

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ - ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΚΕΝΤΡΟΝ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

Τὰ νέα τοῦ Κ.Ε.ΝΕ.Φ.

Τεύχος 6

ΙΩΑΝΝΙΝΑ - Φθινόπωρο 2000

Τὰ νέα τοῦ Κ.Ε.ΝΕ.Φ.

Ἑξαμηνιαία ἔκδοση

Τεύχος 6 - Φθινόπωρο 2000

Ἰδιοκτήτης: Τομέας Φιλοσοφίας Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων
Κέντρον Ἐρευνῶν Νεοελληνικῆς Φιλοσοφίας

Υπεύθυνος ἔκδοσης: Νίκος Κ. Ψημμένος

Ἐπιμέλεια: Σοφία Γ. Τακουρλῆ

Διεύθυνση: Πανεπιστημιούπολη Ἰωαννίνων
451 10 Ἰωάννινα

Τηλέφωνο: (0651) 95651 καὶ 95669

Φάξ: (0651) 95801

Ἡ ἔκδοση τοῦ ἕκτου τεύχους "Τῶν νέων τοῦ Κ.Ε.ΝΕ.Φ." χρηματοδοτήθηκε ἀπὸ τὸ ἀναπτυξιακὸ πρόγραμμα τοῦ Κέντρου, ποὺ ἐγκρίθηκε ἀπὸ τὴν Ἐπιτροπὴ Ἐρευνῶν τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων.

Νίκου Κ. Ψημμένου

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΚΑΙ ΑΥΤΟΣΥΝΕΙΔΗΣΙΑ ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ

Συστηματική προσέγγιση

Γιὰ τὴ φιλοσοφία τῶν Ἑλλήνων στὴν πιὸ μαύρη, ὅπως συνηθίζεται νὰ χαρακτηρίζεται, ἐποχὴ τῆς νεώτερης ἱστορίας τους ἰσχύει ἀναμφίβολα μία παρατήρηση τοῦ Hegel. Ἐγκαινιάζοντας ὁ Γερμανὸς φιλόσοφος τὴ δεύτερη περίοδο τῆς διδακτικῆς δραστηριότητάς του σὲ Πανεπιστήμια τῆς πατρίδας του ἔλεγε στοὺς λιγοστοὺς φοιτητὲς τῆς Χαϊδελβέργης, πὺ στίς 16 Ὀκτωβρίου 1816 παρακολούθησαν τὴν πρώτη εἰσαγωγικὴ παράδοσή του στὴν ἱστορία τῆς φιλοσοφίας: “Αὐτὲς οἱ πράξεις τῆς σκέψης ὡς ἱστορικὲς φαίνονται καταρχὴν ὅτι εἶναι μία ὑπόθεση τοῦ παρελθόντος καὶ ὅτι βρίσκονται πέρα ἀπὸ τὴν πραγματικότητά μας. Πραγματικὰ ὅμως, ὅ,τι εἴμαστε, εἴμαστε ταυτόχρονα ἱστορικά, ἢ, ἀκριβέστερα: “Ὅπως σ’ αὐτὸ πὺ [βρίσκεται] σ’ αὐτὴν τὴν περιοχὴ, [στὴν περιοχὴ] τῆς ἱστορίας τῆς σκέψης, τὸ παρελθὸν εἶναι μόνο ἢ μία πλευρά, ἔτσι [καί] σ’ αὐτὸ πὺ εἴμαστε τὸ κοινὸ μὴ πεπερασμένο εἶναι ἀξεχώριστα δεμένο μ’ αὐτό, [μὲ τὸ] ὅτι εἴμαστε ἱστορικά.”¹

Θεωρούμενη μὲ τὸν βαθύ, ἀλλὰ καὶ ξεκάθαρο στὸ γενικότερο νόημά του λόγο τοῦ Hegel ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας προβάλλει ὡς μία ἀπὸ τίς συνιστώσες τῆς ἱστορικῆς μας παρουσίας. Συμφωνώντας ὅπωςδήποτε μὲ τὸν λόγο αὐτό - μιά καὶ ἡ ἀλήθεια του εἶναι, ὅπως θέλω νὰ πιστεύω, σ’ ὅλους προφανῆς - καὶ παραφράζοντάς τον ἔτσι πὺ νὰ ταιριάζει στὴν ἱστορία μέρους τῆς νεώτερῆς μας φιλοσοφίας θὰ μπορούσαμε τὸ δίχως ἄλλο νὰ ἰσχυριστοῦμε μὲ τὴ σειρά μας: Οἱ πράξεις τῆς σκέψης τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων ἀπὸ τὴν ἄλωση τῆς Πόλης τὸ 1453 ὡς τὸν ξεσηκωμὸ τοῦ Γένους κατὰ τοῦ Τούρκου δυνάστη του τὸ 1821 ἀποτελοῦν μία ὑπόθεση, πὺ καταρχὴν ἀνήκει ἀσφαλῶς στὸ παρελθὸν καὶ πὺ γι’

1. G.W.F. Hegel, *Einleitung in die Geschichte der Philosophie*, Hamburg 1959³, σ. 12.

αὐτὸ ἀκριβῶς φαίνεται νὰ μὴ μᾶς ἀφοροῦν. Ἡ ἀποψη αὐτὴ ὡστόσο εἶναι λανθασμένη, γιατί ὅ,τι εἴμαστε, εἴμαστε ταυτόχρονα ἱστορικά, ἢ, ἀκριβέστερα: γιατί, ὅπως στήν ἱστορία τῆς σκέψης τῶν Ἑλλήνων τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας τὸ παρελθὸν συνιστᾶ μόνο τὴ μία πλευρά, ἔτσι καὶ στήν πραγματικότητά μας τὸ κοινὸ μὴ πεπερασμένο εἶναι ἄρρηκτα δεμένο μὲ τὸ ὅτι εἴμαστε ἱστορικά - ἱστορικά συμπροσδιορισμένοι, θὰ συμπληρώνανε λαμβάνοντας ὑπόψη μας τὴν ὅλη ἀντίληψη τοῦ Hegel για τὴν ἱστορία - συμπροσδιορισμένοι λοιπὸν καὶ ἀπὸ τὸ κοινὸ μὴ πεπερασμένο τῆς ἐλληνικῆς σκέψης τῶν χρόνων τῆς σκλαβιάς, τῆς σκέψης δηλαδὴ πού τώρα μᾶς ἀποκαλύπτεται ὡς ἀκόμη παρούσα, ἐνῶ ἐμεῖς τὴ νομίζαμε ἢ καὶ ἐπιμένουμε νὰ τὴν νομίζουμε μόνο ὡς ὑπόθεση ἑνὸς ἄσχετου μὲ μᾶς παρελθόντος.

Ἡ διερεύνηση τῶν προβλημάτων, πού προκύπτουν ἀπὸ τὴν παράφραση καὶ ἰδιαίτερα ἀπὸ τὴ συμπλήρωση τοῦ λόγου τοῦ ἐκπροσώπου τοῦ γερμανικοῦ ἰδεαλισμοῦ, ὅσο κι ἂν παρουσιάζει ἐνδιαφέρον γιὰ τὸν ἱστορικὸ τῆς φιλοσοφίας πού θὰ ἔδειχνε τὴν παράτολμη, ἂν ὄχι ἀνεπίτρεπτη, περιέργεια νὰ ἀναζητήσῃ τις βαθμίδες τῆς διαλεκτικῆς αὐτοπραγμάτωσης τοῦ πνεύματος στὸ χρόνο ἀκόμη καὶ στίς ἐθνικὲς φιλοσοφίες, ὅπως εἶναι ἡ νεοελληνική, ἀποβαίνει πολὺ γρήγορα ἄγονη γιὰ τὴ θεματικὴ μας. Κι αὐτὸ ὄχι τόσο γιατί κατὰ τὸν Hegel δὲν νοεῖται μερικὴ αὐτοπραγμάτωση τοῦ πνεύματος, ὅσο γιατί ἡ σκέψη τῶν Νεοελλήνων φιλοσόφων δὲν τιθασσεύεται σὲ μεταφυσικὰ ἱστοριοφιλοσοφικὰ σχήματα χεγκελιανῆς ἢ μὴ προέλευσης. Γι' αὐτὸ κι ὁ Hegel μᾶς βοηθᾷ στὴ σύλληψη τῆς νεοελληνικῆς φιλοσοφίας ὄχι ὅταν ἐπιβάλλουμε τὸ σχῆμα τοῦ σ' αὐτὴν, ἀλλ' ὅταν τὸ ξεπερνοῦμε χρησιμοποιώντας ἀπὸ τὴ σκέψη τοῦ ὅ,τι γονιμοποιεῖ τὴ δική μας σκέψη.

Καὶ τὴ δική μας σκέψη γονιμοποιεῖ ὁ παραπάνω λόγος του, ὅταν τὸν δεχτοῦμε ὡς ἀφετηρία καὶ μόνο ὡς ἀφετηρία γιὰ μία προσέγγιση τῆς φιλοσοφίας τῶν προγόνων μας, πού θὰ ἀνταποκρίνεται στὴ διαρκὴ καὶ πάντα ἐπιτακτικὴ ἀνάγκη αὐτογνωσίας τοῦ λαοῦ μας - μιᾶς αὐτογνωσίας πού, ὅταν ὀλοκληρωθεῖ, θὰ σημαίνει ἀναντίρρητα καὶ τὴ λύση τοῦ τόσο βασανιστικοῦ καὶ συχνὰ τόσο τραγικοῦ προβλήματος τῆς ἐθνικῆς ταυτότητας.

Δὲν θὰ ἀπείχαμε ἀσφαλῶς πολὺ ἀπὸ τὴν ἀλήθεια, ἂν ξεφεύγοντας ἀπὸ τὸ δίχτυ τῶν χεγκελιανῶν σχημάτων χαρακτηρίζαμε τὸ πρόβλημα τῆς ταυτότητας ὡς τὸ "κοινὸ μὴ πεπερασμένο", πού μᾶς συνδέει ἄρρηκτα μὲ τις πράξεις τῆς σκέψης τῶν Ἑλλήνων τῆς Τουρκοκρατίας. Τὸ πρόβλημα αὐτὸ προβάλλει στὴν νεώτερή μας ἱστορία προπάντων ἀπὸ τὴν ἄλωση τῆς Πόλης καὶ μετὰ ὡς τὸ βασικότερο σημεῖο ἀναφοράς τῶν διεργασιῶν τοῦ Γένους, πού ἐμφανίζεται νὰ προσπαθεῖ ἐναγώνια καὶ συνει-

δητὰ πότε νὰ διατηρήσει τὴν ἰδιαιτερότητά του - εἴτε μὲ τὴ θρησκευτικὴ εἴτε μὲ τὴν πολιτιστικὴ διαφοροποίησή του ἀπὸ τὸν Τοῦρκο ἢ τὸν Φράγκο δουλωτὴ του - καὶ πότε νὰ τὴν συγκεκριμενοποιήσει - εἴτε μὲ τὴν ὑπενθύμιση τῆς ἀρχαιοελληνικῆς καταγωγῆς του εἴτε μὲ τὴν κατάδειξη τῆς ἰκανότητάς του νὰ βαίνει παράλληλα μὲ τὰ ἔθνη, πού τὰ θεωροῦσε καὶ ἦταν, ἄλλωστε, προηγμένα στὴ σκέψη καὶ τὴν ἐπιστήμη.

Ἔτσι ἡ ἱστορία τῆς νεώτερης Ἑλλάδας ἀποκτᾶ τὸν χαρακτήρα τῆς διαδοχῆς τῶν μορφῶν τῆς αὐτοσυνειδησίας τοῦ λαοῦ της, χωρὶς ὅμως ἡ διαδοχὴ αὐτὴ νὰ σημαίνει ὅπωςδήποτε καὶ κάποια ἀνέλιξη στὴν ἀποσαφήνιση τῆς ταυτότητάς του. Γιὰ παράδειγμα, ἡ αὐτοσυνειδησία τῶν Ἑλλήνων, πού ἔζησαν στὸν πρῶτο αἰῶνα μετὰ τὴν Ἐπανάσταση, μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ γενικὰ ὡς λιγότερο ἀποσαφηνισμένη ἀπὸ τὴν αὐτοσυνειδησία τῶν ὁμογενῶν τους, πού ἔζησαν τὸν τελευταῖο αἰῶνα τῆς δουλείας. Ὁ κυριότερος λόγος, στὸν ὁποῖο ὀφείλεται ἡ “πτώση” αὐτὴ, εἶναι ἀναμφίβολα ἡ πρεσβυωπία τῆς νεοελληνικῆς παιδείας, πού κατὰ τὸν Ε. Π. Παπανοῦτσο στεκόταν “προσηλωμένη στὰ πολὺ μακρινά, στοὺς κλασικοὺς χρόνους τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιότητος, καὶ τὰ κοντινά” δὲν τὰ ἔβλεπε οὔτε τὰ λογάριζε².

Τὸ “λάθος” τῶν μεταεπαναστατικῶν χρόνων ἦταν τὸ ὅτι οἱ κάθε λογῆς ἐπίσημοι νοσηματοδότες τοῦ ’21 ξεχνώντας, γιὰ νὰ θυμηθοῦμε καὶ πάλι τὸν Hegel, πὼς “ὅ,τι εἴμαστε, εἴμαστε ἱστορικά” θέλησαν ν’ ἀποκαλύψουν καὶ ν’ ἀναδείξουν πρῶτ’ ἀπ’ ὅλα τὸν ἀρχαιοελληνικὸ πυρήνα μας - θεωρώντας προφανῶς τὶς “πράξεις τῆς σκέψης” τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας ἀλλὰ καὶ τοῦ Βυζαντίου, πού περιβάλλουν προστατευτικὰ τὸν πυρήνα αὐτόν, ὡς “μία ὑπόθεση τοῦ παρελθόντος πέρα ἀπὸ τὴν πραγματικότητά μας”. Τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ “λάθους” τους ἦταν τραγικό: Οἱ Νεοέλληνες, ἀποφλοιωμένοι ἀπὸ τὴν πλησιέστερη στὸν ψυχισμό τους πνευματικὴ ἱστορία, φάνταζαν καὶ φαντάζον ἐν μέρει ἀκόμη σὰν ἀξιοπεριέργα ἀπολιθώματα ἐνός μακρινοῦ καὶ λίγο-πολὺ ξεχασμένου ἀπ’ αὐτοὺς παρελθόντος, πού δὲν τοὺς βοήθουσε καὶ δὲν τοὺς βοηθᾶ στὴν ἔστω καὶ μερικὴ κατανόησή τοῦ λόγου τῆς πολιτικῆς καὶ πολιτιστικῆς ὑπαρξῆς τους. Φάνταζαν, γιὰ νὰ χρησιμοποιήσουμε μία εἰκόνα, σὰν τὰ δισέγγονα, πού ἔχουν πεθάνει οἱ γονεῖς καὶ οἱ παπποῦδες τους, ἐνῶ οἱ προπαπποῦδες τους, τῶν ὁποίων ἡ φωνὴ ἤχει ἀπὸ πλῆθος ἑτερόκλητα φερέφωνα, ἀδυνατοῦν νὰ τοὺς ἐξηγήσουν ποιοὶ ἀκριβῶς εἶναι καὶ ποιά πραγματικὰ θέση τοὺς ἀνήκει στὸν κόσμον πού ζοῦνε.

2. Ε. Π. Παπανοῦτσο, Νεοελληνικὴ φιλοσοφία Α', Ἀθήνα 1953, σ. 7.

Τὸ πρόβλημα μας ἔτσι ἐμφανίζεται ὡς πρόβλημα ὀρθῆς, μὲ ἄλλα λόγια: σύμφωνης μὲ τὸν ἱστορικὸ αὐτοπροσδιορισμὸ μας νοηματοδότησης τῆς πολιτικῆς καὶ πολιτιστικῆς πραγματικότητος τόσο τοῦ κοντινοῦ ὅσο καὶ τοῦ μακρινοῦ παρελθόντος μας, ὥστε ἡ παιδεία μας νὰ ἀκολουθήσει ἐπιτέλους τὴν κατεύθυνση, πού ὁδηγεῖ στὴν ὅσο τὸ δυνατόν γρηγορότερη καὶ προπάντων πληρέστερη αὐτογνωσία. Καὶ καθὼς τὰ μεγάλα σφάλματα ἐπιφέρουν τὰ μεγάλα χρέη, τὸ πιὸ μεγάλο σφάλμα τῶν παλιότερων γενεῶν ἐπιτάσσει στὴ γενιά μας τὸ πιὸ μεγάλο χρέος τῆς: Νὰ βοηθήσουμε τὸν ἑξαιτίας τῆς παιδείας τοῦ ἀποπροσανατολισμένο πλέον λαό μας στὴν ἀναζήτηση τῆς ταυτότητάς του διακρίβωνοντας τὴ σειρά τῶν διαδοχικῶν μορφῶν αὐτοσυνειδησίας του καὶ μελετώντας τὴ μετάβαση ἀπὸ τὴ μιὰ μορφή στὴν ἄλλη μέχρι νὰ καταλήξουμε σ' ἓναν ὅρισμό, πού θὰ τὸν ἐμφανίζει στὶς πραγματικὲς διαστάσεις του.

Εἶναι σχεδὸν αὐτονόητο πὼς στὴν ἐκπλήρωση τοῦ μεγάλου μας χρέους θὰ συμβάλει τὰ μέγιστα ἡ διακρίβωση καὶ ἡ μελέτη τῶν μορφῶν αὐτοσυνειδησίας τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ στὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας, στὴ διάρκεια τῶν ὁποίων βρῆκαν τὴν μέχρι ἑνὸς σημείου τελικὴ ἀποκρυστάλλωσή τους μερικὰ ἀπὸ τὰ τυπικότερα γνωρίσματά του, ὅπως εἶναι ὁ ἀντιστασιακὸς χαρακτήρας του, πού ἀποτελεῖ τὴ φυσικὴ συνέπεια τῆς εὐλόγης δυσπιστίας τοῦ ραγιά στὶς προθέσεις τῆς πολιτείας τῶν κατακτητῶν τῆς γῆς του κ.λ.π.

Ὡστόσο, ὅπως σὲ κάθε ἄλλη περίπτωση, ἔτσι καὶ στὴν περίπτωση τῆς διερεύνησης τῶν πνευματικῶν διεργασιῶν τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας ὁ ἱστορικὸς ὀφείλει πρὶν ἀπ' ὅλα νὰ ἀποσαφηνίσει τὰ ἐννοιολογικὰ ἐργαλεῖα του καὶ νὰ ἀναπτύξει τὴ μέθοδο ἐργασίας του - ὀφείλει δηλαδή νὰ ἐξηγήσει τί ἐννοεῖ μὲ τοὺς ὅρους ταυτότητα, αὐτοσυνειδησία ἢ μορφή αὐτοσυνειδησίας ἑνὸς λαοῦ καὶ συγκεκριμένα τοῦ ἑλληνικοῦ, ποιά εἶναι ἡ σχέση τῆς αὐτοσυνειδησίας μὲ τὴν ἱστορικὴ πραγματικότητα τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, σὲ ποιὲς ἐκφάνσεις τῆς ζωῆς του ἐκφράζεται ἡ αὐτοσυνειδησία του, πόσο πιστὰ καὶ σταθερὰ ἀποτυπώνεται ἡ αὐτοσυνειδησία του σ' αὐτὲς τὶς ἐκφάνσεις καί, τέλος, μὲ ποῖο τρόπο ἀνιχνεύονται οἱ ἀποτυπώσεις τῆς, ὥστε νὰ ἀποκαλυφθεῖ τὸ μέγεθος τῆς σημασίας τῆς γιὰ μᾶς.

Ἴσως θεωρηθεῖ παράξενο, ὅμως στὰ ἐρωτήματά μας δὲν εἶναι δυνατόν νὰ δοθοῦν ἀπλὲς λεξιλογικὲς ἀπαντήσεις. Ἡ πολυσημία τῶν ὀρων καὶ ἡ ἀλληλεξάρτησή τους ἀφήνουν πάντα κάποια περιθώρια σὲ προσωπικὲς, μὴ δεσμευτικὲς γιὰ τοὺς ἄλλους ἐρμηνεῖες, μὲ ἀποτέλεσμα συχνότατα νὰ μιλοῦμε στὴν ἴδια γλῶσσα γιὰ τὰ ἴδια πράγματα καὶ ὅμως νὰ μὴν συνεννοοῦμαστε. Καταρχὴν μπορούμε πάντως

νά συμφωνήσουμε πώς οί έννοιες ταυτότητα, αὐτοσυνειδησία καί μορφή αὐτοσυνειδησίας ἑνός λαοῦ μᾶς παραπέμπουν ὅπωςδήποτε στήν ὕπαρξη κάποιας συλλογικῆς θέλησης. Μποροῦμε ἐπίσης νά συμφωνήσουμε ὅτι ἡ θέληση αὐτή διαμορφώνεται βαθμιαῖα καί σταθερά πρῶτα μέ τήν ἀκριβή γνώση καί ἀργότερα μέ τήν νοητική ἐπεξεργασία τοῦ συνόλου τῶν βασικότερων προβλημάτων τοῦ λαοῦ αὐτοῦ ἀπό τοὺς σημαντικότερους ἐκπροσώπους τῶν ἰσχυρότερων καί συνεπῶς κυρίαρχων ομάδων ἢ τάξεων του. Γι' αὐτό καί ἡ συλλογική θέληση μᾶς δείχνει πάντα καί τήν κατεύθυνση τῆς λύσης τῶν προβλημάτων, πού ἐπέλεξαν οί ομάδες ἢ τάξεις αὐτές γιά λογαριασμό ὁλόκληρου τοῦ λαοῦ ὡς τήν πλέον πρόσφορη καί ἀποτελεσματική.

Ἡ ἀκριβής γνώση καί ἡ νοητική ἐπεξεργασία τῶν βασικότερων προβλημάτων ἑνός λαοῦ, ὥστόσο, γρήγορα συνεπιφέρει τή συνειδητοποίηση τόσο τῆς ἰδιαιτερότητάς του ὅσο καί τῶν δυνατοτήτων του γιά τήν παραπέρα διατήρηση τῆς ἰδιαιτερότητας αὐτῆς - μία συνειδητοποίηση πού ὅταν καί μόνον ὅταν περάσει στά εὐρύτερα λαϊκά στρώματα καί γίνει κτῆμα τους, μᾶς ἐπιτρέπει νά μιλοῦμε γιά ταυτότητα, αὐτοσυνειδησία καί μορφές αὐτοσυνειδησίας τοῦ λαοῦ αὐτοῦ. Ἔτσι μιλοῦμε γιά τήν ταυτότητα, τήν αὐτοσυνειδησία ἢ τίς μορφές αὐτοσυνειδησίας τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ στά χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας ἐννοώντας ὅτι ὁ λαός αὐτός γενικά εἶχε συνειδητοποιήσει τήν περίοδο αὐτή τῆς ἱστορίας του δύο βασικές γιά τήν μετέπειτα πορεία του ἀλήθειες: α) Ὅτι στά χαρακτηριστικότερα γνωρίσματά του ἦταν διαφορετικός ἀπό τοὺς ἄλλους λαούς, πού ζοῦσαν στόν ἴδιο γεωγραφικό χῶρο καί μαζί τους συνδεόταν ποικιλότροπα· β) ὅτι ὑπῆρχαν ὅλες οί δυνατότητες, πού τοῦ ἐξασφάλιζαν τή διατήρηση τῆς ἰδιαιτερότητάς του καί στό μέλλον. Μὲ ἀπλά λόγια: Γνώριζε καλά ποιός ἦταν καί ποιές ἦταν οί δυνατότητές του νά παραμείνει αὐτός πού ἦταν, γιατί, θά πρέπει νά προσθέσουμε, ἤθελε νά συνεχίσει νά εἶναι καί στό μέλλον αὐτός πού ἦταν.

Ἔτσι, μποροῦμε νά ὑποθέσουμε, ἡ ὅλη παρουσία τοῦ λαοῦ αὐτοῦ στήν ἱστορική σκηνή ἀπέκτησε γρήγορα τή μορφή ἑνός διαρκούς καί ὡς ἓνα βαθμὸ πάντα συνειδητοῦ ἀγώνα γιά τή διατήρηση τῆς ἰδιαιτερότητάς του μέ ἀποτέλεσμα ἡ οικονομική, κοινωνικοπολιτική καί πνευματική δραστηριότητά του νά ἐμφανίζεται κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ὡς ἡ πιστή καί σταθερή ἔκφραση τῆς ἀνάπτυξης τῆς αὐτοσυνειδησίας του - μία ἔκφραση πού ἀποκρυσταλλωμένη σέ οικονομικά, κοινωνικοπολιτικά καί πνευματικά ἀγαθὰ ἐπηρέαζε μέ τή σειρά τῆς ἀποφασιστικῆς τῆν ἴδια τήν ἀνάπτυξη τῆς αὐτοσυνειδησίας του δίνοντάς της κάθε φορὰ ἓνα συγκεκριμένο καί

προσβάσιμο σὲ μᾶς σχῆμα.

Ὁ ἱστορικὸς ποὺ θὰ ἤθελε νὰ διακριθῶσει τὴ σειρά τῶν μορφῶν τῆς αὐτοσυνειδησίας τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ στὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας καὶ νὰ μελετήσῃ τὸν τρόπο διαδοχῆς τους δὲν ἔχει ἐπομένως παρὰ νὰ ἀνιχνεύσῃ τὴν ἀποτύπωση τῆς αὐτοσυνειδησίας αὐτῆς στὰ ἀγαθὰ, ποὺ δημιούργησαν οἱ Ἕλληνες τῆς περιόδου ἐκείνης μὲ τὴν οἰκονομική, κοινωνικοπολιτική καὶ πνευματική δραστηριότητά τους ἀγωνιζόμενοι πότε νὰ διατηρήσουν καὶ πότε νὰ προβάλλουν τὴν ἰδιαιτερότητά τους.

Κι ἐδῶ ὀφείλουμε νὰ θυμηθοῦμε καὶ πάλι τὸν Hegel, ποὺ παρατηρώντας πῶς “τὸ πολύμορφο ὄλο” ἐνὸς λαοῦ “ἀντικατοπτρίζεται” στὴ φιλοσοφία “ὡς τὴν ἀπλή ἐστία, τὴν ἔννοια τοῦ ἴδιου τοῦ ὄλου, ποὺ γνωρίζει τὸν ἑαυτό της”³, μᾶς δείχνει μὲ περισσὴ σαφήνεια σὲ ποιά ἔκφραση τῆς ζωῆς τῶν Νεοελλήνων θὰ πρέπει νὰ ἀναζητήσουμε τὴν πλέον σταθερὴ ἀποτύπωση τῆς αὐτοσυνειδησίας τους: Στὴ φιλοσοφία, ποὺ καθὼς οἱ “πράξεις” τῆς σώζονται περίπου στὸ σύνολό τους σὲ χειρόγραφο ἢ ἐντυπη μορφή, μᾶς ἐπιτρέπει νὰ παρακολουθήσουμε τὴν πορεία τους στὴν ἱστορία ἐναργέστερα ἀπὸ κάθε ἄλλη ἐκδήλωσή τους.

Τὸν ὑψηλὸ βαθμὸ ἐνέργειας στὴ διάθλαση τῆς ζωῆς τῶν Νεοελλήνων χρωστάει ἡ φιλοσοφία τους ἐκτὸς τῶν ἄλλων καὶ στὴν ἰδιαίτερα στενὴ σύνδεσή της μὲ τὴν παιδεία. Ἄς μὴν ξεχνοῦμε πῶς ὄλοι σχεδὸν οἱ Ἕλληνες φιλόσοφοι τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας ὑπῆρξαν διδάσκαλοι καὶ πῶς ἡ φιλοσοφία ἀποτελοῦσε πάντα ἓνα ἀπὸ τὰ βασικὰ μαθήματα τῶν ἀνώτερων σχολείων τοῦ Γένους, γιατί, ὅπως ἐπεσήμανε ἤδη ὁ Θεόφιλος Κορυδαλεύς (Ἀθήνα 1574-1646), ἀπ’ αὐτὴν “πᾶσα ἐξήρτηται ἢ ἐν ἀνθρώποις εὐζωΐα”⁴.

Ἡ ἐξάρτηση τῆς “ἐν ἀνθρώποις εὐζωΐας” ἀπὸ τὴ φιλοσοφία καὶ ἡ συνακόλουθη ἔνταξη τῆς δεύτερης στὰ σχολικὰ προγράμματα εἶχαν ἀσφαλῶς ὡς συνέπεια καταρχὴν τὸν περιορισμὸ τῆς καλλιέργειάς της σὲ κλάδους μὲ πρακτικὴ ἀξία, ὅπως στὴ λογικὴ ἢ στὴ ρητορικὴ, καὶ στὴ συνέχεια τὴν αὔξηση τοῦ ἐνδιαφέροντος κύκλων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου γιὰ τὸ περιεχόμενον τῶν μαθημάτων της. Τὸ ἐνδιαφέρον αὐτὸ εἶχε βέβαια τὴν ἀφετηρία του στὴ μέριμνα τοῦ ἱερατείου νὰ διατηρηθῆ ἡ Ὁρθοδοξία ὡς ἡ οὐσιαστικότερη διαφοροποίηση τοῦ Γένους ἀπὸ τὸν Τοῦρκο ἢ Φράγκο δυνάστη του, ὅμως γρήγορα ὁδήγησε καὶ στὴν ἀντιπαράθεση τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὴ φιλοσοφία. Κι αὐτὴ ἡ ἀντιπαράθεση φαίνεται νὰ μᾶς προσφέ-

3. G.W.F. Hegel, ὁ.π., σ. 39.

4. Θεοφίλου Κορυδαλέως, Εἰσὸδος φυσικῆς ἀκροάσεως κατ’ Ἀριστοτέλην, Βενετία 1779, σ. 1.

ρει τὸν καμβά, πάνω στὸν ὁποῖο οἱ μορφές τῆς αὐτοσυνειδησίας τῶν Νεοελλήνων βρῆκαν τὴν πιὸ προσβάσιμη σὲ μᾶς ἀποκρυστάλλωσή τους: Στὴν ἱστορία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, πὺ ἀπὸ τὴν ἄλωση τῆς Πόλης καὶ μετὰ προβλήθηκε ὡς τὸ ἀδιαμφισβήτητο κέντρο ἐξουσίας τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ, ἄφησαν ἔντονο τὸν ἀπόηχό τους οἱ διαμάχες τῶν ἐκπροσώπων τῶν κάθε φορὰ κυρίαρχων ὁμάδων τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ὡς πρὸς τὴν κατεύθυνση πὺ θὰ ἴπρεπε ν' ἀκολουθήσει ἡ παιδεία - τὴν ἀριστοτελική, ὅπως τὴν υἱοθέτησε ἀργότερα ἡ ἀριστοκρατία τῶν νεοπλουσίων, ἢ τὴν νεωτερική, πὺ ἐρχόταν ἀπὸ τὴ Δύση καὶ τὴν ἀποζητοῦσε στὰ χρόνια τοῦ Διαφωτισμοῦ ὁ ἐμπορικὸς κόσμος.

Ἐποια κατεύθυνση κι ἂν ἐπιλέχτηκε κατὰ καιροὺς ἡ φιλοσοφία ἦταν πάντα παρούσα. Γι' αὐτὸ καὶ οἱ "πράξεις" τῆς μπορεῖ νὰ θεωρηθοῦν ὡς ἀπτές μαρτυρίες τῶν μορφῶν τῆς αὐτοσυνειδησίας τοῦ Γένους στὰ πιὸ δύσκολα χρόνια τῆς νεώτερῆς μας ἱστορίας. Ἄρκει νὰ τὶς γνωρίσουμε, νὰ τὶς μελετήσουμε καὶ νὰ τὶς ἐρμηνεύσουμε ὡς προτάσεις γιὰ τὴν ἐπίλυση τοῦ συνόλου τῶν βασικότερων προβλημάτων τοῦ λαοῦ μας, πὺ ἀκόμη καὶ τώρα τὸν ἀπασχολοῦν.

ΑΠΟ ΤΑ ΠΡΟΣΚΤΗΜΑΤΑ

Ἐπιμέλεια: Ἰωάννα Τσίρα

Συνεχίζουμε καί σ' αὐτὸ τὸ τεῦχος τὴ βιβλιογραφικὴ καταγραφὴ τῶν προσκτιημάτων, ποὺ ἀφοροῦν ἓνα μόνο Νεοέλληνα φιλόσοφο. Στὸ προηγούμενο τεῦχος τὰ προσκτιήματα ἀφοροῦσαν τὸν Πέτρο Βράϊλα - Ἀρμένη· σ' αὐτὸ τὸ τεῦχος ἀφοροῦν τὸν λόγιο καὶ φιλόσοφο Βενιαμίν Λέσβιο. Τὰ προσκτιήματα αὐτὰ - ἔργα τοῦ Βενιαμίν Λεσβίου καὶ μελετήματα γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὴν ὄλη συνεισφορά του στὴ διαμόρφωση τοῦ φιλοσοφικοῦ γίνεσθαι κατὰ τὴν ὕστερη περίοδο τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ - διατίθενται σὲ ἐρευνητὲς καὶ ὑποψήφιους διδάκτορες φιλοσοφίας.

Ἀπὸ τὰ ἔργα τοῦ φιλοσόφου

Ἀπολογία ὡς ἐν συντόμῳ πρὸς τὰς συκοφαντίας τοῦ νέου φιλοσόφου πρὸς τὸν κάτοικον τῆς γῆς διατὶ δὲν φρονεῖ κατοικημένους τοὺς πλανήτας, ὅπου κατ' αὐτὸν εἶναι ἡ ζωηρὰ ἰδέα τῆς ἀπειρότητος τοῦ Θεοῦ, καὶ πρὸς τὸν Θεόν, διατὶ δὲν ἔδωκεν δύναμιν εἰς αὐτὸν νὰ ἐξέρχηται ἐξ αὐτῆς. Χειρόγραφο (φωτ.).

“Ἀπάντησις εἰς τὴν εἰς τὸ Θερμογόνον ἀποδιδομένην βαρύτητα”. Ἑρμῆς ὁ Λόγιος, Γ' /1813, τχ. 1 (“Τῆ 1. Ἰανουαρίου”), σσ. 21-24.

“Φυσικὴ” (“ἀπάντησις εἰς τὴν ἀναίρεσιν τῆς ἐμῆς ἀναιρέσεως τοῦ Κυρίου Βάμβα”). Ἑρμῆς ὁ λόγιος Γ' /1813, τχ. 14-15 (“Ὀκτώβρ. ιε' καὶ Νοεμβ. α'”), σσ. 217-224.

“Λόγος” (“τὸν ὁποῖον ὁ σοφολογιώτατος Κύριος Βενιαμίν ἐξεφώνησε” στὸ Βουκουρέστι). Ἑρμῆς ὁ Λόγιος Η' /1818, τχ. 9 (“Τῆ α' Μαΐου”), σσ. 200-209.

“Προκήρυξις” (γιὰ τὴ σύνθεση τῶν Στοιχείων Ἠθικῆς). Ἑρμῆς ὁ Λόγιος Θ' /1819, τχ. 13 (“Τῆ α' Ἰουλίου”), σσ. 583-584.

Στοιχεῖα τῆς μεταφυσικῆς. Ἐν Βιέννῃ τῆς Ἀουστρίας, ἐκ τῆς Τυπογραφίας τοῦ Ἰωάννου Σνεϊρερ. 1820. (Φωτ.).

“Στοιχεῖα ἠθικῆς”. Ἐκδόση τῶν δύο πρώτων κεφαλαίων (Α': “Περὶ τῶν φυ-

σικῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου”· Β΄: “Περὶ φυσικῶν χρεῶν”) ἀπὸ τὸν Ἀπόστολο Βακαλόπουλο. Ἀρχεῖον Φιλοσοφίας καὶ Θεωρίας τῶν Ἐπιστημῶν 10/1939, σσ. 471-482 (μὲ εἰσαγωγή στὶς σσ. 465-471).

Ἡ Ἀστρονομία - (Γραμμένη προ τοῦ 1800). Ἀπόσπασμα ἀπὸ τὰ Στοιχεῖα Φυσικῆς. Εἰσαγωγή - μεταγραφή κειμένου - σχόλια: Κώστας Δ. Μαυρομαμάτης. Πρόλογος: Βασ. Μπαρμπάνης. Ἐκδόση 1ου Λυκείου Βόλου, Θεσσαλονίκη 1991.

Στοιχεῖα ἠθικῆς. Ἐκδόση μὲ εἰσαγωγή, σχόλια καὶ κριτικὸ ὑπόμνημα Ρωξάνης Δ. Ἀργυροπούλου. Κέντρον Νεοελληνικῶν Ἐρευνῶν Ἐθνικοῦ Ἰδρύματος Ἐρευνῶν, Ἀθήνα 1994.

Ἀπὸ τὰ μελετήματα γιὰ τὸν φιλόσοφο

Πρακτικὰ Πενελλήνιου Συνεδρίου Βενιαμίν Λέσβιος, Μυτιλήνη 28-30 Μαΐου 1982. Ἀθήνα 1985. Περιέχει τὴν “Ἐναρκτήρια ὁμιλία” τοῦ προέδρου τῆς ὀργανωτικῆς ἐπιτροπῆς Λίνου Γ. Μπενάκη (σσ. 23-31) καὶ μελετήματα τῶν: Γεωργίου Π. Κουρνούτου (σσ. 33-46: “Τὸ Γένος στὸ τέλος τοῦ 18ου καὶ τὶς ἀρχές τοῦ 19ου αἰῶνα”), Γ. Βαλέτα (σσ. 47-48: “Ἀνέκδοτα καὶ ἄγνωστα κείμενα τοῦ Βενιαμίν Λεσβίου”), Φ. Βουνάτσου (σσ. 49-53: “Ὁ Βενιαμίν Λέσβιος καὶ ἡ Ἀρμοστεία Νήσων Αἰγαίου στὴν ἐθνεγερσία”), Κωνσταντίνου Καβαρνοῦ (σσ. 55-68: “Ἡ περὶ παιδείας θεωρία τοῦ Βενιαμίν Λεσβίου”), Ἰωάννου Μουτζούρη (σσ. 69-76: Βενιαμίν ὁ Λέσβιος, οἱ κατήγοροι τῶν ἰδεῶν του καὶ ἡ Μεγάλη Ἐκκλησία”), Rossitza Dimtscheva (σσ. 77-90: “Ἡ οὐτοπία τοῦ Ἰβάν Σελιμίνσκι ἀπέναντι στὶς ἰδέες τῶν Γάλλων φυσιοκρατῶν καὶ τῶν ὀπαδῶν τους στὴν Ἑλλάδα”), Θεοδώρου Γραμματᾶ (σσ. 91-105: “Στοιχεῖα γλωσσικοῦ καὶ ἰδεολογικοῦ προοδευτισμοῦ στὸν Βενιαμίν Λέσβιο”, προδημοσίευση: Δωδώνη 13/1984, σσ. 173-187), Θανάση Παπαδόπουλου (σσ. 107-117: “Οἱ πολιτειολογικὲς ἀντιλήψεις τοῦ Βενιαμίν Λεσβίου”), Εὐαγγέλου Μουτσοπούλου (σσ. 119-126: “Ἡ ὄντολογικὴ συριστῶσα τῆς ἐννοιοκρατίας τοῦ Βενιαμίν Λεσβίου”), Γεωργίου Κ. Ἰωαννίδη (σσ. 127-136: “Τὸ νόημα τῆς μεταφυσικῆς στὸν Βενιαμίν Λέσβιο”), Παναγιώτη Κονδύλη (σσ. 137-146: “Ἡ παρουσία τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας στὰ Στοιχεῖα μεταφυσικῆς τοῦ Βενιαμίν Λεσβίου καὶ οἱ τύχες τοῦ Ἀριστοτελισμοῦ στὸν ἐλληνικὸ 18ο αἰῶνα”, ἀναδημοσίευση στὸ ἔργο τοῦ σ. Ὁ Νεοελληνικὸς Διαφωτισμὸς - Οἱ φιλοσοφικὲς ἰδέες, ἔκδ. Θεμέλιο, Ἀθήνα 1988, σσ. 213-224), Μ. Δραγώνα-Μονάχου (σσ. 147-157: Σχόλια στὶς ἀναφορὲς στὸν Locke στὰ Στοιχεῖα μεταφυσικῆς τοῦ

Βενιαμίν”), Παναγιώτη Νούτσου (σσ. 159-168: “Τὸ πρόβλημα τῆς αὐτογνωσίας στὰ Στοιχεῖα μεταφυσικῆς τοῦ Βενιαμίν”), Νίκου Κ. Ψημμένου (σσ. 169-180: “Ἡ θεωρία τῆς ἀλήθειας στὸν Βενιαμίν Λέσβιο”), Ἄννας Κελεσιδου - Γαλανοῦ (σσ. 181-188: “Ἡ ἔννοια τῆς εὐδαιμονίας στὸν Βενιαμίν Λέσβιο”), Γεωργίας Ἀποστολοπούλου (σσ. 189-208: “Φύση καὶ ἠθικότητα στὸν Βενιαμίν Λέσβιο”), Ρωξάνης Δ. Ἀργυροπούλου (σσ. 209-215: Τὰ Στοιχεῖα ἠθικῆς τοῦ Βενιαμίν Λεσβίου καὶ ἡ Ἑλληνικὴ Νομαρχία), Cornelia Papacostea-Danielopolu (σσ. 217-224: “Les *Eléments d’Ethique* de Benjamin de Lesbos et les pays roumains”), Γιάννη Καρᾶ (σσ. 225-232: “Ἡ συμβολὴ τοῦ Βενιαμίν Λεσβίου στὴ διαμόρφωση τῆς ἐπιστημονικῆς σκέψης τοῦ ἀναγεννώμενου Ἑλληνισμοῦ”), Ἄννας Κ. Πόταγα (σσ. 233-242: “Μηδεὶς ἀγεωμέτρητος εἰσίτω ἢ ἡ σημασία τῶν Μαθηματικῶν στὴ γνωσιολογία τοῦ Βενιαμίν Λεσβίου”) καὶ Ἀντώνη Ν. Ἀνδριώτη (σσ. 243-249: “Κριτικὴ τῆς θεωρίας τοῦ Βενιαμίν Λεσβίου γιὰ τὸ πανταχρῆκίνητο”).

Ἄλκη Ἀγγέλου, “Πρὸς τὴν ἀκμὴ τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ - (Οἱ διενέξεις τοῦ Λεσβίου στὴ Σχολὴ Κυδωνιῶν)”. *Μικρασιατικὰ χρονικά* 7/1956, σσ. 1-81. Ἀναδημοσίευση στὸ ἔργο τοῦ σ. *Τῶν φώτων - Ὁφεί τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ*, ἐκδ. Ἑρμῆς, Ἀθήνα 1988, σσ. 211-291.

Μιχ. Ἀθ. Ἀναστασιάδου, “Ὁ νόμος τῆς παγκοσμίου ἔλξεως τοῦ Νεύτωνος καὶ τὸ πανταχρῆκίνητον Βενιαμίν τοῦ Λεσβίου”. *Διόλικά χρονικά* 1/1981 (: Πρακτικὰ τοῦ 6’ διεθνοῦς συμποσίου Αἰγαίου), Μυτιλήνη 1981, σσ. 363-375.

Μιχ. Ἀθ. Ἀναστασιάδου, “Ἐνα ἀσχολίαστο χειρόγραφο τῆς μηχανοφυσικῆς Βενιαμίν Λεσβίου”. *Ὁ.π.*, σσ. 376-394.

Ἀντώνη Ν. Ἀνδριώτη, “Ἡ θεωρία τοῦ πανταχρῆκινήτου στὸν Βενιαμίν τὸ Λέσβιο”. *Φυσικὸς κόσμος*, τχ. 76, Δεκέμβριος 1980, σσ. 8-9.

Ρωξάνης Δ. Ἀργυροπούλου, “Τὰ Στοιχεῖα ἠθικῆς τοῦ Βενιαμίν Λεσβίου καὶ ἡ παιδεία τῆς ΝΑ. Εὐρώπης - (Πρόδρομὴ ἀνακοίνωση)”. *Παρνασσός* περ. Β’, τ. ΙΣΤ’, τχ. 3, Ἰούλιος-Σεπτέμβριος 1974, σσ. 428-432.

Ρωξάνης Δ. Ἀργυροπούλου, “Le discours de Benjamin de Lesbos à l’académie princiere de Bucarest (1818)”. *Συμπόσιον - Ἡ ἐποχὴ τῶν Φαναριωτῶν - Μνήμη Κλεοβούλου Τσούρκα*, ἐκδ. ΙΜΧΑ ἀρ. 145, Θεσσαλονίκη 1974, σσ. 167-174.

Ρωξάνης Δ. Ἀργυροπούλου, “Les éléments d’éthique de Benjamin de Lesbos et la culture sud-est européenne”. *Actes du IIe congrès international*

des études du sud -est Européen, t. IV: *Linguistique et littérature*, Ἀθήνα 1978, σσ. 361-368.

Ρωξάνης Δ. Ἀργυροπούλου, “Βενιαμίν Λέσβιος - Ἐνας μεγάλος λόγιος τοῦ ἀγώνα”. *Φυσικός κόσμος*, ὅ.π., σσ. 6-8.

Ρωξάνης Δ. Ἀργυροπούλου, *Ὁ Βενιαμίν Λέσβιος καὶ ἡ εὐρωπαϊκὴ σκέψη τοῦ 18ου αἰώνα*. Διδακτορικὴ διατριβὴ Φιλ. Σχ. τοῦ Α.Π.Θ., Ἀθήνα 1983.

Γ.Α. Ἀριστείδου, *Βενιαμίν ὁ Λέσβιος ἦτοι βίος αὐτοῦ ὃν συνεκδόονται καὶ τρεῖς ἐπιστολαὶ τοῦ αὐτοῦ μετὰ δύο λόγων τοῦ ἑτέρου ἀνεκδότου*. Ἀθήνησι, τύποις “Προόδου”. 1880.

Γ. Βαλέτα, *Βενιαμικά - Τὰ μικρὰ κείμενα τοῦ Βενιαμίν Λεσβίου καὶ οἱ βιογραφικὲς πηγές του*. Ἐκδόσεις ἐταιρείας “Αἰολικῶν μελετῶν”, Μυτιλήνη 1982.

Μυρτώς Δραγώνα-Μονάχου, “Βενιαμίν ὁ Λέσβιος: Ἐλευθερία, ἡ δύναμη τῆς ἐκπλήρωσης τοῦ αὐτεξούσιου - Οἱ ἀπόψεις τοῦ Βενιαμίν γιὰ τὴ βούληση καὶ τὸ αὐτεξούσιο ὡς βάση τῆς θεωρίας του γιὰ τὴν ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου”. *Δευκαλίων*, τχ. 21, 6/1978, σσ. 96-130.

G.P. Henderson, “Ἡ φυσικὴ φιλοσοφία τοῦ Βενιαμίν Λεσβίου”. *Αἰολικά γράμματα* 4/1974, σσ. 279-282.

Ἰ. Ν. Θεοδωρακοπούλου, “Ἡ μεταφυσικὴ τοῦ Βενιαμίν Λεσβίου”. *Ὁ.π.*, σσ. 321-326.

Κωνσταντίνου Καβαρνου, “Ἡ μεταφυσικὴ τοῦ Βενιαμίν Λεσβίου”. *Λεσβιακά* 5/1966, σσ. 169-176.

Κωνσταντίνου Καβαρνου, “Benjamin of Lesbos (1762-1824)”. Στὸν τόμο *Modern Greek Philosophers on the Human Soul*. Institute for Byzantine and Modern Greek Studies, Belmont, Mass. 1967, σσ. 13-28.

Ἀλεξάνδρου Σ. Καρανικόλα, “Ἐνα ἄγνωστο χειρόγραφο τῆς ἀνεκδότης *Φυσικῆς Βενιαμίν Λεσβίου*”. *Δωδεκατησιακὸν ἀρχεῖον* Ε' / 1968, σσ. 3-13 (ἀνάτυπο).

Κωνσταντίνου Δ. Μαυρομμάτη, “Ἐνα ἀνεκδοτο διδακτικὸ βιβλίον ἀστρονομίας κατὰ τὴν τελευταία περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας”. *Ἑλληνοχριστιανικὴ ἀγωγή*, τχ. 373, Ἰούνιος 1990, σσ. 177-182.

Κωνσταντίνου Μαυρομμάτη, “Ἡ ἀστρονομία τοῦ Βενιαμίν Λεσβίου ἀπὸ ἀνεκδοτο χειρόγραφου του γραμμένο πρὸ τοῦ 1800”. *Λόγος καὶ πράξις*, τχ. 41, Ἀνοιξή 1990.

Κωνσταντίνου Μαυρομμάτη, “Ἡ Ἀστρονομία του Βενιαμίν Λέσβιου ἀπὸ χειρόγραφο τῆς Σύμης Δωδεκανήσου”. *Οἱ μαθηματικὲς ἐπιστῆμες στὴν Τουρκοκρατία*

(πρ. ἡμερίδας), Ἑλληνικὴ ἐταιρεία ἱστορίας ἐπιστημῶν καὶ Τεχνολογίας - ΚΝΕ/ΕΙΕ, Ἀθήνα χ.χ., σσ. 87-105.

Γεωργίου Μουστάκη. "Βενιαμίν ὁ Λέσβιος: Ἕνας Ἑλληνας Γαλιλαῖος". *Δαυλός*, τχ. 166, Ὀκτώβριος 1995, σσ. 9927-9934.

Ἰωάννου Μουτζούρη, "Βενιαμίν ὁ Λέσβιος, εἰσηγητὴς τοῦ ἡλιοκεντρικοῦ συστήματος στὴν Ἑλλάδα". *Λεσβιακά* 7/1978, σσ. 1-14 (ἀνάτυπο)

Ἰωάννου Μουτζούρη, *Βενιαμίν ὁ Λέσβιος, οἱ κατήγοροι τῶν ἰδεῶν του καὶ ἡ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ*. Ἀθήνα 1982.

Ἰωάννου Μουτζούρη, "Ὁ Βενιαμίν ὁ Λέσβιος, τὰ χειρόγραφα τῆς διδασκαλίας καὶ τὰ συγγράμματά του". Στὸν τόμο *Γραπτές πηγές στὴ Λέσβο - Ὁ πλοῦτος τῶν τοπικῶν συλλογῶν* (πρ. ἡμερίδας), Δῆμος Μυτιλήνης - Πανεπιστήμιο Αἰγαίου, Μυτιλήνη 1993, σσ. 47-56.

Παναγιώτη Νούτσου, "Βενιαμίν Λέσβιος - Προβλήματα ἐρμηνείας". *Δωδώνη* ΙΓ' /1984, σσ. 163-172.

Θανάση Παπαδόπουλου, "Οἱ κοινωνικο-πολιτικὲς ἀντιλήψεις τοῦ Βενιαμίν Λεσβίου". *Καινούρια ἐποχὴ, χειμῶνας* 1976, σσ. 33-98.

Θανάση Παπαδόπουλου, *Οἱ φιλοσοφικὲς καὶ κοινωνικο-πολιτικὲς ἀντιλήψεις τοῦ Βενιαμίν Λεσβίου*. Ἐκδ. Κέδρος, Ἀθήνα 1982.

Παρουσιάσεις - Βιβλιοκρισίες

Βενιαμίν Λεσβίου, *Στοιχεῖα ἠθικῆς*. Ἐκδόση Ρωξάνης Δ. Ἀργυροπούλου, Ἀθήνα 1994: Πασχάλης Μ. Κιτρομηλίδης (*Ἑλληνικά* 46/1996, σσ. 427-429).

Πρακτικὰ Πανελληνίου Συμποσίου "Βενιαμίν Λέσβιος", Ἀθήνα 1985: Ρωξάνη Δ. Ἀργυροπούλου (*Φιλοσοφία* 15-16/1985-1986, σσ. 525-526).

Θανάση Παπαδόπουλου, *Οἱ φιλοσοφικὲς καὶ κοινωνικο-πολιτικὲς ἀντιλήψεις τοῦ Βενιαμίν Λεσβίου*, Ἀθήνα 1982: Φούλα Χατζηράκη (*Διαβάζω*, τχ. 81, 16 Νοεμβρίου 1983, σσ. 45-46).

Ρωξάνης Δ. Ἀργυροπούλου, *Ὁ Βενιαμίν Λέσβιος καὶ ἡ εὐρωπαϊκὴ σκέψη τοῦ 18ου αἰῶνα*, Ἀθήνα 1983: Rosica Diméona (*Etudes Balkaniques* 4/1984, σσ. 135-139) - Ἄννα Κελεσίδου - Γαλανοῦ (*Ἑλληνικὴ Φιλοσοφικὴ Ἐπιθεώρηση*, τχ. 1, Ἰανουάριος 1984, σσ. 79-80).

Η ΕΡΕΥΝΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΩΝ
ΤΗΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΤΟ ΕΤΟΣ 1999

Σοφίας Γ. Τακουρλή

Σημείωση: Η παρούσα βιβλιογραφία έχει ως βάση της τα δημοσιεύματα, τα οποία έχουν καταχωρηθεί στους καταλόγους της βιβλιοθήκης του Κ.Ε.ΝΕ.Φ. από τις αρχές του έτους 1999 μέχρι και τον Οκτώβριο του έτους 2000.

α) Εισηγήσεις σε επιστημονικές συναντήσεις

Αθήνα 29.9 - 2.10.1999: Η πολιτική σήμερα - Διεθνές συνέδριο στη μνήμη του Νίκου Πουλαντζά

Γιώργου Βέλτσου, Πουλαντζάς και Φουκώ

Martin Carnoy - Manuel Castells, Το κράτος στην εποχή της πληροφορίας. Σκέψεις με αφετηρία τη θεωρία του Πουλαντζά για το κράτος.

Bob Jessop, Η στρατηγική επιλεξιμότητα του Κράτους. Σκέψεις σε ένα θέμα του Πουλαντζά.

Emilio de Ipola, Μία διαιρεμένη κληρονομιά. Τιμή στον Νίκο Πουλαντζά.

Anne Légaré, Ο Πουλαντζάς και η αναπαράσταση του υποκειμένου

Michael Löwy, Δημοκρατία και σοσιαλισμός. Σκέψεις εμπνευσμένες από τον Νίκο Πουλαντζά.

Παναγιώτη Νούτσου, Ο Πουλαντζάς ως ιστορικός της Γ' Διεθνούς

Βούλας Τσινόρεμα, Δομή και Έξουσία. Από τον στροκτουραλισμό στον μεταστροκτουραλισμό.

Jean - Marie Vincent, Η θεωρία του Πουλαντζά για τον φασισμό

Κοσμά Ψυχοπαίδη, Ζητήματα στροκτουραλιστικής επιστημολογίας στο έργο του Νίκου Πουλαντζά

Αθήνα 11-12. 12. 1999: Επιστημονική Ημερίδα: Αθωνιάς Ακαδημία - 250 έτη από της ιδρύσεως

Θεοδώρου Ζήση, Το κίνημα των Κολλυβάδων και η προσφορά του

Γεωργίου Μεταλληνού, Ἐπιστημάνσεις στὴ θεολογία τοῦ Εὐγενίου Βουλγάρεως

Λέσβος - Μήθυμνα 20-27.8.1999: Ἐνδέκατο διεθνές συνέδριο ἑλληνικῆς
Φιλοσοφίας - Ἑλληνικὴ Φιλοσοφία καὶ καλὲς τέχνες

Κωνσταντίνου Βουδούρη, Ἡ ἑλληνικὴ φύση ὡς πηγὴ καλλιτεχνικῆς ἐμπνεύ-
σεως κατὰ τὸ ἔργο τοῦ Περικλῆ Γιαννόπουλου

Σόφια 14-16.5.1999: Διεθνές ἐπιστημονικὸ συμπόσιο: Τὸ λογοτεχνικὸ
ἔργο τοῦ Νίκου Καζαντζάκη

Ράνιας Γκρούντοβα, Ὁ Καζαντζάκης ἀνάμεσα σὲ γῆ καὶ οὐρανὸ ἢ ἡ ἔννοια τοῦ
χώρου στὸ ἔργο του

Νίκου Γρηγοριάδη, Περιδιαβάζοντας τὸ κείμενο τῆς “Ἀσκητικῆς”. (Ἡ ἀσάφεια
τοῦ δράματος καὶ ἡ σαφήνεια τῆς λυρικῆς).

Βελίτσκας Ἰβανόβα, Τέχνη καὶ αὐτογνωσία

Βέσελας Μάντσεβα, Ἡ ἀντίθεση ὑλικοῦ καὶ ἰδανικοῦ κόσμου στὸ ἔργο τοῦ Κα-
ζαντζάκη

Στ. Ντάγιου, Ἡ ἔννοια τῆς Ἐλευθερίας στὸ ἔργο τοῦ Ν. Καζαντζάκη καὶ τοῦ
Ἑλίν Πελίν

Ὀλιας Στογιάνοβα, Ὁ ἄνθρωπος στὸ ἔργο τοῦ Καζαντζάκη

6) Μελέτες σὲ περιοδικά, πρακτικὰ συνέδριων καὶ συλλογικὰ ἔργα

Ἄλκη Ἀγγέλου, “Τὰ κίνητρα - Πρώτη δοκιμὴ προσέγγισης στὸ θέμα”. Ὁ
ἐραμιστής 22/1999, σσ. 158-171.

Στέσης Αθήνη, “Ἰωάννης Καρατζάς ο Κύπριος καὶ Αθανάσιος Ψαλίδας”. Μο-
λυβδοκονδύλοπελεκητής, τχ. 6/1998-9, σσ. 265-271.

Χρίστου Αλεξίου, “Γιάννης Ἰμβριώτης - Ὁ ἄνθρωπος, ὁ αγωνιστής, ὁ φιλόσο-
φος”. Οὐτοπία, τχ. 35, Μάιος-Αὐγούστος 1999, σσ. 21-23.

Γραμματικῆς Αλατζόγλου - Θέμελη, “Κοραὴς ἐναντίον Σοφιστῶν”. Φιλοσοφία
καὶ παιδεία, τχ. 15, Μάιος 1999, σσ. 6-9.

Χρήστου Ηρ. Αντωνίου, “Ἐλευθερία καὶ Ἀγωγή κατὰ τον Βασίλειο Ν. Τατά-
κη”. Τὰ ἐκπαιδευτικά, τχ. 51-52, Ἀνοιξη-Καλοκαίρι 1999, σσ. 116-133.

Δημήτρη Γ. Ἀποστολόπουλου, “Τὸ πρωτότυπο τοῦ Περί τῆς τῶν συμβου-
λίων ματαιότητος”. Ὁ ἐραμιστής, ὁ.π., σσ. 251-252.

Δημήτρη Ἀποστολόπουλου, “Κοινωνικὲς διενέξεις καὶ Διαφωτισμός”. Πρ.

συν. *Νεοελληνικός Διαφωτισμός (ἀπόπειρα μιᾶς νέας ἐρευνητικῆς συγκομιδῆς)*, ἐκδ. Ἰνστιτούτου βιβλίου καὶ ἀνάγνωστος, Κοζάνη 1999, σσ. 15-27.

Δημήτρη Γ. Ἀποστολόπουλου, “Γύρω ἀπὸ τὴ διαθήκη τῆς Ρωξάνδρας Μαυροκορδάτου (†1684)- Νομικά καὶ Φαναριώτικα”. *Ὁ ἐρανιστής*, ὅ.π., σσ. 29-43.

Ρωξάνης Ἀργυροπούλου, “Ἡ Νεοελληνικὴ φιλοσοφία ὡς στοιχεῖο τῆς ἐθνικῆς ἰδεολογίας”. *Τὰ νέα τοῦ Κ.Ε.Ν.Ε.Φ.*, τχ. 3, Ἰωάννινα Ἄνοιξη 1999, σσ. 1-2.

Βασίλη Ασημομύτη, “Ὁ Θεόφιλος Καΐρης, οἱ δάσκαλοί του Ἀθανάσιος Πάριος - Ἀδαμάντιος Κοραΐς καὶ ο ἀγράμματος “σοφός” κατὰ Θεόν, Μακρυγιάννης”. *Φιλοσοφία καὶ παιδεία*, ὅ.π., σσ. 20-23.

Pedro Badenas, “Τα συμφιλωτικά ρεύματα ἐλλήνων λογίων στὴν αὐλὴ τοῦ Μεγάλου Τούρκου”. Πρ. συν. *Ὁ ἐλληνικὸς κόσμος ἀνάμεσα στὴν Ἀνατολὴ καὶ τὴ Δύση 1453-1981*, ἐκδ. Ἑλληνικὰ γράμματα, Ἀθήνα 1999, τ. Β', σσ. 409-419.

Jacques Bouchard, “Ἐπίκριση τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσης στα Φιλοθέου Πάρεργα τοῦ Νικολάου Μαυροκορδάτου”. Πρ. συν. *Ὁ ἐλληνικὸς κόσμος ἀνάμεσα στὴν Ἀνατολὴ καὶ τὴ Δύση*, ὅ.π., τ. Α', σσ. 47-53.

Ἀριάδνης Γκάρτζιου - Τάττη, “Ὁ Ἐπιτάφιος τοῦ Περικλῆ (Θουκυδίδης II, 35-46) στὴ μετεπαναστατικὴ Ἑλλάδα: Ἰδεολογικὲς συνιστώσες”. *Δωδώνη*, μέρος Α', - *Φιλολογία*, τ. 28, Ἰωάννινα 1999, σσ. 209-228.

Ἀθανασίας Γλυκοφρύδη - Λεοντσίνη, “Ἡ παράδοση τῆς ρητορικῆς στὴς παραδουνάβιες ηγεμονίες καὶ οἱ Ἕλληνες διανοούμενοι”. Πρ. Συν. *Οἱ πνευματικὲς σχέσεις τοῦ ἐλληνισμοῦ μὲ τοὺς Βαλκανικοὺς λαοὺς (18ος-20ός αἰ.)*, ἐκδ. Ἐταιρείας παιδαγωγικῶν ἐπιστημῶν Κομοτηνῆς, Κομοτηνὴ 1999, σσ. 115-128.

Ἀθανασίας Γλυκοφρύδη-Λεοντσίνη, “Ἠθικὸ κάλλος καὶ “ωραία ψυχὴ” στὸ νεοελληνικὸ Διαφωτισμό: Ἀπόπειρα μιᾶς νέας ἀνάγνωστος τῆς νεοελληνικῆς αισθητικῆς”. Πρ. συν. *Νεοελληνικός Διαφωτισμός*, ὅ.π., σσ. 59-79.

Ἰωάννου Γ. Δελλῆ, “Ἡ ἐννοια τῆς ‘βεβαιότητος’ καὶ τοῦ ‘πιθανοῦ’ στὴ Λογικὴ τοῦ Ε. Βουλγάρεως”. *Κεφαλληνικά Χρονικά*, τ. 8, Ἀφιέρωμα στὸν Γιώργο Γ. Ἀλισανδράτο, Ἀργοστόλι 1999, σσ. 221-237.

Ἰωάννου Γ. Δελλῆ, “Ἐπιδράσεις τῆς Ἑρωπαϊκῆς διανόησης τοῦ 17ου αἰῶνα στὴ σκέψη τοῦ Ε. Βούλγαρη (1716-1806): Βούλγαρης καὶ Νεύτων”. Πρ. συν. *Ὁ ἐλληνικὸς κόσμος ἀνάμεσα στὴν Ἀνατολὴ καὶ τὴ Δύση*, ὅ.π., τ. Β', σσ. 181-191.

Βασίλη Δωβορίνη, “Ν. Πουλαντζᾶς καὶ Κ. Καστοριάδης - Ἐνας διάλογος ποὺ δὲν ἐγίνε”. *Ἄντι*, τχ. 697, 15.10.1999, σσ. 35-37.

Σπύρου Εργολάβου, "Αθανάσιος Ψαλίδας, ο αρχιδιδάσκαλος των Ιωαννίνων". Φηγάς, τχ. 6, Γιάννινα "Ανοιξη - Καλοκαίρι 1999, σσ. 226-228.

Boris Fonkic, "Τὸ μαθηματικὸ τετράδιο τοῦ Ἐλευθερίου (Εὐγενίου) Βούλγαρη". Ὁ ἔραμιστής, ὅ.π., σσ. 80-89.

Constanze Güthenke, "Then I found myself in a gloomy and thundering place... - German post - Kantian Idealism, Romantic Landscape and the poetry of Dionysios Solomos". Πρ. συν. Ὁ ἑλληνικὸς κόσμος ἀνάμεσα στὴν Ἀνατολὴ καὶ τὴ Δύση, ὅ.π., τ. Α', σσ. 75-84.

Vesna Gvjetkovic Kurelec, "Ἡ ρύθμιση τῆς νεοελληνικῆς καὶ οἱ Γραμματικὲς τοῦ Διαφωτισμοῦ". Πρ. συν. Ὁ ἑλληνικὸς κόσμος ἀνάμεσα στὴν Ἀνατολὴ καὶ τὴ Δύση, ὅ.π., σσ. 537-546.

Katja De Herdt, "Greeks about Turks in the Age of Enlightenment: from Illumination to Denigration". Πρ. συν. Ὁ ἑλληνικὸς κόσμος ἀνάμεσα στὴν Ἀνατολὴ καὶ τὴ Δύση, ὅ.π., τ. Β', σσ. 381-393.

Bob Jessop, "Ἡ στρατηγικὴ ἐπιλεκτικότητα τοῦ κράτους - Σκέψεις πάνω σὲ θέμα τοῦ Πουλαντζά". Ἀντί, ὅ.π., σσ. 31-34.

Φίλιππου Ἡλιοῦ, "Μεθοδίου Ἀθρακίτη: Ἐπίσκεψις πνευματικῆ". Ὁ ἔραμιστής, ὅ.π., σ. 253.

Κωνσταντίνου Καβουλάκου, "Κοινωνικὴ ὄντολογία καὶ κριτικὴ θεωρία - Πρῶτες σκέψεις γιὰ τὴν κοινωνικὴ φιλοσοφία τοῦ Παναγιώτη Κονδύλη". Νέα ἔστια, ἔτος 73, τ. 146, τχ. 1717, Νοέμβριος 1999, σσ. 533-537.

Ἀθανάσιου Γ. Καίση, "Παναγιώτη Κονδύλη Στοχασμοὶ καὶ ἀποφθέγματα". Νέα ἔστια, ὅ.π., σ. 491.

Δημητρίου Καραμπερόπουλου - Σπύρου Μαρκέτου, "Ἐντυπα ἐλληνικὰ ἱατρικὰ βιβλία ἀπὸ Μεκεδόνες συγγραφεῖς κατὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ (1750-1821). Πρ. συν. Ἱατρικὰ Παλαίτυπα περιόδου 1525-1900, Ἀθήνα 1999, σσ. 45-54.

Γιάννη Καρᾶ, "Ἡ μελέτη τῆς ὕλης -κατὰ τὴν περίοδο τῆς Νεοελληνικῆς Ἀναγέννησης - ἔκφραση ἑνὸς νέου ἐπιστημονικοῦ πνεύματος". Πρ. συν. Νεοελληνικὸς Διαφωτισμός, ὅ.π., σσ. 181-205.

Γρηγόρη Καραφύλλη, "Ἡ ἐννοια τοῦ φωτός καὶ τοῦ φωτισμοῦ στὴ φιλοσοφία τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ". Ὁ.π., σσ. 207-230.

Μάρθας Καρπόζηλου, "The epistolarion of Theofilos Korydaleus". Ἑλληνικά 49/1999, σσ. 289-299.

Σπύρου Κουτρούλη, “Ο Παναγιώτης Κονδύλης για τὸν εἰκοστὸ πρῶτο αἰῶνα”. *Νέα κοινωνιολογία*, τχ. 28, Φθινόπωρο 1999, σσ. 64-79.

Δημητρίου Κ. Κουτσοπέλου, “Αδαμάντιος Κοραΐς: Ο κορυφαῖος διδάσκαλος του Γένους (1748-1833)”. *Σχολεῖο καὶ ζωή*, ἔτος 47, τχ. 1, Ἰανουάριος 1999, σσ. 114-118.

Κώστα Κουτσουρέλη, “Ἐνας κλασικός” *Νέα ἔστια*, ὅ.π., σσ. 514-532.

Βασιλείου Α. Κύρκου, “Νεοελληνική φιλοσοφία: Προβλήματα ἑρμηνείας καὶ μεθόδου”. *Τὰ νέα τοῦ Κ.Ε.ΝΕ.Φ.*, τχ. 4, Ἰωάννινα Φθινόπωρο 1999, σσ. 1-3.

Γεωργίου Λαγανᾶ, “Ἡ Γεωγραφία τοῦ Διονυσίου Πύρρου καὶ ἡ ἀφιερωτικὴ ἐπιστολὴ του στὸν Κύριλλο Στ’”. *Ὁ ἔρανιστής*, ὅ.π., σσ. 275-280.

Εὐθυμίου Κ. Λίτσα, “Μάξιμος Πελοποννήσιος. Μιὰ πρώτη σκιαγραφία τοῦ βίου καὶ τοῦ ἔργου του”. *Κληρονομιά*, τ. 30, τχ. Α’-Β’, Θεσσαλονίκη 1998-1999, σσ. 115-125.

Βασιλείου Μακρίδη, “Ἡ γαλλικὴ μετάφραση καὶ ἡ ἔκδοση τῶν “Στοχασμῶν” τοῦ Εὐγ. Βούλγαρη”. *Ὁ ἔρανιστής*, ὅ.π., σσ. 263-270.

Βασιλείου Ν. Μακρίδη, “Ζωϊκὸς μαγνητισμὸς (Mesmerismus) καὶ ορθόδοξη ἐκκλησία τὴν περίοδο του (νεο) - ἐλληνικοῦ Διαφωτισμοῦ”. *Πρ. συν. Νεοελληνικός Διαφωτισμός*, ὅ.π., σσ. 231-298.

Στέλλας Μανέ, “Πολιτισμικὴ σύμμιξη δυτικῆς Ευρώπης καὶ σύγχρονης Ελλάδας διὰ μέσου τῆς ‘κατασκευῆς’ του ἐλληνικοῦ κράτους (1821-1862). Ο ρόλος τῆς ἐλληνικῆς αρχαιότητος”. *Πρ. συν. Ὁ ἐλληνικὸς κόσμος ἀνάμεσα στὴν Ἀνατολὴ καὶ τὴ Δύση*, ὅ.π., τ. Β’, σσ. 459-472.

Αριστόβουλου Μάνεση, “Θεωρητικοὶ προβληματισμοὶ του Νίκου Πουλαντζά για τον ιστορικό ρόλο του σύγχρονου κράτους”. *Ἀντί*, ὅ.π., σσ. 27-30.

Lousia Marcheselli Loukas, *Νεοελληνικός Διαφωτισμός καὶ γλώσσα: λεξιλογικὲς ἐπιλογές του Ρήγα Φεραίου*. *Πρ. συν. Ὁ ἐλληνικὸς κόσμος ἀνάμεσα στὴν Ἀνατολὴ καὶ τὴ Δύση*, ὅ.π., τ. Α’, σσ. 559-573.

Παρασκευά Μάταλα, “Μεταξὺ Δύσης καὶ Ανατολῆς ἢ Δύσης Βορρά; Ἡ διαμάχη για τὴν ἐννοια του Ἑλληνισμοῦ στον 19ο αἰῶνα”. *Πρ. συν. Ὁ ἐλληνικὸς κόσμος ἀνάμεσα στὴν Ἀνατολὴ καὶ τὴ Δύση*, ὅ.π., τόμος δεύτερος, σσ. 481-493.

Παναγιώτη Δ. Μιχαηλάρη, “Τὸ Λεξικὸ τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ”. *Πρ. συν. Νεοελληνικός Διαφωτισμός*, ὅ.π., σσ. 299-306.

Ματθαίου Μοϊάννου, “Χαριστήριον Κορνηλίου Καστοριάδη”. *Νέα παιδεία*, τχ. 89, Χειμῶνας 1999, σσ. 78-81.

Αύγουστου Μπαγιόνα, “Ο ορθολογισμός του Γιάννη Ιμβριώτη”. *Ουτοπία*, *ὅ.π.*, σσ. 25-34.

Χρήστου Π. Μπαλόγλου, Η πρόσληψη των οικονομικών ιδεών και θεωριών στον ελλαδικό χώρο κατά την περίοδο 1828-1837. Πρ. συν. ‘Ο έλλησικός κόσμος ανάμεσα στην Άνατολή και τή Δύση, *ὅ.π.*, τ. Β’, σσ. 261-273.

Θεόδωρου Μπενάκη, “Ο Παύλος Αργυριάδης και το Ανατολικό Ζήτημα”. *Τετράδια*, τχ. 43, Χειμώνας-Άνοιξη 1999, σσ. 87-94.

Ευτύχη Μπιτσάκη, “Ασθρωπολογικές όψεις του έργου του Γ. Ιμβριώτη”. *Ουτοπία*, *ὅ.π.*, σσ. 51-61.

Γιώργου Μύαρη, “Η φιλοσοφία του πολέμου και η επίκαιρη κριτική του Θεόφιλου Βέικου”. *Παρέμβαση*, τχ. 107, Κοζάνη Ιούνιος - Αύγουστος 1999, σσ. 15-18.

Γιώργου Μύαρη, “Τα όπλα ηχούν για όλο τον κόσμο - Σχόλιο για τη φιλοσοφική κριτική του Θεόφιλου Βέικου στον πόλεμο και τον εθνικισμό”. *Νέα έποχή*, τχ. 254-255, Λευκωσία 1999, σσ. 60-66.

Γιώργου Μύαρη, “Ο λόγιος του Νεοελληνικού Διαφωτισμού Ιωάννης Καρατζάς”. *Πολίτης τής Κυριακής*, τχ. 6, 21 Μαρτίου 1999, σσ. 6-7.

Ιωάννας Μυλωνάκη, “Ο αυτοβιογραφικός λόγος στην Ευρώπη και η περίπτωση της ελληνικής αυτοβιογραφίας”. Πρ. συν. ‘Ο έλλησικός κόσμος ανάμεσα στην Άνατολή και τή Δύση, *ὅ.π.*, τ. Α’, σσ. 455-464.

Παναγιώτη Νούτσου, “Νεοελληνικός Διαφωτισμός: Η δυναμική του γνωσιοθεωρητικού ενδιαφέροντος. Σχεδιάγραμμα ενός ερευνητικού προγράμματος”. Πρ. συν. *Νεοελληνικός Διαφωτισμός*, *ὅ.π.*, σσ. 319-330.

Παναγιώτη Νούτσου, “Ο Ρήγας μετά τον Ρήγα”. *Δωδώνη*, μέρος Γ’, τ. 28, Ιωάννινα 1999, σσ. 79-84.

Παναγιώτη Νούτσου, “Νεοελληνικός Διαφωτισμός: Προς τη συγκρότηση μορφών Γνωσιοασθρωπολογίας. Πρ. συν. ‘Ο έλλησικός κόσμος ανάμεσα στην Άνατολή και τή Δύση, *ὅ.π.*, τ. Β’, σσ. 371-380.

Παναγιώτη Νούτσου, “Γιάννης Ιμβριώτης: Η αναβολή της ολοκληρωμένης φιλοσοφικής σύνθεσης”. *Ουτοπία*, *ὅ.π.*, σσ. 35-39.

Κώστα Ντίνα, “Ο Νεοελληνικός Διαφωτισμός και το γλωσσικό ζήτημα”. Πρ. συν. *Νεοελληνικός Διαφωτισμός*, *ὅ.π.*, σσ. 331-349.

Χρίστου Θ. Ξενάκη, Το πείραμα ως μέθοδος έρευνας και γνώσης στα έργα του Άσθμου Γαζή και του Δανιήλ Φιλιππίδη”. *Άρχείο Θεσσαλικών μελετών*, τ. 12,

Βόλος 1999, σσ. 7-28.

Ευαγγελίας Παπαδημητρίου, “Η σχέση του Κωνσταντίνου Μιχαήλ Κούμα με τη γερμανική φιλοσοφία και ειδικότερα με τὸ ἔργο του W. T. Krug-Fundamentalphilosophie καὶ Κρητὶς Φιλοσοφίας”. Περίληψη διδ. διατριβῆς. *Τὰ νέα του Κ.Ε.ΝΕ.Φ.*, ὅ.π., σσ. 22-25.

Ευαγγελίας Παπαδημητρίου, “Ο Κ.Μ. Κούμας για τον Ρήγα”. *Δωδώνη* ὅ.π., σσ. 71-77.

Ευθύμη Παπαδημητρίου, “Η επικαιρότητα του οράματος του Ρήγα Φεραίου για τα Βαλκάνια”. *Δωδώνη*, ὅ.π., σσ. 85-92.

Ευθύμη Παπαδημητρίου, “Για το βιβλίο του Γιάννη Ιμβριώτη. *Η φιλοσοφία του Καντ’ - Μαρξιστική θεώρηση*”. *Οὐτοπία*, ὅ.π., σσ. 41-49.

Δημητρίου Γ. Παπαϊωάννου, “Ο ἑλληνικὸς προεπαναστατικὸς περιοδικὸς τύπος στὴν Αὐστρία. Α. Οἱ ἐν Βιέννη ἡμερηίδες Γ. Βέντση καὶ Μαρκιδῶν Πούλιου”. *Δαυλός*, τχ. 216, Δεκέμβριος 1999, σσ. 13693-13698.

Μιχάλη Παπανικολάου, “Η ἔννοια τῆς ἰσχύος στὸ *Ἴσχύς καὶ Ἀπόφαση*”. *Νέα ἔστια*, ὅ.π., σσ. 538-571.

Εὔης Πετροπούλου. “Η πρόσληψη των ιδεών του Nietzsche στο ἔργο του Thomas Mann και του Νίκου Καζαντζάκη”. *Σύγκριση*, τχ. 10. Νοέμβριος 1999, σσ. 82-95.

Κώστα Θ. Πέτσιου, “Ἀνθρωπολογία καὶ γνωσιθεωρία στὶς ἀπαρχές τοῦ 18ου αἰῶνος: Descartes καὶ νεοελληνικὴ σκέψη”. *Ὁ ἔραμιστής*, ὅ.π., σσ. 44-79.

Κώστα Θ. Πέτσιου, “Οἱ χειρόγραφες διαλέξεις τοῦ Γεωργίου Σουγδουρῆ εἰς τὰ τοῦ φιλοσόφου περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς”. *Ὁ.π.*, σσ. 246-251.

Κώστα Θ. Πέτσιου, “Η διδασκαλία τῆς Λογικῆς κατὰ τὴν περίοδο τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ”. Πρ. συν. *Νεοελληνικὸς Διαφωτισμὸς*, ὅ.π., σσ. 351-378.

Κώστα Θ. Πέτσιου, “Παρατηρήσεις στὴν πολιτικὴ σκέψη τοῦ Ρήγα”. *Δωδώνη*, ὅ.π., σσ. 53-69.

Γιώργου Ι. Πηλείδη. “Χειρόγραφα ἀπὸ το Χάνδακα στη Βενετία το 17ο αἰῶνα. Η βιβλιοθήκη του Francesco Zeno”. Πρ. συν. *Ὁ ἑλληνικὸς κόσμος ἀνάμεσα στὴν Ἀνατολή καὶ τὴ Δύση*, ὅ.π., τ. Β’, σσ. 165-179.

Κ.Γ. Πιτσάκη, “Ἄγνωστο ἢ ἀνύπαρκτο ἐπώνυμο τοῦ Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτη;” *Ὁ ἔραμιστής*, ὅ.π., σσ. 270-272.

Χρίστου Ν. Πολάτωφ, “Η συμβολὴ τῆς ησυχαστικῆς φιλοσοφικῆς σκέψης στα με-

ταβύζραντινά χρόνικ”. Φιλοσοφία καὶ παιδεία, τχ. 14, Ἰανουάριος 1999, σσ. 26-28.

Δημητρίου Ι. Πολέμη, “Ἡ βιογραφία τοῦ Θεόφιλου Καΐρη ἀπὸ τὸν Σπυριδῶνα Γλαυκωπίδην”. Πέταλον, τχ. 7, Ἄνδρος 1999, σσ. 78-146.

Ἀλέξη Πολίτη, “Γιὰ τὴ γένεση τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως. Ἄλλη μιὰ φορά Κοραΐς καὶ Βολταῖρος”. Ὁ πολίτης, τχ. 60, Ἰανουάριος 1999, σσ. 47-50.

Ράνιας Πολυκανδριώτη, “Ὁ προσωπικός λόγος στο Νεοελληνικό Διαφωτισμό”. Πρ. συν. Νεοελληνικός Διαφωτισμός, ὅ.π., σσ. 379-402.

Michaela Prinzing, “Το παιδί, το παιχνίδι, καὶ ἡ αισθητικὴ παιδεία: τὸ επιστημονικό ἔργο τοῦ Γ.Μ. Βίζυηνού καὶ ἡ φιλοσοφικὴ ψυχολογία τοῦ 19ου αἰῶνα”. Πρ. συν. Ὁ ἐλληνικός κόσμος ἀνάμεσα στὴν Ἀνατολὴ καὶ τὴ Δύση, ὅ.π., τ. Α΄, σσ. 395-404.

Michael Ronde, “Ὁ πολιτισμικός ‘προσανατολισμός’ τῆς νεοσύστατης Ἑλλάδας, ἡ καταγωγὴ τῶν Νεοελλήνων καὶ ὁ Στέφανος Κουμανούδης”. Πρ. συν. Ὁ ἐλληνικός κόσμος ἀνάμεσα στὴν Ἀνατολὴ καὶ τὴ Δύση, ὅ.π., τ. Β΄, σσ. 473-480.

Μαρία Σάκκουλα - Μάνος Στεφανίδης, “Νίκος Πουλαντζάς”. Ἀντί, τχ. 697, 15 Ὀκτωβρίου 1999, σ. 51

Ἀλέξανδρου Σιδερά, “Τὸ διδακτορικό δίπλωμα τοῦ Γεωργίου Βίζυηνού”. Νέα ἔστια, ἔτος 73, τ. 145, τχ. 1710, Μάρτιος 1999, σσ. 241-253.

Ἄ. Σιδερά - Π. Σιδερά, “Κοινὰ σημεῖα στὴ διδακτορικὴ διατριβὴ καὶ στὸ λογοτεχνικό ἔργο τοῦ Γεωργίου Βίζυηνού”. Ἐνδοχώρα, τχ. 65, Ἀλεξανδρούπολη, Ὀκτώβριος 1999, σσ. 174-182.

Αλεξάνδρας Σφοίνη. “Τὸ μεταφραστικό ἔργο τοῦ Π. Κοδρικά: Ομιλίας περὶ πληθῶς κόσμων τοῦ κύριου Φοντενέλ”. Πρ. συν. Ὁ ἐλληνικός κόσμος ἀνάμεσα στὴν Ἀνατολὴ καὶ τὴ Δύση, ὅ.π., τ. Α΄, σσ. 327-338.

Σοφίας Γ. Τακουρλή, “Ὁ Εὐγένιος Βούλγαρης καὶ ὁ Νικηφόρος Θεοτόκης στὴ θεώρηση τοῦ Β. Ν. Τατάκη”. Πρ. συν. Νεοελληνικός Διαφωτισμός, ὅ.π., σσ. 413-424.

Ἄννας Ταμπάκη, “Les intellectuels Grecs a Paris, (fin du XVIIIe - debut du XIXe siecles)”. Πρ. συν. *Cornelie Papacostea Danielopolu in memoriam - Εἰς μνήμην*, Βουκουρέστι 1999, σσ. 75-90.

Νίκου Τέντα, “Ὁ Ἀνώνυμος Ἕλληνας τῆς Ἑλληνικῆς Νομαρχίας Ἡπειρώτης ἐπαναστάτης Ἰωάννης Κωλέττης”. Φηγάς, τχ. 5, Γιάννινα Φθινόπωρο 1998 - Χειμῶνας 1999, σσ. 125-133.

Δημήτρη Τζιόβα, “Μεταξύ Ανατολής και Δύσεως: Α. Ρ. Ραγκαβής και Γ. Βιζυηνός”. Πρ. συν. *Ο έλληνικός κόσμος ανάμεσα στην Ανατολή και τή Δύση*, *ό.π.*, τ. Α', σσ. 105-116.

Βασιλείου Τσιότρα, “Η ανέκδοτη πραγματεία “Περί αστρολάβου” του Θεοφίλου Κορυδαλλέως”. *Ο έραμιστής ό.π.*, σσ. 5-28.

Εμμανουήλ Ν. Φραγκίσκου, “Η έρευνα ως επιστημονικός όρος στον Άδαμάντιο Κοραή”. *Ο.π.*, σσ. 136-157.

Γιώργου Χαβουτσά, “Δέδυκε μὲν ἄ σελάννα (Μὲ ἀφορμή τὸν καθορισμὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ ποιήματος)”. *Νέα έστία*, *ό.π.*, σσ. 69-75.

Νεόφυτου Χαριλάου, “Ο Νεόφυτος Δούκας και η παράδοση του πολιτικού ριζοσπασμού στα Βαλκάνια”. Πρ. συν. *Ο έλληνισμός ανάμεσα στην Ανατολή και τή Δύση*, *ό.π.*, τ. Β', σσ. 439-457.

Παναγιώτη Φ. Χριστόπουλου, “Η διπλωματική αλληλογραφία του Πέτρου Βράιλα - Αρμένη (1867-1869)”. *Ο.π.*, σσ. 75-81.

Νίκου Κ. Ψημμένου, “Τὸ στοιχειὸ τῆς ἀντιπαράθεσης ὡς κύριο γνώρισμα τοῦ νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ”. Πρ. συν. *Νεοελληνικός Διαφωτισμός*, *ό.π.*, σσ. 425-437.

Νίκου Κ. Ψημμένου, “Δημήτριος Νικολίδης, ένας φίλος τοῦ νεαροῦ Hegel”. *Δωδώνη*, *ό.π.*, σσ. 43-52.

Κοσμᾶ Ψυχοπαίδη, “Η απόφαση για θεωρία στή θεωρία τῆς ἀπόφασης τοῦ Παναγιώτη Κονδύλη”. *Νέα έστία*, έτος 73, τ. 146, τχ. 1717, Νοέμβριος 1999, σσ. 498-513.

γ) Αὐτοτελεῖς Μελέτες.

Νέστορος Καμαριάνου, *Ρήγας Βελεστινλῆς. Συμπληρώσεις και διορθώσεις για τή ζωή και τὸ έργο του. Εἰσαγωγή-Μετάφραση -Σχόλια* Άθαν. Ε. Καραθανάσης. Έκδοση Έπιστημονικῆς Έταιρείας μελέτης “Φερῶν-Βελεστίνου-Ρήγα”, Άθήνα 1999.

Δημητρίου Άπ. Καραμπερόπουλου, *Ο ἰατρός Μανουήλ Σαρῆς Τενέδιος (1778-1802) και τὸ διαφωτιστικό του έργο - Συμβολή στην έλληνική βιβλιογραφία*. Έκδόσεις Άθ. Σταμούλη, Άθήνα 1999.

Γιάνη Καρά, *Η εξέλιξη της νεοελληνικῆς επιστήμης. Από την παραδοσιακή στη Νεώτερη επιστημονική σκέψη*. Έκδοση Κ.Ν.Ε. /Ε.Ι.Ε., Άθήνα 1999.

Εμμανουήλ Κριαρά, *Ελισαίος Γιανίδης*, Θεσσαλονίκη 1999.

Μελέτη Ἡ. Μελετόπουλου, Νίκος Πουланτζᾶς 1936-1979. Ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο ἑνὸς κορυφαίου μαρξιστῆ - Κριτικὴ προσέγγιση. Ἐκδ. Ἑλληνικά Γράμματα, Ἀθήνα 1999.

Μάριου Π. Μπέγζου, Χρῆστος Μαλεβίτσης. Ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο του. Ἐκδ. Ἑλληνικά Γράμματα, Ἀθήνα 1999.

Βασίλη Μπεκίρη, *Ο πολιτικός Παναγιώτης Κανελλόπουλος. Θέσεις, αντιθέσεις και προθέσεις από τις εμπειρίες τριάντα χρόνων (1956-1986) κοντά στον Παναγιώτη Κανελλόπουλο*. Ἐκδ. Νέα Σύνορα, Ἀθήνα 1999.

Κώστα Θ. Πέτσιου, *Ἡ Λογικὴ στὴ Νεότερη Ἑλλάδα. Τόμος δεύτερος*. Ἐκδ. Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων, Ἰωάννινα 1999.

Χρήστου Ε. Σκουτέλα, Γεώργιος Γεμιστός - Πλήθων. *Ο “αναγεννησιακός Ἕλληνας” στα τελευταία χρόνια του Βυζαντίου*. Ἐκδ. Δημιουργία, Ἀθήνα 1999.

Βαγγέλη και Ρούλας Σπανδάγου - Δέσποινας Τραυλού, *Ἑλληνες θετικοί επιστήμονες από το 1453 ἕως το 1821- Βιογραφικά στοιχεία και εργασίες των Ἑλλήνων επιστημόνων από το 1453 ὡς το 1821*. Ἐκδ. Αἶθρα, Ἀθήνα χχ. (1999).

Πηνελόπης Στάθη, Χρῦσανθος Νοταρᾶς Πατριάρχης Ἱεροσολύμων - Πρόδρομος τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ. Ἀνάλεκτα τῆς καθ' ἡμᾶς Ἀνατολῆς, ἀρ. 6. Ἐκδόση τοῦ Συνδέσμου τῶν ἐν Ἀθήναις Μεγαλοσχολιτῶν, Ἀθήνα 1999.

Νεόφυτου Χαριλάου, *Νεόφυτος Δούκας, ἕνας μεγάλος δάσκαλος και λόγιος του 18ου-19ου αἰώνα*. Ἰωάννινα 1999 (διδ. διατριβή).

δ) Ἐκδόσεις - Ἐπανεκδόσεις κειμένων.

Ἰωάννου Βενθύλου, “Ὅροι διερμηνευτικῆς Εὐγενίου τοῦ Πάνου. Ἀπὸ τὸ ἔργο *Περὶ ἑρμηνείας* ...ᾧ προστέθειται τὸ *Ὅροι διερμηνευτικῆς τοῦ Εὐγενίου τοῦ Πάνου*”, Ἀθήνα 1845, σσ. 15-31. *Τὰ νέα τοῦ Κ.Ε.ΝΕ.Φ.*, τχ. 3, Ἰωάννινα Ἄνοιξη 1999, σσ. 18-29.

Περικλέους Γρηγοριάδου, “*Περὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς κατὰ Πλάτωνα*”, Ἀθήνα 1880, σσ. 45-55. *Τὰ νέα τοῦ Κ.Ε.ΝΕ.Φ.*, τχ. 4, Ἰωάννινα Φθινόπωρο 1999, σσ. 34-41.

Γιάννη Ἰμβριώτη, “Ἡ κοινωνικὴ σημασία τῆς ιδεολογίας τοῦ δημοτικισμοῦ”. *Τὸ σχολεῖο και τὸ σπίτι*, τχ. 417-418, 21 Ἰουλίου - 10 Ὀκτωβρίου 1999, σσ. 291-303.

Θεοφίλου Καΐρη, *Ἀλληλογραφία*. Ἐκδομένη ὑπὸ Δημητρίου Ἰ. Πολέμη. Μέρος τέταρτον: *Ἐπιστολαὶ πρὸς Εὐανθίαν Καΐρη 1815-1866*. Καΐρειος Βιβλιοθήκη, Ἄνδρος 1999.

Θεοφίλου Καΐρη, *Ἀλληλογραφία*. Ἐκδομένη ὑπὸ Δημητρίου Ἰ. Πολέμη. Μέρος πέμπτον: *Ἐπιστολαὶ διάφοροι*. Τόμος πρῶτος 1802-1853. Καΐρειος Βιβλιοθήκη, Ἄνδρος 1999.

Θεοφίλου Καΐρη, *Ἀλληλογραφία*. Ἐκδομένη ὑπὸ Δημητρίου Ἰ. Πολέμη. Μέρος πέμπτον: *Ἐπιστολαὶ διάφοροι*. Τόμος δεύτερος: 1854-1906. Καΐρειος Βιβλιοθήκη, Ἄνδρος 1999.

Θεοφίλου Κορυδαλέως, “Ἰπομνήματα τοῦ σοφωτάτου Κορυδαλέως εἰς τὸ Περὶ Ψυχῆς τοῦ Ἀριστοτέλους” (ἀπόσπασμα). Εἰσαγωγή-μεταγραφή κειμένου: Χρήστου Π. Μαραζόπουλου. *Τὰ νέα τοῦ Κ.Ε.ΝΕ.Φ.*, τχ. 3, Ἰωάννινα Ἄνοιξη 1999, σσ. 12-17.

Κωνσταντίνου Μ. Κούμα, “Τρεῖς ἐπιστολές”. Εἰσαγωγή-μεταγραφή κειμένου: Εὐαγγελίας Παπαδημητρίου. *Τὰ νέα τοῦ Κ.Ε.ΝΕ.Φ.*, ὁ.π., σσ. 8-11.

Ἀναστασίου Παπαβασιλόπουλου, “Σύνοψις γενικῆ λογικῆς ἕξεως - Ἄρθρον πρῶτον: Περὶ φύσεως τῆς λογικῆς, καὶ ὅπως τὴν γέννησιν εἴληφεν. Ἄρθρον Βον: Ὅτι ἀναγκαία καὶ χρήσιμος ἡ λογικὴ ἐν τῷ μετὰ σώματος βίῳ. (Μέρος πρῶτον. Ἄρθρον πρῶτον)” (ἀπόσπασμα). Εἰσαγωγή-μεταγραφή κειμένου: Γιάννη Χατζῆ. *Τὰ νέα τοῦ Κ.Ε.ΝΕ.Φ.*, ὁ.π., σσ. 26-33.

Κώστα Παπαϊωάννου, “Ἡ κρίση τοῦ Δυτικοῦ Πολιτισμοῦ καὶ πῶς θα διαφυλάξουμε τὸ ἐλληνικὸ μας πρόσωπο” Συνέντευξη στὸν Ανδρέα Δεληγιάννη. *Ἄρδην*, τχ. 18, Μάρτιος-Ἀπρίλιος, 1999, σσ. 67-70.

Μιχάλη Ν. Ράπτη, “Ἡ ἐννοια τοῦ “σοσιαλισμοῦ” - Γένεση, εξέλιξη, μέλλον (μια ἐκ τῶν υστέρων επανεκτίμηση)”. Πρ. συν. *Καὶ τώρα τί; Τὸ μέλλον τῆς σοσιαλιστικῆς ἰδέας στὸν 21ο αἰῶνα*. Ἐναλλακτικὲς ἐκδόσεις, Ἀθήνα 1999, σσ. 15-22.

Μάρκου Ρενιέρη, *Φιλοσοφία τῆς Ἱστορίας - Δοκίμιον*. Ἀνατύπωση μὲ εἰσαγωγή Παν. Νούτσου, Ἐκδ. Μ.Ι.Ε.Τ. Ἀθήνα 1999.

ε) Βιβλιοκρισίες

Ρωξάνης Ἀργυροπούλου, *Ἡ φιλοσοφικὴ σκέψη στὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὸ 1828 ὡς τὸ 1922 - Ἀνθολογία κειμένων μὲ εἰσαγωγή καὶ σχόλια*. Τόμος Α΄: *Εὐρωπαϊκὲς ἐπιδράσεις καὶ προσπάθειες γιὰ μιὰ ἐθνικὴ φιλοσοφία, 1828-1875*. Τόμος

B': *Η φιλοσοφία μεταξύ έπιστήμης και θρησκείας, 1876-1922*. Έκδόσεις Γνώση, Φιλοσοφική και πολιτική Βιβλιοθήκη αρ. 49-50. Άθήνα 1995-1998. Σχ. 8ο σελ. 535+714. Έκρινε ο Νίκος Κ. Ψημμένος στα Νέα του Κ.Ε.ΝΕ.Φ. (τχ. 4, Ιωάννινα Φθινόπωρο 1999, σσ. 42-45).

Christos P. Baloglou, Georgios Gemistos-Plethon. *Oekonomisches Denken in der spätbyzantinischen Geisteswelt*, Πρόλογος Β. Schefold, [Historical Monographs, 19]. Έκδόσεις Βασιλοπούλου, Άθήνα 1998. Έκρινε ο Δημήτριος Δέδες στη Νέα έστία (έτος 73, τ. 146, τχ. 1717, Νοέμβριος 1999, σσ. 579-582).

Πασχάλη Μ. Κιτρομηλίδη, *Νεοελληνικός Διαφωτισμός. Οί πολιτικές και κοινωνικές ιδέες*. Έκδ. Μ.Ι.Ε.Τ., Άθήνα 1996. Έκρινε ή Ρωξάνη Άργυροπούλου στη Φιλοσοφία (29/1999, σσ. 240-241).

Πασχάλη Μ. Κιτρομηλίδη, *Ρήγας Βελεστινλής - Άπάνθισμα κειμένων*. Έκδ. Βουλής των Έλλήνων, Άθήνα 1998. Έκρινε ο Φιλήμονας Παιονίδης στο Άντί (τχ. 686, Μάιος 1999, σσ. 65-66).

Παναγιώτη Κονδύλη, *Άπό τον 20ο στον 21ο αιώνα. Τομές στην πλανητική πολιτική περί τό 2000*. Έκδ. Θεμέλιο, Άθήνα 1998. Έκρινε ο Γεράσιμος Βώκος στα Ιστορικά (τχ. 30, Ιούνιος 1999, σσ. 211-217).

Χρήστου Μαλεβίτση, *Ο φωτισμός του ανθρώπου, δοκίμια τής αίχμης*. Έκρινε ο Ιωάννης Γ. Θεοχάρης στο περ. Φηγός (τχ. 5, Γιάννινα Φθινόπωρο 1998 - Χειμώνας 1999, σσ. 201-203).

Θανάση Παπαθανασόπουλου, *Γεώργιος Γεμιστός - Πλήθων. Σκηνές του βίου του*. Έκδόσεις Γιαλέλλη, Άθήνα 1998. Έκρινε ο Κώστας Βλάχος στο περ. Φηγός (τχ. 6, Γιάννινα Άνοιξη-Καλοκαίρι 1999, σ. 184).

ΑΠΟΔΕΛΤΙΩΣΕΙΣ ΠΕΡΙΟΔΙΚΩΝ

Θεοδώρας Γ. Χρήστου:

Τὰ Φιλοσοφικά κείμενα τοῦ περιοδικοῦ “Πλάτων” (1878-1891)

Τὸ περιοδικὸ Πλάτων ἐκδιδόταν στὴν Ἀθήνα ἀπὸ τὸν “Ἑλληνικὸν Διδασκαλικὸν Σύλλογον” μὲ τὸν χαρακτηριστικὸ ὑπότιτλο “Σύγραμμα περιοδικὸν παιδαγωγικὸν καὶ φιλολογικόν”. τὸ πρῶτο τεῦχος τοῦ κυκλοφόρησε στὶς 31 Ὀκτωβρίου τοῦ ἔτους 1878 καὶ τὸ τελευταῖο τοῦ τὸν Δεκέμβριο τοῦ ἔτους 1891. Τὴν ἐκτύπωση τῶν τευχῶν τοῦ ἀνέλαβαν κατὰ καιροὺς διάφορα τυπογραφεῖα: Τὸ τυπογραφεῖο Χ.Ν. Φιλαδελφείως, τὸ τυπογραφεῖο τῆς Ἑνώσεως, τὸ τυπογραφεῖο Ἐρμού καὶ τὸ τυπογραφεῖο Ἀλεξάνδρου Παπαγεωργίου.

Κύριος στόχος τοῦ περιοδικοῦ, ὅπως αὐτὸς καταγράφεται στὸ εἰσαγωγικὸ κείμενο τῆς μελέτης τοῦ τακτικοῦ συνεργάτη τοῦ Ἀριστείδη Κ. Σπαθᾶκη (1837-1897) “Περὶ τῶν παιδαγωγικῶν θεωριῶν τοῦ Πεσταλότση” (τ. Α', τχ. 1, σ. 12), ἦταν ἡ ἀνύψωση τοῦ ἔθνους μὲ τὴ διαπαιδαγώγησή του ἀπὸ τοὺς “ἀπαρτίζοντες” τὸν “Διδασκαλικὸν ἐν Ἀθήναις Σύλλογον”, οἱ ὅποιοι “ἀνέλαβον νὰ ἐντείνωσι τορῶτερον” τὴ φωνὴ τους “οὐ μόνον συζητοῦντες περὶ διαφόρων παιδαγωγικῶν ἀντικειμένων, ἀλλὰ καὶ δημοσιεύοντες ἐν ἰδίῳ περιοδικῷ συγγράμματι τὰς παιδαγωγικὰς αὐτῶν θεωρίας”.

Στὰ τεύχη τοῦ Πλάτωνος, ὥστόσο, φιλοξενήθηκαν συχνὰ καὶ φιλοσοφικὰ ἢ ιστοριοφιλοσοφικὰ κείμενα, τὰ ὁποῖα διαθλοῦν ὡς ἓνα σημεῖο τὶς πνευματικὲς ζυμώσεις καὶ ἰδεολογικὲς ἀντιπαραθέσεις τοῦ τέλους τοῦ ἑλληνικοῦ 19ου αἰῶνα. Γι' αὐτὸ ἀκριβῶς καὶ ἡ βιβλιογραφικὴ παρουσίασή τους κρίνεται ἄκρως ἀναγκαῖα γιὰ ὅσους ἀσχολοῦνται μὲ τὴ νεώτερη ἱστορία μας.

* * *

Σὲ παράρτημα ἀναγράφονται οἱ τίτλοι μὴ φιλοσοφικῶν ἐργασιῶν, ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὴ γραφίδα γνωστῶν καθηγητῶν φιλοσοφίας στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν, καθὼς καὶ διάφορες φιλοσοφικὲς εἰδήσεις, οἱ ὁποῖες καταχωροῦνται συνήθως στὶς τελευταῖες σελίδες κάθε τεύχους.

Τόμος Α΄

31 Ὀκτωβρίου 1878 - 30 Σεπτεμβρίου 1879

Ἀριστείδου Κ. Σπαθάκη, “Περὶ τοῦ ἠθικοῦ χαρακτῆρος τῆς κατὰ Πλάτωνα παιδείας”. Τχ. 2, 30 Νοεμβρίου 1878, σελ. 33-54.

Τόμος Β΄

31 Ὀκτωβρίου 1879 - Ὀκτώβριος 1880

M. Waddington, “Ὁ πλατωνικὸς ἔρωσ”. Τχ. Α΄, 31 Ὀκτωβρίου 1879, σελ. 20-30. Στὴ σ. 30: Ἰ. Μοσχάκης.

Σημείωση: Ὁ Ἰ. Μοσχάκης ἦταν προφανῶς ὁ μεταφραστὴς τοῦ πρωτότυπου ἀγγλικοῦ κειμένου.

Wilhelm Roscher, “Διαφορὰ τῆς ἱστορικῆς, ποιητικῆς καὶ φιλοσοφικῆς τέχνης - (Ἐκ τῶν περὶ τοῦ βίου τοῦ Θουκυδίδου προλεγόμενων τοῦ Γουλιέλμου Roscher)”. Τχ. Α΄, 31 Ὀκτωβρίου 1879, σελ. 31-41. Στὴ σ. 41: Ἰ. Δημητριάδης.

Σημείωση: Ὁ Ἰ. Δημητριάδης ἦταν προφανῶς ὁ μεταφραστὴς τοῦ πρωτότυπου γερμανικοῦ κειμένου.

W. Wundt, “Περὶ τῆς νῦν καταστάσεως τῆς φιλοσοφίας ἐν Γερμανίᾳ” (Μεταφρ. ὑπὸ Περικλέους Γρηγοριάδου). Τχ. Δ΄, Φεβρουάριος 1880, σελ. 161-176, καὶ τχ. Ε΄, Μάρτιος 1880, σελ. 209-229.

Τόμος Γ΄

Νοέμβριος 1880 - Ὀκτώβριος 1881

Στ. Λελέκου, “Σοφισταί”. Τχ. Ε΄ καὶ Στ΄, Μάρτιος καὶ Ἀπρίλιος 1881, σελ. 164-169· τχ. Ζ΄ καὶ Η΄, Μάιος καὶ Ἰούνιος 1881, σελ. 240-249· τχ. Θ΄ καὶ Ι΄, Ἰούλιος καὶ Αὐγούστος 1881, σελ. 266-269.

Ἀριστείδου Κ. Σπαθάκη, “Περὶ τῆς κατ’ Ἀριστοτέλη παιδείας”. Τχ. Ζ΄, καὶ Η΄, Μάιος καὶ Ἰούνιος 1881, σελ. 193-214.

Στεφάνου Δ. Ρώση, “Περὶ οἰκειότητος τοῦ Ἰσοκράτους καὶ Πλάτωνος”. Τχ. Θ΄ καὶ Ι΄, Ἰούλιος καὶ Αὐγούστος 1881, σελ. 269-274.

Π.Δ. Ἡλιοπούλου, “Ἡ διαθήκη τοῦ Σωκράτους, ἥτοι ἀνάλυσις τοῦ Πλατωνικοῦ διαλόγου ‘Ὁ Φαίδων’”. Τχ. ΙΑ΄ καὶ ΙΒ΄, Σεπτέμβριος καὶ Ὀκτώβριος 1881, σελ. 325-337.

Βλ. καὶ τόμο Δ΄.

Τόμος Δ΄

Νοέμβριος 1881-Ὀκτώβριος 1882

Π.Δ. Ἡλιοπούλου, “Ἡ διαθήκη τοῦ Σωκράτους...” Τχ. Α΄ καὶ Β΄, Νοέμβριος

καὶ Δεκέμβριος 1881, σελ. 18-28.

Ἄνωνύμου, “Περὶ τῶν χριστιανῶν φιλοσόφων” - (Μετάφρασις ὑπὸ Κ.Κ. σχολάρχου). Τχ. Α΄ καὶ Β΄, Νοέμβριος καὶ Δεκέμβριος 1881, σελ. 43-49.

Σημείωσις: Στὸν πίνακα περιεχομένων τοῦ τόμου τὸ κείμενο ἀποδίδεται στὸν Κ. Καρδαῖα (“Περὶ χριστιανῶν φιλοσόφων ὑπὸ Κ. Καρδαῖα”).

L. Carrau, “Τὸ παιδαγωγικὸν σύστημα τοῦ Πλάτωνος”. Τχ. Γ΄ καὶ Δ΄, Ἰανουάριος καὶ Φεβρουάριος 1882, σελ. 89-95· τχ. Ζ΄ καὶ Μ΄, Μάϊος καὶ Ἰούνιος 1882, σελ. 197-204· τχ. Θ΄ καὶ Ι΄, Ἰούλιος καὶ Αὐγούστος 1882, σελ. 241-246.

Σημείωσις: Ὁ μεταφραστὴς τοῦ πρωτότυπου κειμένου ἀναφέρεται μόνο στὸν πίνακα περιεχομένων τοῦ τόμου καὶ μόνο μὲ τὰ ἀρχικὰ γράμματα τοῦ ὀνόματός του: Ν.Κ.

Τόμος Ε΄

Νοέμβριος 1882 - Ὀκτώβριος 1883

Ν. Ζανουβίου, “Πίναξ τῶν κυριωτέρων ἰδεῶν ἐκ τῶν τοῦ Πλάτωνος συγγραμμάτων”. Τχ. Στ΄ καὶ Ζ΄, Ἀπρίλιος καὶ Μάϊος 1883, σελ. 261-263.

Τόμος Ζ΄

Σεπτέμβριος 1884 - Αὐγούστος 1885

Νεοκλέους Καζάτζη, “Περὶ τῆς σχέσεως τῆς θεωρίας πρὸς τὴν πράξιν καὶ τῆς ἀμοιβαίας αὐτῶν ἐπιδράσεως”. Τχ. Γ΄ καὶ Δ΄, Νοέμβριος καὶ Δεκέμβριος 1884, σελ. 99-123.

Σπ. Σούγκρα, “Βραχέα τινὰ περὶ πίστεως καὶ ἐπιστήμης”. Τχ. Ε΄ καὶ Στ΄, Ἰανουάριος καὶ Φεβρουάριος 1885, σελ. 150-163· τχ. Ζ΄ καὶ Η΄, Μάρτιος καὶ Ἀπρίλιος 1885, σελ. 229-245· τχ. Θ΄ καὶ Ι΄, Μάϊος καὶ Ἰούνιος 1885, σελ. 282-288.

Τόμος Η΄

Σεπτέμβριος 1885 - Αὐγούστος 1886

Ἰ.Α. Βαρελαῖ, “Φιλοσοφικά - Τὸ περὶ ἐλευθερίας δόγμα”. Τχ. Γ΄ καὶ Δ΄, Νοέμβριος καὶ Δεκέμβριος 1885, σελ. 89-96· τχ. Ε΄ καὶ Στ΄, Ἰανουάριος καὶ Φεβρουάριος 1886, σελ. 129-144· τχ. Ζ΄ καὶ Η΄, Μάρτιος καὶ Ἀπρίλιος 1886, σελ. 218-234· τχ. Θ΄ καὶ Ι΄, Μάϊος καὶ Ἰούνιος 1886, σελ. 257-270.

Π.Ν.Σ., “Ὁ Νικόλαος Κοτζίνας ὡς φιλόσοφος κρινόμενος”. Τχ. Γ΄ καὶ Δ΄, Νοέμβριος καὶ Δεκέμβριος 1885, σελ. 97-116.

Νικολάου Καραβαῖ, “Δύο χωρίων τοῦ Πλάτωνος, τοῦ μὲν ἐνὸς διόρθωσις, τοῦ

δ' ἑτέρου ἔρμηνεία ἀναιρετική τῶν ἐπ' αὐτοῦ ἤδη γενομένων τοιούτων". Τχ. ΙΑ' καὶ ΙΒ', Ἰούλιος καὶ Αὐγούστος 1886, σελ. 345-348.

Σημείωση: Πρόκειται γὰρ τὰ χωρία Λάχης VI 184 Α καὶ XVIII 191 D καὶ E.

Τόμος Θ'

Ἰανουάριος 1887 - Δεκέμβριος 1887

Εὐστρατίου Τσακαλώτου, "Τὸ τοῦ Σωκράτους δαιμόνιον". Τχ. Α'-Β'-Γ', Ἰανουάριος - Φεβρουάριος - Μάρτιος 1887, σελ. 44-47.

Νεοκλέους Καζάζη, "Αἱ πολιτικά θεωρίαι τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως καὶ ἡ Ἱστορικὴ Σχολὴ τοῦ Δικαίου". Τχ. Α'-Β'-Γ', Ἰανουάριος - Φεβρουάριος - Μάρτιος 1887, σελ. 49-67.

Ν. Πετρῆ, "Ὁ Μέγας Φρειδερίκος ὡς φιλόσοφος ἐξεταζόμενος". Τχ. Ζ'-Η'-Θ', Ἰούλιος - Αὐγούστος - Σεπτέμβριος 1887, σελ. 205-211.

Κ. Γεωργιάδου, "Διατριβὴ περὶ καλοῦ καὶ ὑψηλοῦ". Τχ. Ζ'-Η'-Θ', Ἰούλιος - Αὐγούστος - Σεπτέμβριος 1887, σελ. 259-282.

Τόμος ΙΑ'

Ἰανουάριος 1889 - Δεκέμβριος 1889

Θεμ. Ἰ. Μιχαλοπούλου, "Πρὸς τί αἱ ψυχώσεις; Ἦτοι τὰ ὑλιστικὰ φιλοσοφήματα καὶ αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι". Τχ. Α'-Β'-Γ', Ἰανουάριος - Φεβρουάριος - Μάρτιος 1889, σελ. 22-32. Στὴ σελ. 32: "(Ἐπεταὶ συνέχεια)".

Σημείωση: Στὴ σελ. 354 τοῦ τόμου (τχ. Ζ' - ΙΒ', Ἰούλιος - Δεκέμβριος 1889) διαβάζουμε: "ΕἶΔΟΠΟΙΗΣΙΣ - Ἡ διεύθυνσις τοῦ περιοδικοῦ ἠναγκάσθη νὰ διακόψῃ τὴν συνέχειαν τῆς τυπώσεως τῆς διατριβῆς τοῦ κ. Θ. Μιχαλοπούλου 'Πρὸς τί αἱ ψυχώσεις;' ὡς καὶ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ περισπουδάστου συγγράμματος τοῦ κ. Δ. Θερειανοῦ ὑπὸ τὸν τίτλον 'Ἀδαμάντιος Κοραῆς', καθόσον τὰ ἔργα ταῦτα ἰδιαιτέρως ἐδημοσιεύθησαν." Τμήματα τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ Δ. Θερειανοῦ στὸ τρίτομο ἔργο του γὰρ τὸν Κοραῆ δημοσιεύτηκαν στὸν τόμο Ι'/1888 (τχ. Ι'-ΙΑ'-ΙΒ', Ὀκτώβριος - Νοέμβριος - Δεκέμβριος, σελ. 339-352) καὶ στὸν τόμο ΙΑ' (τχ. Α'-Β'-Γ', Ἰανουάριος - Φεβρουάριος - Μάρτιος 1889, σελ. 62-78· τχ. Δ'-Ε'-Στ', Ἀπρίλιος - Μάϊος - Ἰούνιος 1889, σελ. 138-153).

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Χ. Παπαδοπούλου, “Λόγος ἀπαγγελθείς... κατὰ τὴν τελετὴν τῶν ἐγκαινίων αὐτοῦ (τοῦ ἐν Ἀθήναις Διδασκαλείου, Θ.Γ.Χ.) τελεσθεῖσαν τῇ 24 Σεπτεμβρίου”. Τόμος Α΄, τχ. 1, 31 Ὀκτωβρίου 1878, σελ. 1-11.

Νεοκλέους Καζάζη, “Δημοτικὴ παιδείσις καὶ καθολικὴ ψηφοφορία”. Τόμος Α΄, τχ. 12, 30 Σεπτεμβρίου 1879, σελ. 482-498· τόμος Β΄, τχ. Α΄, 31 Ὀκτωβρίου 1879, σελ. 1-20, καὶ τχ. Β΄, Δεκέμβριος 1879, σελ. 65-80.

Σημείωση: Ἡ σελιδαρίθμηση τῆς πρώτης συνέχειας ἐμφανίζει προβλήματα· τὸ ὄνομα τοῦ Ν. Καζάζη ἀναγράφεται μόνο στὸ τέλος τῆς μελέτης του.

Ἄνωνύμου, “Φίλιππος Ἰωάννου”. Τόμος Β΄, τχ. Θ΄, Ἰούλιος 1880, σελ. 405-407.

Σημείωση: Πρόκειται γιὰ κείμενο νεκρολογίας. Τοῦ κειμένου ἔπεται “Ἔφησιμα τοῦ Ἑλληνικοῦ Διδασκαλικοῦ Συλλόγου” γιὰ τὸν θάνατο τοῦ γνωστοῦ καθηγητοῦ Φιλοσοφίας στὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν.

“Κρίσις τῆς ἐπὶ τοῦ Μαραθείου ἀγῶνος ἐπιτροπείας ἀναγνωσθεῖσα ὑπὸ τοῦ εἰσηγητοῦ Κ^ω Περικλ. Γρηγοριάδου τῇ 28 Δεκεμβρίου 1880 ἐν τῷ Ἑλληνικῷ Διδασκαλικῷ Συλλόγῳ”. Τόμος Γ΄, τχ. Γ΄ καὶ Δ΄, Ἰανουάριος καὶ Φεβρουάριος 1881, σελ. 74-98.

Σημείωση: Στὴ σελ. 98 διαβάζουμε: “Ἐν Ἀθήναις τῇ 28 Δεκεμβρίου 1880. Οἱ τοῦ Μαραθείου ἀγῶνος κριταὶ Σπ. Κ. Μπαλάνος - Ἀριστείδης Σπαθάκης - Περικλῆς Γρηγοριάδης.”

Ἄνωνύμου, “Νεκρολογία”. Τόμος Γ΄, τχ. ΙΑ΄ καὶ ΙΒ΄, Σεπτέμβριος καὶ Ὀκτώβριος 1881, σελ. 351-352.

Σημείωση: Ἡ νεκρολογία ἀφορᾷ τὸν καθηγητὴ Φιλοσοφίας στὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν Περικλῆ Γρηγοριάδη, ὁ ὁποῖος πέθανε στὴ Χάλκη τῆς Προποντίδας στὶς 9 Ὀκτωβρίου 1881.

Νεοκλέους Καζάζη, “Λόγος πανηγυρικὸς ἀπαγγελθείς ... ἐπὶ τῇ εἰς μνήμην τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν ἐπετείῳ ἐορτῇ τοῦ Διδασκαλικοῦ Συλλόγου”. Τόμος Στ΄, τχ. Γ΄ καὶ Δ΄, Ἰανουάριος καὶ Φεβρουάριος 1884, σελ. 106-153.

Νεοκλέους Καζάζη, “Λόγος ... ἐκφωνηθείς ἐν τῇ Βαρβακείῳ ἐπὶ τῇ ἐπετείῳ τῆς κε΄. Μαρτίου ἐντολῇ τοῦ Διδασκαλικοῦ Συλλόγου”. Τόμος Ζ΄, τχ. ΙΑ΄ καὶ ΙΒ΄, Ἰούλιος καὶ Αὐγούστος 1885, σελ. 345-366.

ΠΕΡΙΛΗΨΕΙΣ ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΩΝ ΔΙΑΤΡΙΒΩΝ ΥΠΟ ΕΚΠΟΝΗΣΗ

Νικολάου Σέργη

Κώστας Παπαϊωάννου:

**Ἀπὸ τῆ φιλοσοφία τῆς ἱστορίας στὴν ἱστορία τῆς φιλοσοφίας
(Ἡ κριτικὴ τοῦ ἱστορικοῦ νετερμινισμοῦ
καὶ ὁ νιχιλισμὸς τοῦ πνεύματος)**

Ἡ ὑπὸ ἐκπόνηση διδακτορικὴ διατριβή, πού θὰ παρουσιαστεῖ συνοπτικά, ἔχει ὡς ἀντικείμενό της τὴ φιλοσοφία τοῦ Κώστα Παπαϊωάννου. Μέσα ἀπὸ τὴ συνολικὴ ἀποτίμησή τοῦ ἔργου τοῦ Ἑλληνα φιλοσόφου, ἐπιχειρεῖται ἡ συγκρότησή τοῦ κεντρικοῦ ἐπιχειρήματος τῆς διατριβῆς, τὸ ὁποῖο ἀφορᾷ τὶς σχέσεις Φιλοσοφίας τῆς Ἱστορίας καὶ Ἱστορίας τῆς Φιλοσοφίας. Τὸ ἐνδιαφέρον ἐστιάζεται στὴ συγκριτικὴ μελέτη τοῦ πρώιμου καὶ ὕστερου ἔργου τοῦ Παπαϊωάννου καθὼς καὶ στὴν ἀπόπειρα ἀνασυγκρότησής τοῦ σκελετοῦ ἑνὸς κεντρικοῦ συστηματικοῦ κειμένου, τὸ ὁποῖο ὁ φιλόσοφος οὐδέποτε ὀλοκλήρωσε. Τὰ ἐρωτήματα πού ἐρευνᾷ ἡ διατριβὴ σχετίζονται: α) Ἱστορικὰ μὲ τὴ μελέτη τοῦ διανοητικοῦ “περιβάλλοντος” στὸ μεταπολεμικὸ Παρίσι, μέσα ἀπὸ τὴ συνάντησή ἑλληνικῆς καὶ γαλλικῆς σκέψης καὶ β) φιλοσοφικὰ μὲ τὴ συστηματικὴ διερεύνηση τοῦ “διαλόγου Marx - Hegel”, ὅπως αὐτὸς διαρθρώνεται στὸ ἔργο τοῦ Παπαϊωάννου, μέσα σ’ ἓνα συγκεκριμένο πλαίσιο φιλοσοφικῶν ἐπιχειρημάτων. Ἐπίσης στοὺς σκοποὺς τῆς διατριβῆς ἐντάσσεται ἡ ἀποκατάστασις τοῦ ἔργου τοῦ Παπαϊωάννου -ὡς συμβολὴ στὴν ἐνδελεχέστερη μελέτη τῶν ζητημάτων πού θέτει- δεδομένου ὅτι αὐτὸ δὲν ἔχει ἐρευνηθεῖ ἐπαρκῶς.

Ἡ μέθοδος πού ἀκολουθεῖται εἶναι ἡ κατ’ ἀντιπαράστασις μελέτη τῶν κειμένων τοῦ Παπαϊωάννου μὲ τὰ κείμενα τῶν Marx-Hegel καθὼς καὶ ἄλλων συναφῶν μὲ τὴν ἐπιχειρηματολογία μελετητῶν. Ἐπίσης γιὰ μεθοδικούς λόγους ταξινομεῖται καὶ ἀντιπαραβάλλεται τὸ πρώιμο (ἑλληνικὸ) μὲ τὸ ὕστερο (γαλλικὸ) ἔργο τοῦ φιλοσόφου. Ἰδιαίτερο βάρος δόθηκε στὴν, ὅσο γίνεται, πληρέστερη βιβλιογραφικὴ ἐπιμέλεια τῶν κειμένων του, μὲ σκοπὸ -ἐκτὸς τῶν ἄλλων- ἡ βιβλιογραφία

αὐτὴ νὰ γίνῃ “ἐργαλεῖο” γιὰ τοὺς ἐπόμενους μελετητὲς τοῦ ἔργου του. Πρωτεύουσες πηγές γιὰ τὴν ὑπὸ ἐκπόνηση διατριβὴ θεωροῦνται τὰ ἴδια τὰ ἔργα τοῦ Παπαϊωάννου: κείμενα ἢ ἄρθρα στὰ Ἑλληνικά, Γαλλικά, Ἰταλικά, Ἀγγλικά καὶ Ἰσπανικά. Οἱ ἄλλες πηγές ποὺ ἐξετάζονται εἶναι τὰ ἔργα τῶν Marx - Hegel, λοιπῶν μαρξιστῶν, ὅπως τῶν Lukács καὶ Kautsky, μὴ μαρξιστῶν φιλοσόφων, ὅπως τῶν Feuerbach καὶ Fichte, καὶ τέλος ἀρχαίων Ἑλλήνων φιλοσόφων, ὅπως τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἡρακλείτου.

Ἡ ὑπὸ ἐκπόνηση διδακτορικὴ διατριβὴ ἐξετάζει τὴ συνάρτηση τῆς Φιλοσοφίας τῆς Ἱστορίας μὲ τὴν Ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας μέσα ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Παπαϊωάννου. Μὲ βάση τὸ κεντρικὸ αὐτὸ ἐπιχείρημα ἡ διατριβὴ διαιρεῖται σὲ τρία μέρη, πέραν τῆς εἰσαγωγῆς καὶ τοῦ ἐπιλόγου:

- I. Ἀπὸ τὴ Φιλοσοφία τῆς Ἱστορίας στὴν Ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας.
- II. Ἀπὸ τὴν Ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας στὴ Φιλοσοφία τῆς Ἱστορίας.
- III. Ὁ κύκλος.

Στὴν Εἰσαγωγή διασαφηνίζονται οἱ κεντρικὲς ἔννοιες τῆς διατριβῆς. Ἐπίσης, ἀφοῦ ἀποτιμηθεῖ ἡ μέχρι τώρα ἔρευνα πάνω στὸ ἔργο τοῦ Παπαϊωάννου, τίθεται τὸ κεντρικὸ ἐπιχείρημα ὡς κατεύθυνση μελέτης τῆς φιλοσοφίας του. Τέλος ἐπισυνάπτεται ἓνα σύντομο ἔργο-βιογραφικὸ τοῦ Παπαϊωάννου.

Στὸ πρῶτο μέρος, ἀρχιμήδειο σημεῖο ἀναφορᾶς θεωρεῖται ἡ μεταφυσικὴ τοῦ “νεαροῦ Marx”. Ἔτσι ταυτίζονται προσωρινὰ ἡ Φιλοσοφία τῆς Ἱστορίας μὲ τὸν “ὀλοκληρωμένο ἀνθρωπισμό-νατουραλισμό” τῆς μαρξιστικῆς μεταφυσικῆς. Ἐξετάζεται ἡ συγκρότηση τῆς μαρξιστικῆς ἀνθρωπολογίας καὶ ὑπογραμμίζονται τὰ “σημεῖα ἀγκύλωσης” τῆς Φιλοσοφίας τῆς Ἱστορίας. Μέσα ἀπὸ τὴ λεπτομερῆ ἀνάλυση τῶν μαρξιστικῶν ἀντιθέσεων ἀπὸ τὸν Παπαϊωάννου, ὑποδεικνύεται ἡ ἀνάγκη “κίνησης” τῆς μαρξιστικῆς θεωρίας πρὸς τὴν Ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας.

Παράλληλα ἀναλύεται ἡ ἀνασκευὴ τοῦ ὕλισμου τοῦ Feuerbach ἀπ’ τὸν Marx: ἡ ἀποπνευματοποίηση τοῦ ἀνθρώπου -ὅπως διαφαίνεται στὸ ἔργο τοῦ νεαροῦ Marx- ὁδηγεῖ τὴ Φιλοσοφία τῆς Ἱστορίας πρὸς μίαν “μονοφυσικὴ ἀνθρωπολογία”. Ἡ ἀρχικὴ παραδοχὴ τῆς Φιλοσοφίας τῆς Ἱστορίας ὡς “στάτορα” -μέσα στὴ μαρξιστικὴ Μεταφυσικὴ- καταδεικνύει τὴν ἀνάγκη συμπλήρωσής της ἀπὸ τὴν Ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας. Στὸ σημεῖο αὐτὸ παρεμβάλλεται ἡ κρισιμότητα τοῦ “κύκλου” ὡς σχῆμα σκέψης τοῦ Παπαϊωάννου. Παρακολουθώντας τὴν ὀλοκλήρωση τῆς μαρξιστικῆς ἀνθρωπολογίας μέσα ἀπὸ τὴν ἀνάλυση τοῦ Παπαϊωάννου τεκμηριώνεται ἡ χρησιμότητα τοῦ “κύκλου” μέσα στὴ σκέψη τοῦ Ἑλληνα φιλοσόφου.

Στή συνέχεια καὶ ἀφοῦ ταξινομηθοῦν τὰ στάδια τῆς κριτικῆς τοῦ Παπαϊωάννου ἀπὸ τὸν “ἱστορικὸ” ὡς τὸν “διαλεκτικὸ” ὕλισμό, ἐκτίθεται ἓνα κεντρικὸ ἐπιχείρημα τῆς φιλοσοφίας του: ἡ πράξις καὶ ἡ συνείδησις τοῦ πολιτικοῦ ἀνθρώπου στὸ “Δικαστήριον τῆς Ἱστορίας”. Μέσα ἀπὸ τὸ ἐπιχείρημα αὐτὸ βλέπουμε τὴ διαδικασία ἀλληλοσυμπλήρωσις τῆς Φιλοσοφίας τῆς Ἱστορίας μὲ τὴν Ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας. Στὸ τέλος τοῦ πρώτου μέρους ἀνασυγκροτεῖται ἡ κριτικὴ τοῦ Παπαϊωάννου στὸν Ἱστορικὸ ντετερμινισμό. Μέσα ἀπὸ τὴν ἀνάλυσι τῶν “λαθῶν” ἢ τῶν “ἀδυναμιῶν” του ἀποδεικνύεται πῶς ὁ “μονισμὸς” τοῦ μαρξιστικοῦ ντετερμινισμοῦ ὁδηγεῖ στὸ νιχιλισμὸ τοῦ Πνεύματος. Ἡ Φιλοσοφία τῆς Ἱστορίας, προκειμένου νὰ σωθεῖ τὸ “ὑγιές” τμήμα τῆς μαρξιστικῆς θεωρίας, γίνεται Ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας καὶ ἡ φιλοσοφία τοῦ Παπαϊωάννου “ἐπιστρέφει” στὴν ἀφετηρία της, δηλαδὴ στὸν Hegel.

Στὸ δεῦτερο μέρος ἀκολουθεῖται ἡ ἀντίστροφη πορεία: ξεκινώντας ἀπὸ τὴν Ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας -δηλαδὴ τὸν Hegel- καὶ ἀκολουθώντας τὸ “γίγνεσθαι τοῦ Πνεύματος”, προσεγγίζεται τὸ “βαθύτερο νόημα” τῆς φιλοσοφίας τῆς Ἱστορίας. Ἀναλύοντας τοὺς “ἀναλλοίωτους κανόνες τῆς Ἱστορίας τῆς Φιλοσοφίας” ἀντιλαμβάνομαστε τὴν πραγματικὴ λειτουργία τῆς Φιλοσοφίας τῆς Ἱστορίας μέσα στὴ θεωρία τοῦ Παπαϊωάννου. Ὁ πρῶτος σταθμὸς στὴν πορεία αὐτὴ εἶναι ἡ ἀρχαιότητα, ὅπου ἐξετάζονται οἱ θεμελιώδεις ἔννοιες τοῦ κυκλικοῦ χρόνου, τοῦ μύθου, τῆς ἀρμονίας καὶ τοῦ οὐμανισμοῦ. Στὸ σημεῖο αὐτὸ ἀναλύεται ἡ ἐξέλιξις ἀπ’ τὸν ἀρχαῖο στὸν σύγχρονο οὐμανισμό- βασιζόμενοι κυρίως στὸ πρῶτο ἔργο τοῦ Παπαϊωάννου- καὶ τὸ πῶς ἡ ἐξέλιξις αὐτὴ σχετίζεται μὲ τὸ κεντρικὸ ἐπιχείρημα τῆς διατριβῆς. Ταυτόχρονα, ἡ πρόσληψις τῆς διάκρισις ἀνάμεσα σὲ κυκλικὸ καὶ εὐθύγραμμο χρόνο ἀπὸ τὸν Παπαϊωάννου, τεκμηριώνει τὴν βαθιὰ ἐγελιανὴ ἐπιρροή πάνω στὴ φιλοσοφία του. Ἡ ἐπόμενη στιγμὴ τῆς ἐξέλιξις εἶναι ὁ ἰουδαιοχριστιανισμὸς, ὅπου ὁ “κόσμος” γίνεται “φύσις” καὶ ἀναδύεται ἡ ἀντίθεσις ἀνάμεσα σὲ “ὑποκείμενο-Ἀντικείμενο”. Ἔτσι ἡ πορεία καταλήγει στὴν ἔννοια τῆς αὐτοαποξένωσις καὶ ἀναλύονται οἱ τέσσαρις μορφές της: α) ἐγελιανή, β) μαρξιστικὴ, γ) κομματικὴ (Παπαϊωάννου) καὶ δ) σύγχρονη. Στὸ σημεῖο αὐτὸ γίνεται μνεῖα τοῦ τρόπου ἐφαρμογῆς τῆς ἐγελιανῆς διαλεκτικῆς στὴν ἱστορικὴ μελέτη τοῦ Παπαϊωάννου. Ἡ προτεινόμενη ἀνασκευὴ τοῦ “διαλόγου Marx - Hegel” ἔχει ὀλοκληρωθεῖ καὶ ἀπὸ τὶς δύο πλευρές. Μέσα ἀπὸ τὴν “ἐπιβεβαίωσις τοῦ Marx στὴ θεωρία καὶ τοῦ Hegel στὴν πράξις” ἡ Ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας γίνεται, μὲ τὴ σειρά της, Φιλοσοφία τῆς Ἱστορίας.

Στὸ τρίτο μέρος περιγράφονται ἡ Φιλοσοφία τῆς Ἱστορίας καὶ ἡ Ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας ὡς “σταθερό” καὶ “κινητό” τμήμα μιᾶς “μηχανῆς” ἐρμηνείας τῆς Ἱστορίας καὶ διάσωσης τοῦ πολιτικοῦ ἀνθρώπου. Ἡ Φιλοσοφία τῆς Ἱστορίας καὶ ἡ Ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας παίρνουν ἢ μία τῆ θέση τῆς ἄλλης σ’ ἓναν ἀδιάκοπο κύκλο, χωρὶς νὰ ἐξαφανίζεται καμιά ἀπὸ τὶς δύο. Στὸ κέντρο τοῦ κύκλου στέκει ὁ Λόγος - Ἐλευθερία, ἡρακλείτειος καὶ διαφωτιστικὸς μαζί.

Φτάνοντας στὸν ἐπίλογο ἐλέγχεται ἡ ἐγκυρότητα τοῦ ἐπιχειρήματος πὺ προτάθηκε γιὰ τὴν κατανόηση τῆς φιλοσοφίας τοῦ Παπαϊωάννου. Σύμφωνα μὲ τὰ ὅσα ἐκτέθηκαν προηγουμένα ἀποδεικνύεται ἡ ἰσχὺς τοῦ ἐν λόγῳ ἐπιχειρήματος σὲ ὅλο τὸ ἔργο τοῦ Παπαϊωάννου. Ταυτόχρονα ἐλέγχονται οἱ συνέπειες τῆς θεώρησης αὐτῆς στὶς θεμελιώδεις ἔννοιες τοῦ Παπαϊωάννου, ὅπως: Οὐμανισμός, Ἠθική, Πολιτικὸς Ἄνθρωπος. Ἡ προσδοκία καὶ ἡ ἐλπίδα πὺ καταγράφεται μέσα ἀπὸ τὴν ὑπὸ ἐκπόνηση διατριβή, εἶναι νὰ συμβάλει σ’ ἓναν ἐπιστημονικὸ διάλογο πάνω στὸ ἔργο τοῦ Παπαϊωάννου καὶ τὴν ἀξία τῆς φιλοσοφίας του “πὺ θυμίζει στὸν ἄνθρωπο ὅτι ἡ οὐσία του εἶναι νὰ θέλει πάντα νὰ εἶναι κάτι ἀνώτερο ἀπὸ αὐτὸ πὺ εἶναι”.

ΔΕΙΓΜΑΤΑ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΥ ΛΟΓΟΥ

Θεοδώρου Ἀναστασίου Καβαλλιώτου

Λογική πραγματεία

συναρμολογηθεῖσα παρὰ τοῦ σοφολογιωτάτου κυρίου κυρίου διδασκάλου ἡμῶν
Θεοδώρου Ἀναστασίου Καβαλλιώτου
καὶ παρ' αὐτοῦ ἐκδοθεῖσα ἐν τῇ τῆς ἰδίας πατρίδος ἰδρυ(ν)θείσῃ νεωστὶ σχολῇ
(ἀποσπάσματα)

Εἰσαγωγή - Μεταγραφή κειμένου: Χρῆστος Π. Μαραζόπουλος

Ὁ Θεόδωρος Ἀναστασίου Καβαλλιώτης [Μοσχόπολη 1718 (;) - Μοσχόπολη 1789], “ἀνὴρ δαμόνιος”¹ καὶ “ἐκ τῶν ὀλίγων διδασκάλων τοῦ ἡμετέρου γένους”², διαμόρφωσε τὴν πνευματικὴ του ὑπόσταση στὸ περιβάλλον δύο σημαντικῶν ἐστιῶν τοῦ ἑλληνισμοῦ τοῦ 18ου αἰώνα, τῇ Μοσχόπολῃ καὶ τὰ Ἰωάννινα, ἔχοντας ὡς διδασκάλους “κορυφαίους διανοητές”³, ὅπως ἦταν ὁ Ἰωάννης Χαλκίας, ὁ Σεβαστὸς Λεοντιάδης καὶ ὁ Εὐγένιος Βούλγαρης. Μετὰ τὴ μαθητεία του κοντὰ στὸν Βούλγαρη ἐπέστρεψε στὴ γενέτειρά του καὶ χρημάτισε γιὰ πολλὰ χρόνια διδάσκαλος στὴ Νέα Ἀκαδημία⁴ ἀναλαμβάνοντας παράλληλα καὶ γιὰ δύο περίπου δεκαετίες τὴ διεύθυνση τῆς συγκεκριμένης Σχολῆς.

Γιὰ τὶς ἀνάγκες τῆς διδασκαλίας του ἐκπόνησε ἓνα πολυσχιδὲς συγγραφικὸ ἔργο ποὺ ἐκτείνεται σὲ “ὅλες τὶς φιλοσοφικὲς ἐπιστῆμες”⁵, γεγονός που φανερώνει ἀφ’

1. Γιὰ τὸ χαρακτηρισμὸ αὐτὸ βλ. Γεωργίου Ζαβίρα, *Νέα Ἑλλάς ἢ Ἑλληνικὸν θέατρον* ἐκδοθὲν ὑπὸ Γεωργίου Π. Κρέμου. Ἀθήνα 1872. Ἀνατύπωση μὲ εἰσαγωγή καὶ εὑρετήριο Τάσου Γριτσόπουλου ἀπὸ τὴν Ἑταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν, Ἐπιστημονικαὶ πραγματεῖαι ἀρ. 11, Ἀθήνα 1972, σ. 319.

2. Στὴν ἀποτίμησή αὐτὴ προβαίνει ὁ Κωνσταντῖνος Σάθας στὸ ἔργο του *Νεοελληνικὴ Φιλολογία. Βιογραφίαι τῶν ἐν τοῖς γράμμασι διαλαμπάντων Ἑλλήνων ἀπὸ τῆς καταλύσεως τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας μέχρι τῆς ἑλληνικῆς ἐθνεγερσίας (1453-1821)*, Ἀθήνα 1868, σ. 496.

3. Γιὰ τὶς σπουδὲς καὶ τοὺς διδασκάλους τοῦ Καβαλλιώτη βλ. κυρίως τὴ διατριβὴ τοῦ Εὐσταθίου Κεκριδῆ, *Θεόδωρος Ἀναστασίου Καβαλλιώτης (1718; - 1789) - Ὁ διδάσκαλος τοῦ Γένους*, ἐκδ. “Παρουσία”, Καβάλα 1991, σσ. 39-52 καὶ σ. 166.

4. Γιὰ τὴ συγκεκριμένη Σχολὴ βλ. Κωνσταντῖνου Χατζόπουλου, *Ἑλληνικὰ σχολεῖα στὴν περίοδο τῆς ὀθωμανικῆς κυριαρχίας (1453-1821)*, ἐκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1991, σσ. 114-120.

5. Βλ. Εὐσταθίου Κεκριδῆ, ὁ.π., σσ. 27-28, σημ. 31.

ένος τὴν πολυμέρεια τῶν ἐνδιαφερόντων του καὶ ἀφ' ἑτέρου τὸ ὑψηλὸ ἐπίπεδο τῆς παρεχόμενης ἐκπαίδευσης στὴ Νέα Ἀκαδημία· μολονότι ὅμως τὸ συγγραφικὸ του ἔργο εἶναι συνυφασμένο κυρίως μὲ τὴν οἰκονομία τῆς διδακτικῆς πράξης, ἐν τούτοις ἀπηχοῦνται σ' αὐτὸ τόσο οἱ γενικότερες πνευματικὲς ἀναζητήσεις ὅσο καὶ οἱ εὐρύτεροι ἰδεολογικοπολιτικοὶ προσανατολισμοὶ τοῦ ὑπόδουλου ἑλληνισμοῦ στὴν ἐποχὴ του, ἐνῶ ταυτόχρονα ἀποτελεῖ μία ἀκόμη πολύτιμη μαρτυρία τῆς διδασκαλίας τῆς φιλοσοφίας κατὰ τὴν περίοδο τοῦ νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ. Στὴ συνοχὴ αὐτὴ ἴσως ἀποκτᾶ τὸ πλήρες νόημά του τὸ αἶτημα γιὰ τὴν καθολικὴ ἔκδοση τῶν κειμένων τοῦ Καβαλλιῶτη καὶ συνακόλουθα τὸ ὅτι στὴ θέση αὐτὴ μεταγράφονται ἀποσπάσματα τοῦ ἔργου του *Λογικὴ πραγματεία* ἀπὸ τὸ χειρόγραφο πρὸ φυλάσσεται στὴ “βιβλιοθήκη τοῦ 2ου δημοτικοῦ σχολείου Σιατίστης”⁶.

6. Βλ. Andrei Pippidi, “Un manuscrit de la *Logique* de Théodore Cavalliotis”, *Revue des Études Sud-Est Européennes*, 17/1979, σσ. 417-424. Ἐπίσης βλ. Εὐσταθίου Κεκριδῆ, ὅ.π., σσ. 176-177, τὴ μεταγραφή τοῦ προοιμίου τῆς *Λογικῆς* τοῦ Καβαλλιῶτη. Ἀκόμη βλ. Κώστα Πέτσιου, *Ἡ Λογικὴ στὴ Νεότερη Ἑλλάδα*, τ. Β', Πανεπιστήμιο Ἰωαννίνων, Ἰωάννινα 1999, σσ. 159-167, τὰ “Περιεχόμενα” τῆς *Λογικῆς* τοῦ Μοσχοπολίτη λογίου καὶ τὴ μεταγραφή τοῦ προοιμίου τῆς καὶ τῶν φφ. 216-22α, καὶ 44α-45α. Ὡς σημειωθεῖ συναφῶς ὅτι ὁ Κώστας Πέτσιος στὴν ἐργασία του “Ἡ διδασκαλία τῆς *Λογικῆς* κατὰ τὴν περίοδο τοῦ νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ”, πρὸ συμπεριελήφθη στὸν τόμο *Νεοελληνικὸς Διαφωτισμὸς - (ἀπόπειρα μιᾶς νέας ἐρευνητικῆς συγκομιδῆς)*, Πρακτικὰ Πανελληνίου Συνεδρίου, Κοζάνη 8-1 Νοεμβρίου 1996, Ἰνστιτούτο βιβλίου καὶ Ἀνάγνωστης, Κοζάνη 1999, σσ. 351-378, παρουσιάζει τὰ “Περιεχόμενα” καὶ μέρος ἀπὸ τὸ φ. 39α τῆς *Λογικῆς* τοῦ Καβαλλιῶτη, ἐνῶ ἀναφέρεται, ἐπίσης μερικῶς, στὸ περιεχόμενο τῶν φφ. 346, 406 καὶ 41α.

7. Βλ. Εὐσταθίου Κεκριδῆ, ὅ.π., σσ. 170-174, περιγραφή τοῦ τόμου στὸν ὁποῖο περιλαμβάνεται ἡ χειρόγραφη *Λογικὴ* τοῦ Καβαλλιῶτη. Γενικότερα γιὰ τὴν τύχη τῆς χειρόγραφης *Λογικῆς* τοῦ Μοσχοπολίτη λογίου βλ. τοῦ ἰδίου, ὅ.π., σσ. 111-117.

Περὶ ἐπιχειρήσεως ἤτοι ἐπιχειρήματος

Ἐπιχειρήσις ἤτοι ἐπιχείρημα ἐστὶ λόγος ἐν ᾧ ἄλλο ἐξ ἄλλου συναγομεν, ἢ καὶ ἄλλως· ἐπιχείρημα ἐστὶ λόγος ἀποφαντικός ἀδήλου τινός, καὶ ἀμφισβητουμένου διὰ γνωρίμων τε καὶ σαφῶν πιστωτικός.

Κανόνες

α°. Ἐξ ἀληθοῦς οὐδὲν ἔπεται ψευδές· οὐδὲν γὰρ ἀληθεῖ ξυνάπτεσθαι, εἰ μὴ ἀληθές.

β°. Ἐκ ψευδοῦς καθ' αὐτὸ μὲν οὐδὲν ἔπεται ἀληθές, κατὰ συμβεβηκός δὲ ἔπεται. Τὸ γὰρ ψευδές μὴ ὄν οὐκ ἂν δύναιτ' ἂν τοῦ ὄντος αἴτιον εἶναι· εἰ δὲ γε ποτὲ ἐκ προκειμένου ψευδοῦς συναγεται ἀληθές, δι' ἄλλο τι οὐ δι' αὐτὸ ξυμβαίνει τοιοῦτον.

φ. 22β

γ°. Τὸ συμπέρασμα τῷ ἀσθενεστέρῳ ἔπεται μέρει τουτέστι τῇ μερικῇ καὶ τῇ ἀποφατικῇ προτάσει ταῖν ἀσθενεστέραιν τῆς καθόλου οὔσαιν καὶ τῆς καταφατικῆς. Τὸ γὰρ ἀποτέλεσμα αἰεὶ τῷ ἀσθενεστέρῳ ἔπεται αἰτίῳ τοῦ ἰσχυροτέρου συγκεραυνυμένου πως, καὶ ἐλαττωμένου εἰς τὸ ἀσθενέστερον.

Τέτταρα εἰσὶ τὰ εἶδη τῆς συλλογιστικῆς ἐπιχειρήσεως· ἐπαγωγή, παράδειγμα, ἐνθύμημα, καὶ συλλογισμός.

Ἐπαγωγή ἐστὶν ἀπὸ τῶν καθ' ἕκαστα ἐπὶ τὰ καθόλου ἔφοδος, ἢ ἐπαγωγή ἐστὶ λόγος ἐν ᾧ συναγεται τι καθόλου ἐκ τῶν κατὰ μέρος ἐντελῶς ἀπληριθμημένων, οἷον τοῦτο τὸ ὕδωρ ἐστὶ ῥοῶδες, κακεῖνο τὸ ὕδωρ ἐστὶ ῥοῶδες, ἄρα πᾶν ὕδωρ ἐστὶ ῥοῶδες· καὶ τοῦτο τὸ ζῶον κινεῖται, κακεῖνο τὸ ζῶον κινεῖται, ἄρα πᾶν ζῶον κινεῖται. Σημειώσατέ ὅτι ἵνα γένηται ἡ ἐπαγωγή ἀληθῆς τελείας δεῖται τῆς τῶν κατὰ μέρος ἀπαριθμήσεως· ἄλλως γὰρ οὐκ ἂν εἴη τοῦ ψεύδους κρείσσων, οἷον τουτί τὸ σῶμα ὑπὸ τοῦ ψύχους πυκνοῦται κακεῖνο τὸ σῶμα ὑπὸ τοῦ ψύχους πυκνοῦται πᾶν ἄρα σῶμα ὑπὸ τοῦ ψύχους πυκνοῦται, ἠκολούθησε τὸ ψεῦδος διὰ τὸ παραλελειφθαι τὸ ὕδωρ ὑπὸ τοῦ ψύχους μὴ πυκνούμενον, ἀλλ' ἀραιούμενον καὶ πλείονα κατέχον τόπον, ἢπερ τὸ πρότερον.

Παράδειγμα ἐστὶ πίστωσις μέρους ἐκ μέρους ὁμοιώσεως, ἢ παράδειγμα ἐστὶ λόγος ἐν ᾧ ἐκ τινος ἢ τινων ὁμοίων ὁμοίον τι συναγομεν, οἷον ἡ

φυλαργυρία ἀπώλεσε τὸν Ἰούδαν, ἄρα καὶ σὲ ἀπωλέσει, εἴ γε ὑπὸ ταύτης κυριευθῆς· ἡ νηστεία καὶ ἡ προσευχὴ ὕψωσαν τὸν Μωϋσῆν, καὶ τὸν Ἥλιαν, ἄρα καὶ σὲ ὑψώσουσιν, εἴ γε διὰ ταύτας σεαυτὸν ἐκκαθάρης.

Ἐνθύμημα ἐστὶ τὸ διὰ μιᾶς προτάσεως συμπεραῖνον, οἷον ἡ ἀγνωμοσύνη ἐστὶν ἁμαρτία, ἄρα φευκτέα ἐστὶ· λέγεται δὲ τοῦτο καὶ συλλογισμὸς ἀτελής διὰ τὸ μίαν τῶν προτάσεων ἔξωσθεν ὑπακούεσθαι.

Συλλογισμὸς ἐστὶ λόγος ἐν ᾧ τιθέντων τινῶν ἕτερόν τι τῶν κειμένων ἐξ ἀνάγκης τῷ ταύτας εἶναι συμβαίνει· λόγος γὰρ ἐστὶν ὁ συλλογισμὸς ἐξ ὀνομάτων καὶ ῥημάτων συγκείμενος ἐν ᾧ δὴ λόγῳ τιθέντων, τουτέστιν ὁμολογηθέντων τινῶν τῶν προτάσεων δηλ.: ἕτερόν τι τῶν κειμένων ἡγουν ἕτερόν τι τῶν τοιούτων προτάσεων, ὅπερ ἐστὶ τὸ συμπέρασμα κατὰ πᾶσαν ἀνάγκην διὰ τὸ εἶναι ταύτας δὴ τὰς προτάσεις συμβαίνει, τουτέστι συντρέχει φυσικῶς ταῖς προτάσεσι.

φ. 23α Ἀποδιδῶσιν ἄλλοι καὶ ἄλλους ὁρισμοὺς τοῦ συλλογισμοῦ οὕτω λέγοντες· συλλογισμὸς ἐστὶν ἐπιχείρημα ἐν ᾧ δύο ὅροι ἐνοῦνται ἀλλήλοις ἐν τῷ συμπεράσματι, οἵτινες ἐν ταῖς προτεταγμέναις δύο προτάσεσιν ἠνωμένοι ἦσαν μετὰ τινος τρίτου ὅρου· καὶ συλλογισμὸς ἐστὶν ἐπιχείρησις ἐν ᾗ ἐκ μιᾶς προτάσεως δι' ἄλλης τρίτη ἐπάγεται· ἀλλὰ τῷ παρὰ τοῦ Ἀριστοτέλους ἀποδοθέντι ξυνάδουσιν ἀμφοτέροι.

φ. 34ε

Κεφάλαιον Κ^ο καὶ τελευταῖον

Περὶ ἐπιστήμης

Πλατύτερον τὸ τῆς ἐπιστήμης ὄνομα λαμβανόμενον σημαίνει ἀσφαλῆ καὶ σαφῆ γνῶσιν πᾶσαν ἢ ἐκ συλλογισμοῦ, ἢ ἐκ πείρας ἐπαγομένην, ἰδιαιτέρον δὲ γνῶσιν ἀσφαλῆ καὶ σαφῆ πράγματος ἀναγκαίου, ἧτοι γνῶσιν δι' ἀποδείξεως, ἧτις ἐστὶ συλλογισμὸς ἐπιστημονικός, ποριζομένην, εἴτε θεωρητικὴν οὔσαν, εἴτ' οὖν καὶ πρακτικὴν.

Ἡ γνῶσις τοῦ πράγματος μηδεμιᾶς ἀποδείξεως χρήζουσα, ἀλλὰ μετρία μόνῃ προσοχῇ ἐξαρκουμένη, νοῦς ἀκούει, μαρτυρίας δὲ ἢ ἀνθρωπίου ἢ θείας δεομένη πίστις ἀνθρώπειος, ἢ θεία, λόγου δὲ εἰς δεῖξιν φερομένου, εἰ μὲν οὕτω πείθοντος, ὥστε μὴ καταπεῖθαι, καὶ τὴν συγκατάθεσιν μετὰ τινος δισταγμοῦ εἶναι, καὶ ἀμφιβολίας ὑπόληψις, εἰ δὲ ὅλως καταπεῖθοντος, ἢ διὰ ψευδοῦς τινὸς τοῦ ἀληθοῦς εἰκόνας τὸ πείθεσθαι γίνεται,

καὶ τῆνικαῦτα καλεῖται ἀπάτη ἐκ προπετοῦς, καὶ ἀπερισκέπτου συγκαταθέσεως προερχομένη ἢ δι' αὐτοῦ τοῦ τῆς ἀληθείας φωτός, καὶ τῆς σαφηνείας τοῦ πράγματος, καὶ τότε ἐπιστήμη λέγεται.

φ. 35α Ὁ Ἀριστοτέλης ἐν οἷς φησὶ πέντε εἶναι τὰς νοεράς ἕξεις, νοῦν, σοφίαν, ἐπιστήμην, φρόνησιν, καὶ τέχνην ἀντὶ τῆς δι' ἀποδείξεως ποριζομένης θεωρητικῆς γνώσεως τὴν ἐπιστήμην λαμβάνει· ὁ μὲν γὰρ νοῦς τὰς πρώτας ἀρχάς, ἤτοι τὰς κοινὰς ἐννοίας, τὰ καὶ ἀξιώματα λεγόμενα ἑαυτῷ ἀνήκοντα οἶδεν· ἡ δὲ σοφία τὰ ὑψηλότερα διὰ τῶν ὑψηλοτάτων αἰτιῶν θηρεύει· ἡ δὲ ἐπιστήμη τὰ κατωτέρω δι' αἰτιῶν κατωτέρων, ἀλλ' ἀναγκαίων θεωρεῖ· ἡ δὲ τέχνη ποιητικὴ οὔσα φιλοπονίαν ἐκζητεῖ, καὶ κατὰ τι ἀγαθὸν τὸν ἐπήβολον αὐτῆς ἀποκαλεῖ· καὶ ἡ φρόνησις πρακτικὴ οὔσα, προσοχὴν, καὶ καθόλου ἀγαθὸν τὸν ἑαυτῆς ἐγκρατῆ κατονομάζει.

Τὰ αἴτια τῆς ἐπιστήμης τέτταρα εἰσὶν ὑλικόν, τελικόν, εἰδικόν, καὶ ποιητικόν. Ὑλικόν μὲν αἴτιον ἐστὶ τὸ ὑποκείμενον περὶ ὃ ἡ ἐπιστήμη ἐνασχολεῖται καὶ τὸ ὑποκείμενον ὧ ἡ ἐπιστήμη ἐνυπάρχει, ὅπερ ἐστὶν ἡ διάνοια ἢ ὑπὸ ταύτης τελειωμένη. Τελικόν δὲ προσοχῆς μὲν ἢ τῶν ἠθῶν εὐκοσμία, καὶ τῶν πρὸς τὸ ζῆν συντελούντων γνώσις, πόρρω δὲ ἢ εὐδαιμονία, ἤτοι μακαριότης. Εἰδικόν δὲ ὁ λόγος, ἤτοι ὁ τρόπος τῆς θεωρίας τοῦ ὑλικοῦ καθ' ὃ τοῦτο μορφοῖ, καὶ εἰδοποιεῖ. Καὶ ποιητικόν ἢ βεβαιότης [δι' ἧς] ἡ ἐπιστήμη διακρίνεται τῆς ὑπολήψεως, διὰ δὲ τῆς σαφηνείας τῆς πίστεως.

Ὅριζεται ἀκριβέστερον ἡ ἐπιστήμη γνώσις βεβαία, ἀσφαλῆς καὶ σαφῆς πράγματος ἀναγκαίου διὰ τῶν αἰτιῶν αὐτοῦ. Τὸ ὀλόκληρον τῆς ἐπιστήμης ἀντικείμενον, ἤτοι τὸ ἐκ τοῦ ὑλικοῦ, καὶ εἰδικοῦ σύνθετον ἐν ὀφείλει εἶναι τοῦλάχιστον ἐνάδι ἀναλογίας, ἢ τάξεως, ἀνάγκης μηδεμιᾶς κατεπειγούσης ἐν εἶναι καθ' αὐτὸ ἐνάδι συνωνύμων, καὶ γὰρ καὶ τὰ συμβεβηκότα τῆς ἐπιστήμης ἀνήκουσιν, οἷον ὁ ἀριθμὸς τῇ ἀριθμητικῇ. Πρὸς δὲ συνεκμετρεῖσθαι δεόν ὑποκείμενον ἤτοι τὸ ἐπιστητὸν τῇ ἐπιστήμῃ καὶ τὰ διαλαμβανόμενα τῇ ἐπιστήμῃ ἀνάγεσθαι ἐπὶ τὸ ὑποκείμενον ἢ ὡς ἀρχάς, ἢ ὡς πάθη, ὅθεν καὶ ὑποκείμενον ἀποδόσεως λέγεται· πάντα γὰρ αὐτῷ χρεῶν ἀπονέμεσθαι ὅσα ἐν τῇ ἐπιστήμῃ διδάσκεται καὶ τελευταῖον ἀνάγκη ἀναγκαῖον εἶναι τὸ ἀντικείμενον, ἤτοι τὸ ἐπιστητὸν ἀνάγκη προτάσεως, καὶ οὐσίας οὐ μὴν δὲ ἀνάγκη ὑπάρξεως.

Τέλος τῆς λογικῆς πραγματείας
καὶ τῷ Θεῷ ἡμῶν δόξα.

Δύο εἰσὶν αἱ τῆς ψυχῆς ἕξεις ἠθικὴ ἀμέλει καὶ νοερά, καὶ ἡ μὲν τελειοῖ τὴν θέλησιν, καὶ ἐπὶ τ' ἀγαθὸν ἡμᾶς φέρει, ἡ δὲ τὴν διάνοιαν, καὶ ἐπὶ τ' ἀληθὲς ποδηγετεῖ ταύτης δὲ εἰς πέντε διαιρουμένης εἰς νοῦν δηλ. ὅς ἐστὶν ἡ τῶν ἀρχῶν γνῶσις, εἰς σοφίαν δι' ἧς τὰ ὑψηλότατα τῶν ὄντων κατανοεῖται, εἰς ἐπιστήμην, δι' ἧς τὸ πρᾶγμα διὰ τῶν ἀναγκαίων αὐτοῦ αἰτιῶν γινώσκειται, εἰς φρόνησιν, ἣτις ὀρθὸς λόγος ἐστὶ πρακτέων, καὶ εἰς τέχνην, ἣτις ἐστὶν ὀρθὸς λόγος τῶν ποιητέων, ἢ ἕξις μετὰ λόγου ἀληθοῦς ποιητικῆ, ἣτοι ἐξωτερικὸν τι ἀπεργαζομένη, ἢ σύστημα ἐκ πολλῶν καταλήψεων ἐγγεγυμνασμένων, πρὸς τὸ τέλος εὐχρηστον τῶν ἐν τῷ βίῳ ἢ καὶ ἕξις ὁδῷ βαδίζουσα μετὰ φαντασίας, τὴν λογικὴν μῆτε νοῦν, μῆτε σοφίαν, μῆτε φρόνησιν εἶναι, ξυνωδὰ πάντες ἀλλήλοις φάσκουσι, τέχνης δὲ ἢ ἐπιστήμης γενέσθαι οὐ κοινῶς διδῶσι τὸ στίφος τῶν φιλοσόφων, οἱ μὲν ὅτι τέχνη ἐστὶν ἡ λογικὴ δοξάζουσιν, οἱ δὲ ὅτι ἐπιστήμη.

Δόξα τῶν θελόντων ὅτι ἡ λογικὴ ἐστὶ τέχνη θέσις 5η

Ἡ λογικὴ ἐστὶ τέχνη: δείκνυται

Πᾶσα ἕξις κανόνας ἡμῖν καὶ μέθοδον παραδίδουσα εἰς ἐργασίαν τινὸς τέχνη ἐστίν.

Ἄλλὰ ἡ λογικὴ ἕξις παραδίδωσιν ἡμῖν κανόνας καὶ μέθοδον εἰς ἐργασίαν συλλογισμῶν ἀποδείξεως καὶ τοιούτων.

Ἄρ.: ἡ λογικὴ ἕξις τέχνη ἐστίν.

ἄλλως

Πᾶσα ἕξις ἧς τὸ τέλος ἐργασίας τινὸς τέχνη ἐστὶ. Ἄλλ' ἡ λογικὴ ἐστὶν ἕξις ἧς τὸ τέλος ἦτοι τὸ ἀποτέλεσμα ἐργασίας συλλογισμοῦ, ἀποδείξεως καὶ ἄλλων λογικῶν ὀργάνων.

Ἄρ.: ἡ λογικὴ ἕξις τέχνη ἐστίν.

ἄλλως

Ἡ ἕξις ἡ τὴν ὑποκειμένην ὕλην ποιητὸν ἔχουσα γένος καὶ οὐκ ἐπιστητὸν ἐστὶ τέχνη.

Ἄλλ' ἡ λογικὴ ἐστὶν ἕξις τὴν ὑποκειμένην ὕλην ποιητὸν ἔχουσα γένος.

Ἄρ: ἡ λογικὴ ἐστὶ τέχνη.

δείκνυται ἢ ἐλάσσων

Ἡ ἕξις ἢ τὸ γένος ἐπιτήδειον ἔχουσα πρὸς ποιήσιν ποιητὸν γένος κέκτηται τὴν ὑπ:

Ἄλλ' ἡ λογικὴ τοιαύτη.

Ἄρ: ἡ λογικὴ τὴν ὑποκ: ὕλην ποιητὸν ἔχει γένος καὶ οὐκ ἐπιστητὸν.

δείκ: ἢ ἐλ:

Ἡ ἕξις ἢ τὴν ὑποθεθεῖσαν ὕλην θεωρουμένην ἔχουσα καθὸ ἐπιτηδείως ἔχει πρὸς ποιήσιν τινῶν ἔχει τὸ γένος ἐπιτήδειον πρὸς ποιήσιν.

Ἄλλ' ἡ λογικὴ τὴν ὑποθεθεῖσαν ὕλην θεωρουμένην ἔχουσα ἐστὶ καθὸ ἐπιτηδείως εἰς ποιήσιν συλλογισμοῦ καὶ τῶν τοιούτων.

Ἄρ.: ἡ λογικὴ ἔχει τὸ γένος ἐπιτήδειον πρὸς ποιήσιν.

ἄλλως

Ἡ τὸν ὀρισμὸν τῆς τέχνης ἐπιδεχομένη τέχνη ἐστίν. Ἄλλ' ἡ λογικὴ τὸν ὀρισμὸν τῆς τέχνης ἐπιδέχεται τὸν λέγοντα τέχνη ἐστίν ὀρθὸς λόγος τῶν ποιητέων ἃ τε δὴ ἀσφαλεῖς καὶ ἀμετακινήτους κανόνας ἡμῖν παραδιδούσα τοῦ ὀρθῶς ὀρίζειν, διαιρεῖν, συλλογίζεσθαι.

Ἄρ: ἡ λ: ἐστὶ τέχνη τοῖς μὲν τέχνη τοῦ ὀρθῶς νοεῖν ὀριζομένη, τοῖς δὲ τέχνη τοῦ ἀληθοῦς καὶ τοῦ ψευδοῦς διαγνωστικὴ τε καὶ δικαστικὴ.

ἄλλως

Ἡ μετὰ λόγου ποιούσα τί ἐστὶ τέχνη.

Ἄλλ' ἡ λογικὴ μετὰ λόγου ποιεῖ τὴν διεύθυνσιν τῶν τοῦ νοῦς ἐνεργειῶν.

Ἄρ: ἡ λ: ἐστὶ τέχνη.

ἐνστ: α'ἡ

Πᾶσα τέχνη περὶ τι αἰσθητὸν ἐνασχολεῖται.

Ἄλλ' ἡ λογικὴ περὶ τι αἰσθητὸν οὐκ ἐνασχολεῖται.

Ἄρ.: ἡ λογικὴ οὐκ ἐστὶ τέχνη.

ἀπ:

Διαιρῶ τὴν μείζονα, πᾶσα τέχνη μηχανικὴ περὶ τι αἰσθητὸν ἐνασχολεῖται.

ἄρ: πᾶσα τέχνη ἐλευθέρᾳ περὶ τι αἰσθητὸν ἐνασχολεῖται.

ἐνστ: β'

Ἄπόφ: οὐδεμία τέχνη ἐστὶν ἀρχὴ τῶν ἐμμενουσῶν ἐνεργειῶν.

Ἄλλ' ἡ λογικὴ ἐστὶν ἀρχὴ τῶν ἐμμενουσῶν ἐνεργειῶν τουτέστι τῶν τοῦ νοῦς ἐργασιῶν.

Ἄρ. ἡ λογικὴ οὐκ ἔστι τέχνη

ἀπ:

Διαιρῶ τὴν μείζονα, οὐδεμία τέχνη ἐστὶν ἀρχὴ πρώτη τῶν ἐμμενουσῶν ἐνεργειῶν·

ξυμφ: οὐδεμία τέχνη ἐστὶν ἀρχὴ δευτέρα τῶν ἐμμενουσῶν ἐνεργειῶν.

ἀπόφ:

φ. 40α Ἡ ἕξις ἡ μορφήν τῷ ὑποκειμένῳ μὴ ἐμποιοῦσα οὐκ ἔστι τέχνη.

Ἄλλ' ἡ λογικὴ μορφήν οὐκ ἐμποιεῖ τῷ ὑπ' αὐτῆς, ἦτοι ταῖς τρεῖσι ἐργασίαις τοῦ νοῦς.

Ἄρ: ἡ λογικὴ οὐκ ἔστι τέχνη.

ἀπ:

Διαιρῶ τὴν ἐλάσσονα, ἡ λογικὴ μορφήν ὑλικὴν καὶ σωματικὴν οὐκ ἐμποιεῖ τῷ ὑποκ: αὐτῆς, ἦτοι ταῖς τρεῖσι ἐργασίαις τοῦ νοῦς ξυμφ:

ἡ λογικὴ μορφήν αἴδιον καὶ ἀσώματον οὐκ ἐμποιεῖ τῷ ὑποκ: αὐτῆς, ἦτοι ταῖς τρεῖσι ἐργασίαις τοῦ νοῦς ἀπόφ:

Θέσις καὶ δόξα τῶν θελώντων ὅτι ἡ λογικὴ ἐστὶν ἐπιστήμη

δείκν:

Ἡ ἕξις ἡ πολλὰς ἔχουσα τὰς ἀποδείξεις ἐπιστήμη ἐστίν.

Ἄλλ' ἡ λογικὴ ἕξις πολλὰς ἔχει τὰς ἀποδείξεις, ἅ τε δὴ πλεῖστα περὶ τε τὸν ὀρισμὸν καὶ τὴν διαίρεσιν, καὶ τὴν ἐπιχείρησιν ἀποδεικνῶσα.

Ἄρ: ἡ λογικὴ ἐστὶν ἐπιστήμη.

ἄλλως

Ἡ ἕξις ἡ χρωμένη θεωρία ἐστὶν ἐπιστήμη.

Ἄλλ' ἡ λογικὴ χράται θεωρία τὴν κατασκευὴν θεωροῦσα τοῦ ὀρισμοῦ, τῆς διαιρέσεως, καὶ τῆς ἐπιχειρήσεως, καὶ τὴν συνάφειαν τοῦ κατ: πρὸς τὸ ὑποκ: καὶ τὰ λοιπά.

Ἄρ: ἡ λογικὴ ἐστὶν ἐπιστήμη.

ἄλλως

Πᾶσα ἕξις ἡ ὑποκείμενον, τέλος, τρόπον θεωρίας καὶ τὰ λοιπά ἔχουσα ἐστὶν ἐπιστ:

Ἄλλ: ἡ λογική, οὐδενὸς τούτων ἀμοιρεῖ τῶν πρὸς σύστασιν ἐπιστήμης συμβαλλομένων.

Ἄρ: ἡ λογική ἐστὶν ἐπιστήμη.

ἔνστ: α΄:

Πᾶσα ἐπιστήμη ἐνασχολεῖται περὶ τὰ ἀτρέπτα καὶ ἀεὶ ὡσαύτως ἔχοντα· ὁ γὰρ ἂν ὑποκείμενον ταύτης εἶναι τροπῆς οὐκ ἂν ἀπηλλαγμένον εὖροις.

Ἄρ: ἡ λογική οὐκ ἐστὶν ἐπιστήμη.

ἀπ:

Διαίρω τὴν μείζονα, πᾶσα ἐπιστήμη ἐνασχολεῖται περὶ τὰ ἀτρέπτα, καὶ ἀεὶ ὡσαύτως ἔχοντα κατὰ τὴν οὐσίαν, ἥτοι τὴν συνάφειαν τοῦ ὑποκειμένου καὶ κατηγορουμένου· ξυμφ: κατὰ τὴν ὑπαρξιν ἀπόφ: τὸ γὰρ ἐπιστητὸν ὑποκείμενον τὴν τῆς οὐσίας, οὐ τὴν τῆς ὑπάρξεως ἀνάγκην ἐπιζητεῖ.

ἔνστ: β΄:

Τὸ ὑποκείμενον τὸ κανόνειν ὑφιστάμενον τρεπτοῖς οὐκ ἐστὶν ἀναγκαῖον κατ' οὐσίαν.

φ. 406

Ἄλλ': αἱ τοῦ νοῦς ἐργασίαι κανόνειν ὑφίστανται τρεπτοῖς.

Ἄρ: αἱ τοῦ νοῦς ἐργασίαι οὐκ εἰσὶ κατ' οὐσίαν ἀναγκαῖαι.

ἀπ:

Ἀπόφημι τὴν ἐλάσσονα, αἱ γὰρ τοῦ νοῦς ἐργασίαι ἀτρέπτοις καὶ ἀμετακινήτοις κανόνειν ὑφίστανται.

ἔνστ: γ΄:

Ὁ Ἀριστοτέλης φάσκει ἄτοπον ἐστὶν ἅμα ἐπιστήμην ζητεῖν καὶ τρόπον τοῦ ἐπίστασθαι.

Ἄρ: ἡ λογική οὐκ ἐστὶν ἐπιστήμη.

ἀπ:

Ἀπόφημι τὴν συνέπειαν· ὁ γὰρ Ἀριστοτ: ἄτοπον εἶναι ζητεῖν ἅμα ἐπιστήμην καὶ τρόπον τοῦ ἐπίστασθαι ἀποφηνάμενος οὐδὲν ἄλλο φησὶν, ἢ τοὺς τὴν λογικὴν σὺν ταῖς λοιπαῖς τῶν ἐπιστημῶν φύρδην διδάσκοντας ἐξελέγχει.

Ἀποδειχθεῖσα ἡ λογική τοίνυν ἐπιστήμη εἰς δύο διαμεθεῖναι δύναται εἰς χρωμένην, καὶ διδάσκουσαν, ἥτοι πρακτικὴν καὶ θεωρητικὴν, καὶ οὐδὲν κοινὸν οὐδ' ἀπεικός, καθὸ μὲν γὰρ κανόνας, καὶ παραγγέλματα παραδί-

δωσι πρὸς τὸ ὀρθῶς, ὀρισμούς, διαιρέσεις, καὶ ἐπιχειρήματα γίνεσθαι, καὶ τὴν φύσιν τούτων θεωρεῖ διδάσκουσα λεκτέα ἐστί, καὶ θεωρητικὴ, καθὼ δὲ δι' αὐτῶν τῶν κανόνων, καὶ παραγγελημάτων ὀρίζει, διαιρεῖ, καὶ ἐπιχειρεῖ, καὶ μὴ ἀναπαυομένη ἐν τῇ τοῦ ἰδίου ὑποκειμένου θεωρίᾳ, ἀλλὰ πρὸς τι ἐκκλίνουσα ἔργον χρωμένη, καὶ πρακτικὴ.

Ἀντιφορὰ τῆς ἀντικειμένης φαντασίας

Γελοίως καὶ οὐκ ὀρθῶς διαιρεῖται ἡ λογικὴ εἰς χρωμένην, καὶ διδάσκουσαν ἢ γὰρ αἱ διαφοραὶ αὗται λογικαί, καὶ διάφοροι ἔξεις εἰσὶν, ἢ μία ἔξις ὡς ἀμφότεραι τῷ λόγῳ διαφέρουσαι· ἀλλ' οὐδετέρως ἐνδέχεται λέγειν, εἰ μὲν γὰρ διάφοροι ἦσαν ἔξεις καὶ ὑπὸ διαφόρων ἐνεργειῶν ἐπιρίζοντο ἀλλ' ὑπὸ διαφόρων ἐνεργειῶν οὐ πορίζονται· μα[ν]θάνοντες γὰρ ὅπως δεῖ συντιθέναι συλλογισμόν, ἀπόδειξιν, καὶ τὰ τοιαῦτα, ἅμα καὶ συντιθέναι γινώσκομεν ἄρ: οὐκ εἰσὶ διάφοροι. Πρὸς δὲ εἴ γε δύο ἦσαν ἔξεις, δυνατόν ἦν γενέσθαι θατέραν θατέρας χωρὶς ἀλλ' τοῦτο ἀδύνατον, ἄρ: καὶ τὸ ἐξ οὗ ἔπεται. Εἰ δὲ μίαν ξυμβαίνει τὴν αὐτὴν λέγειν ποιητικὴν καὶ θεωρητικὴν τέχνην δὴλ: καὶ ἐπιστήμην, ὅπερ ἀδύνατον· τὰ γὰρ διαφέροντα τῷ γένει, ἀδύνατον ἐν εἶναι τῷ εἶδει, ὡσπερ τὰ διαφέροντα τῷ εἶδει ἀδύνατον εἶναι ἐν τῷ ἀριθμῷ· τὸ δὲ ποιητικὸν καὶ τὸ θεωρητικόν, ἢ τέχνη δὴλαδὴ καὶ ἐπιστήμη, διαφέρουσι τῷ γένει· ἀδύνατον ἄρ: ἐν εἶναι τῷ εἶδει, ἢ τῷ ἀριθμῷ.

Ἐπιχειρήματα τῶν θελόντων ὄργανον εἶναι τὴν λογικὴν

α^{ον}

Εἰ τὰ ἰδιώματα ἅπερ ὑπάρχει τῷ μέρει, ταῦτα οὐχ ὑπάρχει τῇ λογικῇ, ἃ δὲ ἰδιώματα ὑπάρχει τῷ ὄργανῳ ταῦτα καὶ αὐτῇ ὑπάρχει, δὴλον οὐχ ὡς μέρος, ἀλλ' ὄργανον ἐστίν· ἀλλ' ὅσα ὑπάρχει ὄργανῳ ὑπάρχει καὶ αὐτῇ· ἄρ: ὄργανον, καὶ οὐ μέρος. Τῷ γὰρ μέρει ὑπάρχει τὸ δι' αὐτὸ γεγονέναι, καὶ μὴ δι' ἄλλο· ὡσπερ τὸ θεωρητικὸν μέρος ὄν τῆς φιλοσοφίας δι' ἑαυτὸ γέγονε, καὶ μὴ δι' ἄλλο, ὡσαύτως δὲ καὶ τὸ πρακτικόν τῷ δὲ ὄργανῳ ὑπάρχει τὸ δι' ἄλλο γεγονέναι καὶ μὴ δι' ἑαυτό· εἰ οὖν ἡ λογικὴ οὐ δι' ἑαυτὴν γέγονε, ἀλλὰ δι' ἄλλο, διὰ γὰρ τὸ διακρίνειν ἐν μὲν θεωρίᾳ τὸ ἀληθὲς ἀπὸ τοῦ ψεύδους ἐν πράξει δὲ τὸ καλὸν ἀπὸ τοῦ κακοῦ, ὄργα-

νον ἐστὶ τῆς φιλοσοφίας καὶ οὐ μέρος.

β^{ον}

Πᾶν μέρος τὴν αὐτὴν ὕλην ἔχει, καὶ τὸ αὐτὸ τέλος τῷ ὅλῳ· ἢ δὲ λογικὴ οὔτε τὴν αὐτὴν ὕλην, οὔτε τὸ αὐτὸ τέλος τῆς φιλοσοφίας ἔχει, οὐκ ἔσται ἄρ· μέρος αὐτῆς.

γ^{ον}

Τὰ μέρη οὐ περιλαμβάνονται ἀλλήλοις, οἷον ἢ χεὶρ οὐ περιλαμβάνεται ἐν ῥίνι· ἢ δὲ λογικὴ περιλαμβάνεται ἐν τῷ πρακτικῷ καὶ θεωρητικῷ· ἄρ· οὐκ ἔσται μέρος ἀλλ' ὄργανον φιλοσοφίας.

δ^{ον}

Τὸ μέρος συντιθέμενον μετὰ τῶν ἄλλων μερῶν συμπληροῖ τὸ ὅλον ἀφαιρούμενον δὲ κολοβοῖ· ἢ δὲ λογικὴ οὐδέτερον τούτων ἀπεργάζεται, οὐκ ἄρα μέρος ἀλλ' ὄργανον.

Ἐπιχειρήματα τῶν θελώντων τὴν λογικὴν μέρος εἶναι τῆς φιλοσοφίας

α^{ον}

Παντὸς τοῦ κεχρημένου τινί, ἐὰν ἐκεῖνο ᾧ χρᾶται τὸ χρώμενον, μήτε μέρος εἶναι ἄλλου μήτε μόριον, ἐξ ἀνάγκης ἢ μέρος ἐστίν, ἢ μόριον τοῦ αὐτοῦ· εἰ οὖν τῆς λογικῆς χεχρηται ἢ φιλοσοφία, αὕτη δὲ οὐκ ἔστιν ἑτέρας ἐπιστήμης μέρος ἢ μόριον ἔσται ἄρ· τῆς φιλοσοφίας.

β^{ον}

Οὐδεμία τέχνη ποιεῖ τὸ οἰκείον ὄργανον· εἰ οὖν ἢ φιλοσοφία ποιεῖ τὴν λογικὴν οὐκ ἔσται αὐτῆς ὄργανον, ἀλλ' μέρος.

γ^{ον}

φ. 416 Ἡ χεὶρ ἐστὶ μὲν ὄργανον δόσεως καὶ λήψεως, ἔστι δὲ καὶ μέρος τοῦ ὅλου σώματος· ἢ καὶ οὕτως· ὁ ξέστης ἐστὶ διττός· ὁ μὲν μετρῶν, ὁ δὲ μετρούμενος, καὶ ὁ μὲν μετρῶν ὄργανον ἐστὶ τῆς μετρήσεως, ὁ δὲ μετρούμενος μέρος τοῦ ὅλου ὑγροῦ· τί οὖν κωλύει καὶ τὴν λογικὴν ὡς μὲν ποιητικὴν ὄργανον συλλογισμοῦ εἶναι, ὡς δὲ τῆς ἐπιστητῆς ὕλη ἐφαρμοστομένην, καὶ μέρος ἐκείνης τῆς ἐπιστῆς εἶναι [;]

Ἀπόκρισις τῶν ἐκ τῆς ἀντικειμένης δόξης
πρὸς ταῦτα τὰ ἐπιχειρήματα

Πρὸς τὸ πρῶτον

Ἐλλειπτικῶς ὁ λόγος προῆκται· ἔδει γὰρ οὕτως εἰπεῖν· παντὸς τοῦ κεχρημένου τινί, ἐὰν ἐκεῖνο ᾧ χρᾶται τὸ χρώμενον μήτε μέρος ἐστί, μήτε μόριον, μήτε ὄργανον ἄλλης τέχνης ἢ ἐπιστήμης, αὐτοῦ τοῦ χρωμένου ἢ μέρος ἢ μόριον ἢ ὄργανον ἔσται· ἐπειδὴ δὲ ἡ λογικὴ μήτε μέρος ἐστί, μήτε μόριον τῆς φιλοσοφίας, ὄργανον αὐτῆς ἔσται.

Πρὸς τὸ δεύτερον

Ἀποφάσκουσι τὴν πρότασιν τὴν λέγουσαν, οὐδεμία τέχνη ποιεῖ τὸ οἰκεῖον ὄργανον ὅτι εἰσὶν λέγοντες καὶ ἄλλαι τέχναι πολλαὶ ὑπηρέτιδες τῶν οἰκείων ὀργάνων, οἷον ἡ χαλκευτικὴ τοῦ ἄκμονος, καὶ ἡ τεκτονικὴ τῆς σφύρας.

Πρὸς τὸ τρίτον

Ἔστι μὲν ἡ χεὶρ δήπου ὄργανον καὶ μέρος τοῦ ἀνθρωπίου σώματος· ἀλλὰ τοῦτο μὲν ἐπὶ τῶν σωμάτων, καὶ τούτων μόνον ἐπὶ τῶν ὀργανικῶν· αἱ δὲ ἐπιστήμαι, καὶ ἀπλῶς αἱ ἔξεις, οὔτε σώματα εἰσὶν, οὔτε ὀργανικά· ὁ δὲ ξέστης ὅτι μὲν ὄργανον ἐστί τῆς μετρήσεως, ἀληθές· ὅτι δὲ μέρος, οὐκ ἀληθές· εἰ δὲ τὸ ἐν τῷ ξέστη ὑγρὸν ἐννοηθεῖη, τοῦτο δ' αὖ ἐστὶν μὲν ἀληθῶς μέρος τοῦ ὑγροῦ, οὐ μὴν μέτρον· μέτρον γὰρ ἐστί τὸ ἀγγεῖον.

ΔΕΙΓΜΑΤΑ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΙΣΤΟΡΙΚΟΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΥ ΛΟΓΟΥ

Ἀντωνίου Κουτσουβέλη

Ἱστορία τῆς νεωτέρας φιλοσοφίας, ἀπὸ τῆς ἀναγεννήσεως
τῶν γραμμάτων ἐν τῇ δύσει μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς.
Ἐν Ἀθήναις 1907, σσ. 84-94.

Ἡ Γαλλικὴ φιλοσοφία τοῦ 18ου αἰῶνος

Ἡ Γαλλικὴ παιδεία ἢ φιλοσοφία κατὰ τὴν 18ην ἑκατονταετηρίδα ἰσχυρῶς παλαίσασα κατὰ διεφθαρμένου καθεστῶτος, πολιτικοῦ, κοινωνικοῦ, ἐκκλησιαστικοῦ, ἀπέβλεψεν εἰς τὴν ἰδρυσιν νέου λογικοῦ καὶ ὑγιοῦς τοιοῦτου, στηριζομένου ἐπὶ τῶν νόμων τῆς φύσεως καὶ τῆς δικαιοσύνης. Ἦθη παντελῶς διεφθαρμένα πρὸ πάντων διὰ τῶν κακῶν παραδειγμάτων ἀκολάστου αὐλῆς, μοναρχία ἐκτραπεῖσα εἰς ἀχαλίωτον δεσποτείαν, Ἐκκλησία εἰς ὑποκρισίαν καὶ τυραννίδα, προεκάλεσαν σὺν τῷ χρόνῳ κατέναντι αὐτῶν τὴν ἀναπόφευκτον διανοητικὴν ἐξέγερσιν καὶ ἀντιπολίτευσιν ἀνδρῶν νοσημόνων καὶ φιλοσοφούντων ὑπὲρ τῶν προσβεβλημένων δικαίων τῆς λογικῆς τῶν ἀνθρώπων κοινωνίας. Οἱ φιλόσοφοι οὗτοι, διὰ τῆς αὐστηρᾶς καὶ πεφωτισμένης αὐτῶν λογικῆς, κατέστησαν ἐπαισθητὴν εἰς τὰς συνειδήσεις, τὴν ἀκολασίαν καὶ ἀσυνειδησίαν τοῦ ἐκφύλου καθεστῶτος, καὶ ἀπέδειξαν αὐτὸ ἀσυμβίβαστον ἤδη πρὸς τὰς δικαίας ἀξιώσεις τῆς λογικῆς τῶν ἀνθρώπων ζωῆς. Τὰ ὀνόματα τῶν Μοντεσκιου, Βολταίρου, Λαμετρή, Ρουσσώ, Κονδιλλάκ, Ἐλβετίου, Διδερώ, Δαλαμβέρτ, Ὀλβαχ καὶ ἄλλων, προεξέχουσιν ἐν τῇ περιόδῳ τῆς Γαλλικῆς φιλοσοφίας κατὰ τὴν 18ην ἑκατονταετηρίδα.

Ὁ *Baron Charles de Montesquieu*, 1689-1755, συγγραφεὺς φιλοσοφικὸς ἄμα καὶ πολιτικός, ἐν ταῖς *Lettres persanes* ἠγωνίσθη πρῶτον μὲν πρὸς τὴν τυραννίδα ἐν τῇ πολιτικῇ καὶ ἐκκλησιαστικῇ ἀρχῇ, μετέπειτα δὲ ἐν ταῖς *Considérations sur les causes de la grandeur des Romains et de leur décadence*, ἀπέδειξεν, ὅτι οὐχὶ τοσούτῳ συμβεβηκυῖαι τινες νῖκαι ἢ ἦται καθορίζουσι τὴν τύχην τῶν πολιτειῶν καὶ τῶν λαῶν, ὅσω μᾶλλον ἢ δύναμις τοῦ φρονήματος, ὃ ἔρωσ τῆς ἐλευθε-

ρίας, τῆς ἐργασίας καὶ τῆς πατρίδος. Ἐν δὲ τῷ κυριωτάτῳ αὐτοῦ ἔργῳ *Esprit des Loix*, διερευνᾷ ὁ Μοντέσκιος τὰς βάσεις, συνθήκας καὶ ἐγγυήσεις τῶν πολιτικῶν ἐλευθεριῶν, δι' ὧν ἐκέρδησε τὴν πεποίθησιν τῶν πεπαιδευμένων ὑπὲρ τῶν φιλελευθέρων ἀρχῶν. Ἀντὶ τῆς τυραννίδος καὶ ἀπολύτου μοναρχίας, ὑποδεικνύει αὐτὸς πολιτείαν στηριζομένην ἐπὶ ἀρχῶν φυσικῶν καὶ φιλανθρώπων, φυσικὴν δὲ ἐξουσίαν ἀποφαίνει ἐκείνην, ἧς ὁ χαρακτήρ ἐπὶ πλεῖστον συμφωνεῖ πρὸς τὸν χαρακτήρα τοῦ λαοῦ, εἰς ὃν αὕτη προωρίσθη.

Ὁ *Marie Francois de Voltaire*, 1694-1778, ὑπῆρξεν ὁ ἐπιφανέστατος καὶ γονιμώτατος συγγραφεὺς καὶ ποιητὴς ἐν τῇ προκειμένῃ περιόδῳ. Οὐχὶ φιλόσοφος ἐξ ἐπιτηδεύματος, ἀλλὰ καθολικὸς συγγραφεὺς καὶ ἀνυπέβλητος λογοτέχνης, μεγίστην δύναμιν ἔσχε, εἴπερ τις τῶν τότε φιλοσόφων, πρὸς τὸν τρόπον τοῦ διανοεῖσθαι συμπάσης τῆς Εὐρώπης. Πρὸς τοὺς μεγίστους κυβερνήτας, πολιτικούς καὶ πεπαιδευμένους τῶν αὐτοῦ χρόνων, ἐπεκοινῶνει πέμπων καὶ ἀντιπέμπων ἐπιστολάς ὁ χαριέστατος καὶ μεγαλοφυέστατος οὗτος τοῦ καλοῦ καὶ ὑψηλοῦ θεραπευτῆς, διαπύρου δ' ἐμπεφορημένος μίσους κατὰ τῆς πολιτικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς τυραννίδος, ξενισθεὶς καὶ ἐν τῇ Αὐλῇ τοῦ Μ. Φρειδερίκου, πρὸς ὃν ὅμως ταχέως διέστη. Ἀφορμώμενος ὁ Βολταῖρος ἐκ τῆς φυσικῆς τοῦ Νεύτωνος, καὶ τῆς γνωσεολογίας τοῦ Λωκίου, ἔπληξε καιρίως μετὰ φιλοσκωμμοσύνης τὰ εἰδῶλα τοῦ αἰῶνος ἐκείνου, καὶ ἐγένετο ἀκουστός ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς Γαλλίας, ὅπου ἤδη ἡ σκέψις τοῦ Βαῦλου εἶχεν ἤδη προετοιμάσει τὰ πνεύματα. Ἐν τούτοις ὁ μεγαλόνους Βολταῖρος ἀνωμολόγει τὴν πίστην εἰς τὴν ὑπαρξιν τοῦ Θεοῦ ἀναγκαίαν καὶ σωτήριον, τὸν δὲ ἄθεον ὕλισμὸν τοῦ Lamettrie ἐθεώρει μωρίαν, ἐπειδὴ τὴν ὑπαρξιν τοῦ Θεοῦ δηλοῦσι κοσμολογικὰ καὶ τελεολογικὰ τεκμήρια, κατὰ τὴν γνώμην καὶ αὐτοῦ τοῦ Λωκίου, ᾧ προθύμως ἠκολούθησεν ὁ Βολταῖρος, κυρίως ἐν τῇ γνωσεολογίᾳ καὶ τῇ ἠθικῇ. Ἡ πίστις, κατὰ τοῦτον, εἰς ἓνα Θεὸν δικαιοδότην ὑπάρχει ἀναγκαῖον στήριγμα τῆς ἠθικῆς τάξεως. "So Dieu n' existait pas il faudrait l' inventer, mais toute la nature nous crie qu' il existe." Ὁ Βολταῖρος ἦν θεϊστῆς καὶ ὁπαδὸς τῆς πνευματικῆς φιλοσοφίας, ἀποθαυμάζων τὴν σκοπιμότητα τῶν φαινομένων τῆς φύσεως, προερχομένην ἐξ ὑπερφυσῶς δυνάμεως, ἀδυνατῶν νοῆσαι τὴν αὐτόματον τοῦ κόσμου διασκευὴν ὡς καὶ τὴν αὐτόματον ὠροδείκτου ὀργάνωσιν ἄνευ τῆς ἐργασίας ὠρολογιοποιῦ. Ὅτι ὅμως ὁ ὑπάρχων κόσμος, ὡς ὁ Λεϊβνίτιος διδάσκει, εἶνε ὁ ἄριστος μεταξὺ πάντων τῶν δυνατῶν, ἀμφιβάλλει ὁ Βολταῖρος, ἰσχυριζόμενος ὅτι ἄλυτον ἔσται πάντοτε τὸ πρόβλημα, πῶς τὸ κακὸν ἐν τῷ κόσμῳ συμβιβάζεται πρὸς τὴν σοφίαν, τὴν δύναμιν καὶ ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ, θεωρῶν δὲ πρότερον ἀπο-

λύτως ἐλευθέραν τὴν ἀνθρωπίνην θέλησιν, μετέπειτα ἀπέκλινεν εἰς τὴν εἰμαρμένην. Ἐν τούτοις πιστεύει εἰς τὴν πρόοδον τοῦ ἀγαθοῦ, καὶ εὐρίσκει τὴν εὐχαρίστησιν τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν ἀγαθὴν πράξιν.

Ὁ Julien de Lamettrie, 1709-51, ἰατρός, ἐξεδήλωσε τὸν καθαρὸν ὕλισμὸν κυρίως ὡς ψυχολογικὴν διδασκαλίαν, ἀποφήνας πᾶν πνευματικὸν ἀπλὴν ὑπόληψιν, καὶ ἐρμηνεύσας πάσας τὰς ψυχικὰς λειτουργίας ἐκ τῆς μηχανικῆς κατασκευῆς τοῦ σώματος. Κατὰ τοῦτον ἡ ψυχὴ οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ὁ ἐγκέφαλος, ὅστις ὡσαύτως ἔχει τὰς διανοητικὰς αὐτοῦ ἴνας, ὅπως τὸ σκέλος τοὺς ἰδίους κινητικούς μυῶνας, ἄρα αὐξάνει αὐτὴ καὶ ἐκλείπει μετὰ τοῦ σώματος *Après la mort la farce est jouée*. Ἐνθεῦθεν ὁ ἄθεος ἰατρός ἀπαισίαν προτείνει πρότασιν, τὴν πλήρη ἀπόλαυσιν τῶν ἐπιγείων ἡδονῶν, ἄνευ βλέψεων εἰς τοὺς κενοὺς λόγους περὶ ὑπάρξεως ἑτέρου κόσμου, κηρύττων τὴν ἀθειῶν εὐδαιμονικὴν, τῆς φυσικῆς ἀπολαύσεως, ὑγείας καὶ δικαιοσύνης παρεκτικὴν.

Ὁ Jean Jaques Rousseau, 1712-78, διαβιώσας ἐν κοινωνίᾳ παντάπασι καχεκτικῇ καὶ διεφθαρμένῃ, ἧς τὰ μιάσματα ἀναπνεύσας ἔπαθε καὶ ἠθικῶς ἐνόσησε, φοβερὰν συνησθάνθη ἀντιπάθειαν κατὰ τοιαύτης νοσηρᾶς καὶ ἀκολάστου κοινωνίας, ἐμίσησε τὴν μητρῴαν αὐτὴν τοῦ ἀνθρώπου, κηρύττων μητέρα φιλόστοργον τὴν φύσιν, καὶ προσκαλῶν αὐτὸν τὸν ἀνθρώπον ἐπανελθεῖν εἰς τὴν σωτήριον αὐτῆς ὁδόν, ἵνα ἀνακτήσῃται τὰ ἀναπόδοτα αὐτοῦ δίκαια. Ἐν τῷ ἐστεμμένῳ αὐτοῦ βιβλίῳ ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας τῆς Dijon, “εἰ αἱ ἐπιστῆμαι καὶ αἱ τέχναι συνετέλεσαν εἰς τὴν τῶν ἠθῶν κάθαρσιν ἢ διαφθοράν”, ἐκτίθησι τὸ πρῶτον τὴν φιλοσοφικὴν αὐτοῦ ἀρχήν. “Τὸ πᾶν ἀγαθὸν ἐστὶν ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ δημιουργοῦ ἐξερχόμενον, τὸ πᾶν διαφθείρεται ἐν ταῖς χερσὶ τῶν ἀνθρώπων.” Ὁ Ρουσσὸς ἀποστρέφεται τὸν πλαστὸν καὶ διεφθαρμένον πολιτισμὸν τῶν πόλεων, τῶν ἀβύσσων πάσης κακοηθείας καὶ δυστυχίας, ἀποκηρύσσει τοιοῦτον παρά φύσιν καὶ δικαιοσύνην ψευδὲς καὶ ὀλιον καθεστὸς, ὅπερ στηρίζεται εἰς φαύλην τυραννίδα, δεσποτικὴν δὲ καὶ ὑποκριτικὴν ἐκκλησιαστικὴν ἀρχήν, παράλογον δὲ καὶ ἀσυνείδητον διάκρισιν κοινωνικῶν τάξεων καὶ περιουσιῶν, ἐξ ὧν τότε ἡ Γαλλικὴ κοινωνία ἐνόσει, βαθείας φέρουσα πληγὰς, ψυχοφθόρον ἀναδιδούσας πνοὴν εἰς τὰς νέας γενεὰς καὶ ἡλικίας, αἵτινες πρόκεινται πάντοτε ἢ ἐλπίς τοῦ μέλλοντος, διὰ φυσικῆς ἀπλότητος, καὶ στοργῆς παιδαγωγούμεναι. Ἀπέναντι τοιοῦτου καθεστῶτος ἀνακαλεῖ ὁ Ρουσσὸς τὴν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν εἰς τὴν ἀπλοῖκὴν καὶ ἄπλαστον ζωὴν τῆς φύσεως, εἰς τὴν ἀκένωτον καὶ ζωοποιὸν αὐτῆς πηγὴν, μακρὰν τῶν καχεκτικῶν εἰδώλων δι’ ὧν διεστράφη καὶ ἐκακώθη. Ἐν τῇ *Κοινωνικῇ Συνθήκῃ* ἐξέθηκεν ὁ Ρουσσὸς τὰς πολιτικὰς αὐτοῦ

θεωρίας, δι' ὧν ἔσχε μέγιστην δύναμιν πρὸς τὴν σύγχρονον αὐτοῦ ἠδηγημένην γενεάν, οὐχὶ διότι ἀπεφάνητο καινοφανεῖς καὶ πρωτοτύπους ἰδέας, ἀλλὰ διὰ τὴν πειστικὴν καὶ εὐγλωττον παράστασιν τῶν ἰδεῶν τούτων, δι' ὧν ἐξήγειρε τὴν συνείδησιν τῶν ὁμοχρόνων εἰς διανοητικὴν ἐπανάστασιν ὑπὲρ τῶν ἀνθρωπίνων δικαίων. Ἡ πολιτικὴ ἐξουσία ἀνακαλεῖται ἐν παντὶ καιρῷ καὶ χρόνῳ ὡς ἐντολοδόχος ὑπὸ τοῦ κυριάρχου λαοῦ. Ἀρχαί, κυβερνήσεις καὶ νόμοι πίπτουσιν εἰς τὸ θέλημα αὐτοῦ, διότι ὁ κυριάρχος λαὸς κέκτηται ἀπόλυτον ἐξουσίαν, ἀναπαλλοτρίωτον καὶ ἀμέριστον. Ἡ πολιτεία ὡς κάτοχος μιᾶς ἐνιαίας θελήσεως (volonté général) ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν θέλησιν πάντων τῶν ἐπὶ μέρους (volonté de tous) μορφοῖ ἐν ἠθικὸν πρόσωπον. Ἐν τούτοις ἅπαντα ἐκείνη ἢ ἐνιαία θέλησις ἐν τούτῳ μόνον δηλοῦται, ἐνῶ ἡ θέλησις πάντων τῶν ἐπὶ μέρους συμφωνεῖ. Εἰς τὴν ἀρχικὴν κοινωνικὴν συνθήκην προσήκει ὁμοφωνία τῶν ψηφοφορούντων, ὁψιαίτερον δὲ εἰς ἕκαστος σιωπῶν πείθεται εἰς τὰ βουλευόμενα τῆς πλειονότητος ὡς τὴν ἔκφρασιν τῆς θελήσεως τοῦ κυριάρχου. Αὕτη ἡ μορφή τῆς πολιτείας εἶναι ἡ μόνη ἀποδεκτὴ, πᾶσα ἔκκλησις ἀθέσμιος καὶ ἄκυρος. Πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς πολιτείας θεμελιούται σεμνὴ θρησκεία, διδάσκουσα τὸν ἄνθρωπον τὸ ὑπέρτατον ὄν, τὴν μέλλουσαν ζωὴν, τὴν κρίσιν καὶ ἀνταπόδοσιν, τὴν ἀγιότητα τῆς κοινωνικῆς συνθήκης καὶ τῶν νόμων. Εἰς τὴν πίστιν ταύτην οὐδένα ἐξαναγκάζει ἡ πολιτεία, ἀλλὰ τοὺς ἀπίστους ὡς ἀχρήστους πολίτας ἐξορίζει. Ἐν τούτοις ἀποφαίνει ὁ Ρουσσὸς ἀνεκτὰς ἐκεῖνας τὰς θρησκευτικὰς δοξασίας αἵτινες δὲν βλάπτουσι τὸ ἀγαθὸν τῆς πολιτείας. Στέφει ἄρα ὁ Ρουσσὸς τὸ πολιτικὸν καθεστὸς διὰ θρησκείας φυσικῆς καὶ λογικῆς, οἷα ἡ θρησκεία τῆς καρδίας καὶ τοῦ αἰσθήματος, στηριζομένη εἰς τὰς μεγάλας ἀληθείας τοῦ Θεοῦ, τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς ἀθανασίας, διαφυλάσσων αὐτὸ ἀσφαλῶς διὰ τῆς φυσικῆς καὶ λογικῆς τῶν παιδῶν ἀγωγῆς, ἐν ἀπλότητι καὶ στοργῇ, ὡς ἐκτίθησιν αὐτήν, ἐν τῷ Αἰμιλίῳ, ὅπερ παιδαγωγικὸν βιβλίον διεφώτισε σύμπασαν τὴν Εὐρώπην, νέον αὐτὸ εὐαγγέλιον τῆς παιδαγωγικῆς, προωρισμένον διὰ καταλλήλου ἀγωγῆς καὶ παιδείας εἰς ἀνακαίνισιν τοῦ παλαιοῦ ἀνθρώπου, ὡς τοιαῦται ἀνακαινιστικαὶ προωρίσθησαν αἱ ἀρχαί τῆς Κοινωνικῆς Συνθήκης, αἵτινες ἐδίδαξαν τὸν ἄνθρωπον ὅτι ὀφείλει διατηρῆσαι καὶ ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ὅσον οἷόν τε ἅ ἐκ τῆς φυσικῆς καταστάσεως φέρει δίκαια, καὶ μάλιστα ἐν δημοκρατικῇ τοιαύτῃ, ἣτις ἐξασφαλίζει τὴν ἐλευθερίαν καὶ ἰσότητά, ὑψίστην ἀμίλλαν καὶ προκοπὴν, ἀποτελεῖ δὲ τὸ ἰδεῶδες τῆς πολιτικῆς κοινωνίας, σκοπούσης κυριώτατα τὴν σωματικὴν, διανοητικὴν καὶ ἠθικὴν εὐεξίαν πάντων τῶν αὐτῆς κοινωνῶν. Τοσαῦτα περὶ τοῦ μεγάλου τούτου καὶ ἰδιορhythμου φιλοσόφου τῆς Γενεύης, ἐνὸς τῶν μεγάλων προδρόμων τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως.

Ὁ Etienne de Condillac, 1715-80, ἤλασε τὴν ἐμπειρικὴν φιλοσοφίαν τοῦ Λωκίου εἰς τὴν τῶν αἰσθήσεων, διαμορφώσας τὸν αἰσθητισμὸν, ὅστις πάσας τὰς λειτουργίας τῆς ψυχῆς ἐκδέχεται μετεσχηματισμέναις αἰσθητὰς ἀντιλήψεις, καὶ παράγει τὴν ἐσωτερικὴν αἴσθησιν ἐκ τῆς ἐξωτερικῆς. Ἡ αἰσθητὴ ἀντιλήψις εἶναι, κατὰ τοῦτον, ἡ μόνη πηγὴ πασῶν τῶν ἡμετέρων παραστάσεων, παρὰ ταύτη, οὐδεμία ἔτι ὑπάρχει, ὡς ὑπέλαβεν ὁ Λώκκιος, δευτέρα αὐτοτελῆς πηγὴ τῶν ἡμετέρων παραστάσεων ἐν τῷ λογισμῷ, ἤτοι τῇ ἐσωτερικῇ αἰσθήσει, ἀλλ' αὕτη ὀρμῆ ἀπὸ τῆς αἰσθητῆς ἀντιλήψεως καὶ εἶναι μόνον αὐτοπαραστήρησις καὶ σύγκρισις τῶν αἰσθητῶν ἀντιλήψεων. Ἡ αἴσθησις ἡμῶν καθίσταται μνήμη διὰ τῆς προσοχῆς εἰς τι παρελθόν. Διὰ παρούσης τινὸς ἀντιλήψεως καὶ διὰ τῆς μνήμης γεννᾶται ἀναγκαίως ἡ σύγκρισις δύο ἀντιλήψεων. Δι' αἰσθήσεως, προσοχῆς καὶ κρίσεως λαμβάνομεν γνώσεις, αἵτινες ἐπὶ πλέον καθίστανται ἀνεξάρτητοι ἐκ τῶν αἰσθητῶν ἐντυπώσεων, καὶ τούτου συμβαίνοντος, ἐπειδὴ ἀδυνατοῦμεν ἤδη μνημονεῦσαι, ὅτι ἐλάβομεν ποτε αὐτάς, θεωροῦμεν τὰς γνώσεις ταύτας ἐμφύτους ιδέας, αἵτινες ὅμως ἀληθῶς δὲν ὑπάρχουσιν. Οὐδεμία ἀντιλήψις ἀποβαίνει ἀδιάφορος ἐν τῇ ψυχῇ. Πρὸς ἐκάστην συνάπτεται τὸ συναίσθημα τῆς εὐαρεσθήσεως ἢ δυσαρεσθήσεως, ὧν τὸ μὲν καθίσταται ἐπιθυμία, τὸ δέ, ἀφοστροφή. Οὕτω ἐν κεφαλαίῳ ὀρμῶσι τὰ αἷτια τῆς θελήσεως ἐκ τῆς αἰσθητῆς ἀντιλήψεως. Τοιαῦτα περίπου δοξάζει ὁ Condillac ἐν τῷ βιβλίῳ αὐτοῦ περὶ αἰσθήσεως, ἐν δὲ τῷ περὶ ζώων, ἀκηλούθως ἀποκαλεῖ τοὺς ἀνθρώπους τέλεια ζῶα, καὶ τὰ ζῶα ἀτελεῖς ἀνθρώπους. Ἐν τούτοις δὲν ἀποφαίνει εἰσέτι τὴν ψυχὴν ἔνυλον, οὐδ' ἀρνεῖται τὴν ὑπαρξίν τοῦ Θεοῦ, ἐσχάτας ἀκολουθίας τοῦ αἰσθητισμοῦ, ἃς ἕτεροι μετὰ τοῦτον ἐπηγάγοντο. Ὁ αἰσθητισμὸς εἶπεν, ὅτι ἡ φύσις καὶ οὐσία τῶν πραγμάτων μόνον διὰ τῶν αἰσθήσεων γινώσκειται, τὸ δὲ τέκνον αὐτοῦ ὁ ὕλισμός, ἐπὶ πλέον προβάς ἐφώνησεν, ὅτι οὐδεμία ἄλλη ὑπόστασις ἐν τῷ παντὶ αἰωνίως ὑπάρχει ἢ ἡ τῆς ὕλης.

Ὁ Claude Adrien Helvetius, 1715-71, χρηστός, φιλόφρων καὶ εὐσεβὴς ἀνὴρ, ἐπεζήτησε τὴν θεμελίωσιν τῆς ἠθικῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ προσωπικοῦ συμφέροντος, πρεσβεύων ὅτι τοῦτο, μόνον ἐν ἀρμονίᾳ πρὸς τὸ κοινὸν ἀγαθόν, δυνατόν εὐρεῖν τὴν ἀτάρακτον αὐτοῦ καὶ πλήρη πλήρωσιν. Ἐκ τῶν δύο ὀψεων τοῦ αἰσθητισμοῦ, τῆς θεωρητικῆς καὶ πρακτικῆς, ἡ μὲν διδάσκει, ὅτι πᾶσαι αἱ γνώσεις ἡμῶν καθορίζονται διὰ τῶν αἰσθήσεων, ἡ δὲ προστίθησιν ἀκόλουθον διδασχὴν, ὅτι ὡσαύτως καὶ τὰ αἷτια τῆς ἡμετέρας βουλήσεως καθορίζονται διὰ τῶν αἰσθητῶν ἀντιλήψεων. Μόνον διὰ τῆς αἰσθητῆς ἀντιλήψεως καὶ τῆς προσοχῆς καθιστῶνται δυνατὰ αἱ διάφοροι παραστάσεις καὶ μετὰ τούτων αἱ γνώσεις τοῦ

ανθρώπου. Ἡ ψυχὴ εἶναι ἐπιτηδεῖα πρὸς αἴσθησιν, τὸ πνεῦμα εἶναι τὸ διὰ τῆς ψυχῆς προσκεκτημένον ποσὸν γνώσεων. Τὸ πνεῦμα ἄρα εἶνε ἢ δρᾶσις τῆς ψυχῆς. Ὁ Ἑλβέτιος, δὲν θεωρεῖ φανερόν, ἂν πρὸς τὰς ἡμετέρας παραστάσεις ἀνταποκρίνεται εἰς ἀληθῶς ὑπάρχων ἐκτὸς ἡμῶν κόσμος, καὶ τὴν ἐκδοχὴν ἔτι ἐνουσίου ὕλης ἡγεῖται ψιλὴν ὑπόθεσιν, ὡς καὶ τὴν ἐννοίαν “Θεός”, ὑπερβάλλουσαν τὸ νοητικόν, ἅμα ὡς χαρακτηρισθῆ πλέον ἢ μία παντοκράτειρα δύναμις τῆς φύσεως. Ταῦτα ἀπὸ θεωρητικῆς ὄψεως τῆς φιλοσοφίας τῶν αἰσθήσεων, ἀπὸ δὲ τῆς πρακτικῆς προτείνεται τὸ συμφέρον, οὗ ἕνεκα, τὴν μὲν εὐαρέστησιν ζητοῦμεν, τὴν δὲ δυσαρέστησιν φεύγομεν, ὡς τὸ μόνον πρακτικὸν αἶτιον, μοχλὸς εἰς πάσας ἡμῶν τὰς πράξεις καὶ πνευματικὰς ἐνεργείας· διὰ δὲ τὴν ἀρμονίαν τοῦ συμφέροντος ἐνὸς ἐκάστου πρὸς τὸ κοινὸν ἀγαθόν, ζητητέα χρηστὴ παιδείσις καὶ νομοθεσία. Τὴν ἀσκησιν τοῦ ἀγαθοῦ διὰ τὸ ἀγαθόν, ἄτοπον ὑπολαμβάνει ὁ Ἑλβέτιος ἀπαίτησιν, ἀγαθὸν δὲ ἡγεῖται ἄνθρωπον, τὸν θηρῶντα τὸ ἴδιον συμφέρον ἄνευ ἐλάβης ἐτέρων, καὶ ἀγαθὴν δρᾶσιν τὴν συνεισφέρουσαν εἰς τὴν κοινὴν ὠφέλειαν. Πρὸς τούτοις ὁ Ἑλβέτιος ἀποδοκιμάζει τὴν ὀλοσχερῆ καταστολὴν τῶν παθῶν καὶ τῶν ὀρέξεων, ἧτις μωραίνει τὸ πνεῦμα, ὅπερ τὰ πάθη αὐτὰ ποιῶσιν εὐκαρπον, πρεπόντως κανονιζόμενα, συνίστησι δὲ τῷ νομοθέτῃ τὴν βεβαίωσιν τοῦ δυνατοῦ, ὅπως εἰς ἕκαστος κτήσῃται τινα κτήσιν, τὴν συστολὴν τῆς ἐκμεταλλεύσεως τῆς ἐργασίας τῶν πολλῶν διὰ τῶν ὀλίγων, τὴν ἐλάττωσιν τοῦ χρόνου τῆς ἐργασίας εἰς 8 ὥρας τὴν ἡμέραν, καὶ γενικὴν διάδοσιν τῆς παιδείσεως. Ἡ ἐκδοσις τοῦ βιβλίου αὐτοῦ *de l'esprit*, παρέσχε τῷ φιλοσόφῳ σφοδροὺς διωγμούς, ἰδίᾳ παρὰ τοῦ Γαλλικοῦ ἱερατείου, τὸ δὲ *de l'homme*, καὶ *les progrès de la raison*, ἐξεδόθησαν μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ. Αἱ δοξασίαι τοῦ Ἑλβετίου διεφημίσθησαν πανταχοῦ, εἰ καὶ ὁ Κληρὸς καὶ ἡ Ἀκαδημία παντοῖα ἐμηχανεύθησαν πρὸς ἀφανισμόν τῶν βιβλίων τούτων. Οἱ ὀπαδοὶ τῶν δοξασιῶν τοῦ Ἑλβετίου ὀνομάζονται συνήθως οἱ Ἐγκυκλοπαιδικοί, διότι ἐκ τούτων, μέρος μὲν ὑπῆρξαν συνεργάται ἐν τῇ ὑπὸ τοῦ Διδερώ καὶ Δαλαμβέρτ ἐκδιδομένη Ἐγκυκλοπαιδεῖα, μέρος δὲ εὗρον ἐν αὐτῇ τὰς ἰδίας αὐτῶν δοξασίας παρεμβεβλημένας.

Denis Diderot, 1713-84, ὁ ἐπιμελητὴς τῆς ἐκδόσεως τῆς Ἐγκυκλοπαιδεῖας, περιεκτικῆς τοῦ συνόλου τῶν ἐπιστημῶν, μετὰ τοῦ d' Alembert, ὅστις καὶ τὴν ἀρίστην εἰσαγωγὴν ἔγραψεν, ἐν ἧ πραγματεύεται περὶ τῆς διαρθρώσεως καὶ τῆς μεθόδου τῶν ἐπιστημῶν. Εἰς τὸ ἀρχέτυπον τοῦτο πασῶν τῶν πραγματικῶν ἐγκυκλοπαιδειῶν παρέσχον συμβολὰς καὶ οἱ Βολταῖρος, Ρουσσώ, Κονδιλλάκ, Ἑλβέτιος, Ὀλβαχ, Τουργώ, Δουμαρσαι καὶ ἄλλοι. Ὁ Διδερώ, ὅστις βαθμηδὸν μετέβη ἀπὸ τοῦ θείσμου εἰς τὸν πανθεισμόν, ἐκ τῶν κυριωτέρων αὐτοῦ αὐτονόμων ἔργων,

ἄπερ δεικνύουσιν ἕξοχον φιλοσοφικὴν φύσιν ἐν ἀρμονίᾳ πρὸς διηκριβωμένας μελέτας, πρῶτον ἐξέδωκε τοὺς φιλοσοφικοὺς αὐτοῦ στοχασμούς, ὧν ἕνεκα ἀπήχθη εἰς τὸ δεσμωτήριον, εἶτα τοὺς περὶ τῆς ἐρμηνείας τῆς φύσεως στοχασμούς, καὶ τὸ 1831 ἐφάνη ἢ ἀπὸ τοῦ 1769 συγγραφεῖσα, *Διάλεξις μεταξὺ Δαλαμβέρτ καὶ Διδερῶ*, ἀποδεικνύουσα βαθύτατον βλέμμα εἰς τὴν ἀλληλουχίαν τῶν φιλοσοφικῶν προβλημάτων. Ὁ Διδερῶ δοξάζει ὅτι πρὸς πᾶσαν ὕλην συμπέφυκεν αἴσθησις, ἣτις καθίσταται συνειδητὴ ἐν τῷ ζωικῷ ὀργανισμῷ καὶ προκαλεῖ τὴν νόησιν. Ἐν τῷ τῆς φύσεως, νόμῳ, τῇ ἀληθείᾳ, καλλονῇ, ἀγαθότητι νοητέα ἢ θεότης. Ἡ μόνη ἄπειρος οὐσία εἶναι ὁ κόσμος. Μόνον τὸ γένος διαμένει, ἐν ᾧ τὸ καθ' ἓν ἕκαστον φθείρεται, καὶ ἀθανασία οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ζωὴ ἐν τῇ μνήμῃ τῶν μεταγενεστέρων γενεῶν. Τὸ μόνον φυσικὸν αἶτιον τῆς πράξεως εἶναι τὸ συμφέρον. Ὁ δὲ συνεργάτης αὐτοῦ Δαλαμβέρτ, 1717-83, μέγας μαθηματικὸς καὶ φυσικὸς, ἀλλ' ἐν τῇ μεταφυσικῇ σκεπτικὸς, ἐδογματίζεν, ὅτι ἡ συναρμογὴ τῶν ἰδιαιτέρων μερῶν ἐν τοῖς ὀργανισμοῖς δεικνύει ἓνα συνειδητὸν νοῦν, πῶς δ' οὗτος ἔχει πρὸς τὴν ὕλην ἀκατανόητον. Οὔτε περὶ ταύτης, οὔτε περὶ τοῦ πνεύματος ἔχομεν ἰδέαν σαφῆ καὶ αὐτοτελῆ.

Ὁ *Baron Dietrich von Hollbach*, 1721-89, παρῆλθεν ὡς παραστάτης τοῦ καθαρῶ ὕλισμοῦ ἐν τῷ *Système de la nature ou de lois du monde physique et du monde moral*, ἐν εἴδει ἐντελοῦς κοσμοθεωρίας ἀντικειμένης εἰς τὴν θεολογίαν. Ὁ Ὀλβαχ μετὰ τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἀθέου αἰρέσεως συμμίξας τὸν ὕλισμὸν τοῦ Λαμετρή, τὸν αἰσθητισμὸν τοῦ Κονδιλλάκ καὶ τὴν ἠθικὴν τοῦ Ἑλβετίου, στηριζομένην εἰς τὸ καλῶς νοούμενον συμφέρον, ἔπλασε τὸ *Σύστημα τῆς φύσεως*, ἔργον ἄτονον, ἀνιαρὸν τὴν παράστασιν, οὐδαμῶς Γαλλικόν, οὗ τὰς κυριωτέρας δοξασίας συγκεφαλαιοῦμεν κατὰ τὸν ἀκόλουθον τρόπον: Πανταχοῦ ἐν τῇ φύσει τῶν ὄλων οὐδὲν ἄλλο ὑπάρχει εἰ μὴ ὕλη καὶ κίνησις. Ἀμφότερα εἶναι ἀχωρίστως συνηρμοσμένα. Ὄντα ἐκτὸς τῆς φύσεως εἶναι πλάσματα τῆς φαντασίας. Ὄντως ὑπάρχουσι μόνον ἄτομα, ἅτινα κινῶνται κατὰ ἐσωτερικοὺς νόμους. Ἡ κίνησις μεσιτεύεται διὰ τῆς ὁρμῆς τῶν πραγμάτων παραμεῖναι ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν καταστάσει, καὶ διὰ τούτου ἔτι, ὅτι τὰ πράγματα ἀπωθοῦνται καὶ ἔλκονται. Ἐν τῇ φυσικῇ οἱ τρεῖς οὗτοι ὅροι τῆς κινήσεως καλοῦνται ἀδράνεια, ἀπωσις, ἔλξις· ἐν τῇ ἠθικῇ, φιλαυτία, ἔχθρα, φιλία. Φυσικὴ καὶ ἠθικὴ εἶναι ἐν καὶ τὸ αὐτὸ πρᾶγμα. Ἐκάστη αἴσθησις εἶναι ἐσωτερικὴ τις κίνησις, ἀναγκάζουσα ἡμᾶς εἰς ἀναγνώρισιν ἐτέρας ἐκτὸς ἡμῶν κινήσεως, ἣτις εἶναι ὁ ἀποχρῶν λόγος τῆς προτέρας ἐν ἡμῖν κινήσεως. Ἐπειδὴ δὲ κίνησις δὲν εἶναι νοητὴ, ἄνευ τινὸς ἀρχῆς, ὑποστάσεως ἢ ὕλης ὑποκειμένης τῇ κινήσει αὐτῇ παραδεχόμεθα καὶ τὴν ἀρχὴν ταύτην. Νοοῦμεν τὴν ὕλην συνισταμένην ἐκ μορίων,

οἷς ἀρμόζουσι μὲν αἱ γενικαὶ ἰδιότητες τοῦ ἑκτατοῦ καὶ διαιρετοῦ, ἅπερ ὁμῶς ἄλλως εἶναι διάφορα ἀλλήλων ποιωτικῶς. Τὰ μόρια ταῦτα οὐδαμῶς χρήζουσιν ἀρχῆς κινήσεως ἕξωθεν προερχομένης, τοιαύτη ἀρχὴ ἀπόκειται ἐν αὐτοῖς μόνοις ὡς ζωῆς ἐπιθυμία, αὐτοσυντηρήσεως ὁρμὴ (ἢ ἀρχὴ τῆς ἀδρανείας καὶ φιλαυτίας). Ἐν ᾧ δηλαδὴ ἕκαστον σῶμα διατείνεται εἰς τὸ συντηρῆσαι τὴν ἰδίαν αὐτοῦ κατάστασιν, ἐφέλκεται ὅ,τι τούτῳ χρήσιμον (χημικό-ἐκλογικὴ συγγένεια) καὶ ἀπωθεῖται τὸ ἐναντίον. Κατὰ ταῦτα, ἔλξις καὶ ἄπωσις, φιλία καὶ ἔχθρα, ὑπάρχουσιν αἱ πρῶται δυνάμεις τοῦ κόσμου, δι' ὧν γεννῶνται αἱ διάφοροι συναρμογαὶ τῶν μορίων, ἐν αἷς παρίσταται ἡ ποικιλία τοῦ σωματικοῦ κόσμου. Ἐντεῦθεν πανταχοῦ ἐν τῇ φύσει τῶν ὄλων ὑπάρχει ζωὴ καὶ ἐνεργὸς δύναμις, πανταχοῦ δεικνύεται μία ἐνδελεχῆς κυκλοφορία τῆς γενέσεως καὶ φθορᾶς.

Ὁ ἄνθρωπος θεωρεῖ ἑαυτὸν συνήθως ὡς προνομιοῦχόν τι ὄν, κεκοσμημένον ἐλευθέρᾳ θελήσει καὶ ψυχῇ διαφόρῳ τοῦ σωματικοῦ κόσμου. Ἄτοπον τοῦτο, διότι τὸ πᾶν ἐν τῷ κόσμῳ εἶναι ἀναγκαῖον, ἐπειδὴ ἕκαστον πράγμα ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν ἐνεργεῖ, ὡς ὀφείλει αὐτὸ ἐνεργεῖν κατὰ τὴν φύσιν αὐτοῦ. Ἡ θέλησις ἡμῶν εἶναι μόνον αὐτοσυντηρήσεως ὁρμὴ, ἡ ψυχὴ ἡμῶν μόνον ἐγκεφάλου ἐνέργεια. Ὁ ἄνθρωπος ἄρα δὲν εἶναι ὄν διφυές, ἐκ σώματος καὶ ψυχῆς. Σὺν τῷ θανάτῳ τοῦ ἀνθρώπου συναποθνήσκει καὶ ἡ λεγομένη ψυχὴ, ὡς τὸ ἐρειπομένον ὠρολόγιον παύεται ὠρολογοῦν. Πρὸς τὴν διφυΐαν τοῦ ἀνθρώπου συνάπτεται ἡ πίστις εἰς τὴν ὑπαρξιν τοῦ Θεοῦ. Αὕτη ἡ πίστις προῆλθε καθ' ὄν τρόπον καὶ ἡ ἐκδοχὴ ὑπάρξεως ψυχῆς ἐξ ἀτόπου ἀναδιπλασιασμοῦ τῆς φύσεως. Πηγαὶ τῶν περὶ Θεοῦ παραστάσεων πρόκεινται αὐτοπάθεια καὶ ἀμάθεια. Τὰ κακά, ἀφ' ὧν ἔπασχεν ὁ ἄνθρωπος, ὧν τὴν φυσικὴν αἰτίαν οὗτος ἠγνόει, ἐκ φόβου καὶ ἀγνοίας ἀνήγαγεν εἰς ὑπαρξιν ὑπερτέρου τινὸς τῆς φύσεως ὄντος. Τρέμομεν σήμερον ἐκ κληρονομίας, διότι οἱ προπάτορες ἡμῶν πρὸ αἰώνων ἔτρεμον. Καὶ οὐ μόνον ἡ ἄξεστος, ἀλλὰ καὶ ἡ θεολογικὴ ἰδέα ὑπάρχει ἄτοπος οὐ μόνον ὅτι οὐδὲν φυσικὸν φαινόμενον ἐξηγεῖται, ἀλλ' ὅτι ἐνῶ ἀφ' ἑνὸς ἀποδίδει εἰς τὸν Θεὸν ἠθικὰς ἰδιότητας, ἥτοι ἀνθρωπικὰς, ἀφ' ἑτέρου διακρίνει αὐτὸν πάντων τῶν ἄλλων ὄντων δι' ἀποφατικῶν κατηγορημάτων, καὶ ταῦτα, διότι προεῖλετο μίαν πρόνοιαν μᾶλλον ἢ μίαν ἀναγκαιότητα, ἀλλ' ἡ ἐναργὴς γνῶσις τῆς φύσεως διαλύει τὸ φάντασμα, δεικνύουσα τὸν θεὸν ὡς τὸ κεφάλαιον τῶν ἐν τῇ φύσει δυνάμεων, τὰ πολλὰ ἔτι ὑποκεκρυμμένων. Καὶ τὴν θρησκείαν ἔτι ἀναιρεῖ τὸ Σύστημα τῆς φύσεως, ὡς δῆθεν συστολὴν τῶν λαϊκῶν ὀρέξεων καὶ ἐκτροπῶν, ἐν τῷ ἰσχυρισμῷ, ὅτι οὐδὲν ἄλλο τοῦτο σημαίνει ἢ τὸ φαρμακεύειν τινὰ διὰ τὸ μὴ αὐτὸν καταχρᾶσθαι τῶν ἰδίων δυνάμεων. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι τυφλὸν ὄργανον ἐν ταῖς χερσὶ τῆς

ἀναγκαιότητος. Ἡ ἀθανασία αὐτοῦ ὑφίσταται μόνον ἐν τῇ μνήμῃ τῶν ἔπειτα ἐσομένων. Αἱ ἰδέαι τῶν θεολόγων ταραττοῦσι τὸν ἄνθρωπον, τὸ δὲ Σύστημα τῆς φύσεως ἀπαλλάσσει αὐτὸν τῆς ταραχῆς, διδάσκον αὐτὸν τὴν ἀπόλαυσιν τοῦ παρόντος, τὴν ἀντίθεσιν τοῦ θάρρους εἰς τὴν τύχην, καὶ τὴν προαγωγὴν τῆς ἠθικῆς αὐτοῦ διὰ τοῦ καλῶς νοουμένου συμφέροντος.

Τὸ σύστημα τοῦτο, ὡς παρατηρήθη ἀνακόλουθον καὶ ὀλέθριον ἀναιρεῖ ὅ,τι θεῖον σεμνοποιεῖ τὴν ἀνθρωπίνην ἀξίαν, ἐκάθη αὐτὸ διὰ βουλευτικῆς πράξεως κατὰ προτροπὴν τοῦ Ἱερατείου, ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἔβλαψε, διότι ὁ Ἑλβέτιος διέσωσεν αὐτὸ δι' ἐπιτομῆς.

ΤΑ ΤΟΥ Κ.Ε.ΝΕ.Φ.

Εὐχαριστίες

Εὐχαριστοῦμε θερμὰ ὅσους βοήθησαν μὲ δωρεές στὸν ἐμπλουτισμὸ τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Κέντρου· ἰδιαίτερα εὐχαριστοῦμε τὸν καθηγητὴ Φιλολογίας κ. Φάνη Κακριδῆ, ὁ ὁποῖος εἶχε τὴν καλωσύνη νὰ δωρίσει στὸ Κ.Ε.ΝΕ.Φ. περισσότερα ἀπὸ ἐβδομηνταπέντε ἀνάτυπα ἐργασιῶν μὲ προσωπικὲς ἀφιερῶσεις τῶν συγγραφέων τους στὸν διάσημο πατέρα του Γιάννη Κακριδῆ. Ἀπὸ τὶς ἰδιόχειρες σημειώσεις τοῦ παραλήπτη τῶν ἀνατύπων παραθέτουμε ἐδῶ μόνο μία: “Ἄραιά καὶ ποῦ διαβάζω κάτι ποῦ μὲ ἀνακουφίζει σὰ σημάδι ὅτι δὲ χάθηκαν ἀπὸ τὸν κόσμον οἱ ἄνθρωποι, ἄγνωστοι καὶ ἴσως νέοι, ποῦ ἔχουν τὴ μελέτη ἀνεξάντλητο καημὸ καὶ ἀσίγαστη φροντίδα χρησιμότητος γι’ ἄλλους ἀνθρώπους.”

Βιβλιοθήκη

Μὲ γρήγορους ρυθμοὺς ἡ βιβλιοθήκη μας αὐξάνει τὸν πλοῦτον της: Ὁ ἀριθμὸς δημοσιευμάτων, ποῦ ἤδη διαθέτει, ἐγγίζει τὶς δεκαεξὶ περίπου χιλιάδες, ἐνῶ ἡ ροὴ τους συνεχίζεται κυρίως μὲ τὴ φωτοτύπηση φιλοσοφικῶν κειμένων, τὰ ὁποῖα δημοσιεύτηκαν σὲ περιοδικὰ καὶ ἐπετηρίδες τῆς δεκαετίας τοῦ '50 καὶ τοῦ '60. Τὰ τεύχη τῶν περιοδικῶν καὶ τοὺς τόμους τῶν ἐπετηρίδων δανειζόμαστε ἀπὸ τὴ βιβλιοθήκη Ἀριστείδου Στ. Ἀνεστίδη, ποῦ πρὶν ἀπὸ λίγα χρόνια παραχωρήθηκε εὐγενῶς στὸ Πανεπιστήμιον Ἰωαννίνων.

Στὴν προσθήκη μας

Συνεχίστηκε ἡ προβολὴ τοῦ ἔργου Νεοελλήνων λογίων καὶ φιλοσόφων μὲ τὴν ἀκόλουθη σειρά: Πέτρος Βράϊλας - Ἀρμένης - "Ἐνας φιλόσοφος τοῦ 19ου αἰῶνα" (Ἰούνιος 2000)· Ξεφυλλίζοντας καταλόγους ξένων ἐκδοτικῶν οἰκῶν: Ἡ ἑλληνικὴ παρουσία στὸ διεθνὲς φιλοσοφικὸ γίγνεσθαι (Ἰούλιος-Αὐγούστος)· Μνήμη Μεθοδίου Ἀνθρακίτη στὴ γενέτειρά του - Ἀνθρακίτης Ζαγορίου 23 Ἰουλίου 2000 (Σεπτέμβριος)· Ρήγας Βελεστινλῆς, ὁ Θετταλός (Ὀκτώβριος)· Γεώργιος Βιζυηνός (1849-1896) - Ὁ φιλόσοφος καὶ ποιητής (Νοέμβριος).

Ἡ φωτογραφία μας

Ἡ φωτογραφία τοῦ ἐξωφύλλου αὐτοῦ τοῦ τεύχους μᾶς μεταφέρει στή γενέτειρα τοῦ Μεθοδίου Ἀνθρακίτη: Κάτοικοι τοῦ μικροῦ χωριοῦ παρακολουθοῦν τίς προσφωνήσεις τῶν ἐπισήμων καί τίς εἰσηγήσεις τῶν εἰδικῶν γιά τή ζωή καί τὸ ἔργο τοῦ συγχωριανοῦ τους, πού τὸν 18ο αἰώνα συνέβαλε τὰ μέγιστα στή διαμόρφωση τοῦ ἑλληνικοῦ φιλοσοφικοῦ γίνεσθαι. Ἡ ἐκδήλωση - “Ἐκδήλωση μνήμης Μεθοδίου Ἀνθρακίτη” - πραγματοποιήθηκε στίς 23 Ἰουλίου στήν πλατεία τοῦ Ζαγοροχωρίου Ἀνθρακίτης καί διακρίθηκε ὄχι μόνο γιά τὸ ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον καί τή συνακόλουθὴ του θέρμη, πού ἐπέδειξαν οἱ κάτοικοί του, ἀλλὰ καί γιά τὴν ἀψογὴ ὀργάνωση, ὑπεύθυνοι τῆς ὁποίας ἦταν ὁ Πρωτοσύγγελος τῆς Μητρόπολης Ἰωαννίνων κ. Φιλόθεος Δέδες, ὁ Δήμαρχος Ἀνατολικοῦ Ζαγορίου κ. Σωτήριος Σπυριδάκης, ἡ βοηθὸς Νομάρχου Ἰωαννίνων κ. Παρασκευὴ Τσίλη καί ὁ Ἀνθρακιώτης δάσκαλος κ. Στέφανος Τσιάλος. Ἀπὸ τίς προσφωνήσεις ἰδιαίτερη αἴσθησις προκάλεσε ἐκείνη τοῦ Μητροπολίτη Ἰωαννίνων Θεοκλήτου, ὁ ὁποῖος μεταξὺ τῶν ἄλλων ὑπογράμμισε: “Μερικὲς φορές, ἀδύναμοι οἱ ἴδιοι, κάτω ἀπὸ τὸ βάρος τοῦ προσωπικοῦ μας ἀγώνα καί τῶν ἁμαρτιῶν μας, ἀδυνατοῦμε νὰ κατανοήσουμε, εὐτυχῶς πρόσκαιρα, τίς χαρισματικὲς ἀγωνιώδεις προσπάθειες ὄλων τῶν βαπτισμένων στὸ ὄνομα τῆς Ἁγίας Τριάδας καί μελῶν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ ὅτι ἔχουν ἀπὸ τὸν Θεὸν τὸ χάρισμα τῆς δημιουργικῆς διακονίας ἢ τουλάχιστον τῆς διὰ ταπεινώσεως δημιουργικῆς συμβολῆς στὰ τελετουργούμενα τοῦ κόσμου. Ἡ Ἐκκλησία μπορεῖ καί πρέπει νὰ ἀνακαλεῖ... Αὐτὸ ἔπραξε, καί, ὅταν χρειάζεται, πρέπει νὰ λειτουργεῖ καί ἔτσι. Ὅπως στήν περίπτωση τοῦ Ἱερομονάχου Μεθοδίου Ἀνθρακίτη.”

Στὸ Ἀρχεῖο προσωπογραφιῶν

τοῦ Κ.Ε.ΝΕ.Φ. προσετέθη τελευταῖα λιθογραφία, 29,6 X 21 ἐκ. σὲ λιθογραφημένο διακοσμητικὸ πλαίσιο 39X32 ἐκ., πού φέρει τὴν ἐπιγραφή: “Ὁ Ρήγας ἐξάπτει τὸν πρὸς ἐλευθερίαν τῶν Ἑλλήνων ἔρωτα”. Ἡ ἐπιγραφή ἐπαναλαμβάνεται καί σὲ τρεῖς ξένες γλώσσες: Στὴν ἀγγλική, τὴ γαλλικὴ καί τὴ γερμανικὴ. Ἡ λιθογραφία προέρχεται ἀπὸ ἐργαστήριον τῆς Βραΐλας (Anteia Tipo Lith. P.M. Pestemalgioglu), ἀναγράφει τὸ ἔτος ἐκδόσῆς της (: 1890) καί ἀπεικονίζει τὸν Ρήγα νὰ ψάλλει τὸν “Θούριο”. Ὡς πρότυπο τῶν καλλιτεχνῶν λιθογράφων ἀπέτελεσε ἀναμφίβολα ὁ γνωστὸς ζωγραφικὸς πίνακας τοῦ Γερμανοῦ Peter Hess.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελ.
<i>Νίκου Κ. Ψημμένου, Φιλοσοφία και αυτοσυνειδησία στα χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας - Συστηματική προσέγγιση</i>	1
<i>Ἰωάννας Τσίρα (ἐπ.), Ἀπὸ τὰ προσκτῆματα</i>	8
<i>Σοφίας Γ. Τακουρλῆ, Ἡ ἔρευνα προβλημάτων τῆς νεοελληνικῆς φιλοσοφίας τὸ ἔτος 1999.</i>	13
Ἀποδελτιώσεις περιοδικῶν: <i>Θεοδώρας Γ. Χρήστου, Τὰ φιλοσοφικά κείμενα τοῦ περιοδικοῦ “Πλάτων” (1878-1891).</i>	25
Περιλήψεις διδακτορικῶν διατριβῶν ὑπὸ ἐκπόνηση: <i>Νικολαίου Σέργη, Κώστας Παπαϊωάννου: Ἀπὸ τῆ φιλοσοφία τῆς ἱστορίας στὴν ἱστορία τῆς φιλοσοφίας - (Ἡ κριτικὴ τοῦ ἱστορικοῦ νετερμινισμού καὶ ὁ νιχιλισμὸς τοῦ πνεύματος)</i>	30
Δείγματα νεοελληνικοῦ φιλοσοφικοῦ λόγου: <i>Θεοδώρου Ἀναστασίου Καβαλλιῶτου, Λογικὴ πραγματεία - Ἀποσπάσματα. Εἰσαγωγή - Μεταγραφή κειμένου: Χρῆστος Π. Μαραζόπουλος</i>	34
Δείγματα νεοελληνικοῦ ιστοριοφιλοσοφικοῦ λόγου: <i>Ἀντωνίου Κουτσουβέλη, Ἱστορία τῆς νεωτέρας φιλοσοφίας, ἀπὸ τῆς ἀναγεννήσεως τῶν γραμμάτων ἐν τῇ δύσει μέχρι τῶν καθ’ ἡμᾶς. Ἐν Ἀθήναις 1907, σσ. 84-94.</i>	46
Τὰ τοῦ Κ.Ε.ΝΕ.Φ.	55